

מאיר המשפט על הלכות נחלות

	הלכות נחלות (רעו – רצ)	
2	סדר נחלות כיצד הוא	רעו
8	הבכור נוטל פי שנים, ואיזה הוא בכור לנחלה וספק בכור	רעז
12	אין הבכור נוטל פי שנים לא במלוה ולא בשבח, ואם מכר חלק בכורה	רעה
19	דין האומר: זה בני, או אחי או עבדי, וחזר ואמר איפכא	רעט
23	אמר אחד: זה אחיני, או שבא אחד ואמר: אני אחיך	רפ
28	המעביר נכסיו מבניו ליתנם לאחד	רפא
43	שלא להעביר נחלה ממי שראוי לירש	רפב
45	דין ירושת עובד כוכבים וגר וישראל מומר לעבודת כוכבים	רפג
48	אין צריך עדות ליורש שהוא קרוב וצריך עדות שמת	רפד
49	שבוי שברח והיוצא לדעת מה יעשו בנכסים	רפה
55	יתומים גדולים וקטנים היאך ניזונים מנכסיהם	רפו
58	מי שמת והניח בנים גדולים וקטנים	רפז
61	היאך שמין מה שעל בניהם ובנותיהם כשחולקים	רפח
62	אחים גדולים וקטנים ורוצים לחלוק	רפט
63	דין אפוטרופוס מי ימנו וכיצד יתנהג וכל משפטיו	רצ

מאיר המשפט על הלכות נחלות

סימן רעו – סדר נחלות כיצד הוא

(א) *סדר נחלות כך: מי שמת בנו יורשו⁽⁸⁾. לא נמצא בן, רואים אם יש לבן זרע, בין זכר בין נקבה עד סוף כל הדורות, עומד במקומו ויורש הכל. לא נמצא זרע לבן, אם יש לו בת תירשנו, לא נמצא לו בת, אם יש לה זרע בין זכר בין נקבה עד סוף כל הדורות, יורש הכל. לא נמצא לה זרע, תחזור הירושה לאביו של מת. ואם אין אביו קיים, תחזור לזרעו, שהם אחי המת. אם יש לו אח יורש הכל, לא נמצא לו אח, אם הניח זרע עד סוף כל הדורות, עומד במקומו לירש. לא נמצא לו אח ולא זרע ממנו, תחזור הירושה לאחות המת או לזרעה עד סוף כל הדורות. לא נמצא אחות ולא זרע ממנה, תחזור הירושה לאבי אביו של מת, ואם אינו קיים חוזר לזרעו שהם אחי אבי המת אם יש לו אחים או לזרעם עד סוף כל הדורות. ואם אין אחים לאבי המת ולא זרע מהם, חוזרות לאחות אבי המת או לזרעה עד סוף כל הדורות. ואם אין אחות לאבי המת ולא זרע ממנה, חוזרת לאבי אביו של מת, ואם אינו חי, מורישו לזרעו, שהם אחי אבי אביו של מת או לזרעם עד סוף כל הדורות. לא נמצא אחי אבי אביו של מת ולא זרעם, חוזרות לאחות אבי אביו של מת או לזרעה עד סוף כל הדורות, ועל זה הדרך נחלה ממשמשת למעלה עד ראובן.

⁽⁸⁾ בנו יורשו - אחד שחבל באמו, וממוני הקהל כפו אותו בדרך קנס עד שאמר רוצה אני לסלק עצמי מירושת אמי לכשתמות, אין סילוק ולא שום קנין מועיל לסילוק עצמו מירושת

¹ שלשה אחים, שאחד מהם מת בשנות השואה והניח בן ובת. כעת מת האח השני שהי' עתיר נכסין ולא נשא אשה מעולם. והורה ב"ד שב"ק... כי חלק הירושה השייך לאח הנפטר יירש בנו לבדו ואין לאחותו דהיינו בתו של אח הנפטר שום חלק בירושה זו כי במקום בן אין הבת יורשת כלל וכלל לא. וכל זה אע"פ שהבת היא עניה וחולנית ר"ל. ואין שום אומדנא דאלו הי' זקן חי הי' נותן כך, אין לנו לדון בדמיונות ואומדנות דלא מתפרשין בש"ס. והגם כדי למנוע שלא תלך לערכאות לא התירו לתת לה עישור נכסים גם ממטלטלין רק "כיון שיש לנו על מי לסמוך", דהיינו דעת הפוסקים שבזה"ז גם ממטלטלין התקינו עישור נכסים, אבל לא זולת זה. לכן בנד"ד גם אם איכא חששא שתלך לערכאות אם לא תקבל בנכסי אחי אביו חלק יפה, אין לנו להוציא מאחי' כיון שבזה אין לנו על מי לסמוך, נהי דודאי על הבי"ד להוכיחו בדברים היורדים חדרי בטן שלא יתאכזר כלפי אחותו העני' והחולנית ואולי לפי המצב שייך גם לכופו מדין צדקה, אבל לתת לה חלק בירושה בודאי אין בכוחנו (שו"ת בצל החכמה חלק ה סימן סט).

אם צריכין חתימת הבת לענין דיניהם אם יכולה הבת לעכב מליתן חתימה שלה עד שיתן לה אחיה סך מסוים בעד החתימה או אם כופין אותה בדינינו ליתן חתימתה בחנם, הוא מח' מוה' יחיאל באסאן והמהר"ט שדעת מהר"י באסאן דאין הבנות מחויבות לכתוב שטר סילוק מהירושה בדיניהם וצריך הבן לפייס את אחותו שתתן לו פטורין והמהר"ט נחלק עליו כי מחויבת הבת ליתן שטר סילוק מהירושה חנם ולמעשה אין יכולין לכופו את הבת מספק ומחויב הבן לכשר עמה כפי ראות עיני הדיין עד שתתן לו שטר סילוק (שו"ת מהר"א הלוי חלק א סימן ד), ועיי"ש ח"ב קכז, דה"ה אם רשם הבית על שמו ועל שם אשתו, ומתה אשתו, ועל פי דיניהם בנו יורשו, מספק אין כופין את הבן לרשום הבית על שמו של אביו, על אף שיש בו מצות כיבוד אב. {קשה לי מאד על זה שהרי הסביה העיקרית שהבית נרשם על שמה שאם יתגרשו יהיה לה חזקת על הממון, אם כן זה סיטומטה גמורה, ועכ"ז בעלה יורשה}

אם כדי לכתוב ויתור על נכסי ירושה, הבן ובת נתפשרו, ואחר כך סכום שלה נמצא בידו, אינו יכול להחזיק אותם בידי כתביעה על מה שנתפשר בטוב וכן נהגין כולי עלמא שמפשרין בזה והוא כהיתר בעיני העולם בעד שכר אמירה וחתימה ולכן אם יש עדים או מפורסם הדבר שאין לו מיגו בודאי צריך להחזיר (שו"ת דברי חיים חושן משפט חלק ב סימן ג) {והרי אם אין עדים או יש לו מיגו, הוא יכול להחזיק את המעות בידי, שנשאר המח' אם מותר לקחת כסף עבור כתב ויתור, והוא ספק גזל בידה}

אם האם גורת ואין לה יורשים, ולכן הבן יורשה בקבר להנחיל לאחים מן האב, ונ"מ שלא יהיו הנכסים הפקר (דגול מרבבה חו"מ קד סט"ז).

הבת שלקחה הנכסים בתורת ירושה והכניסה אותם לבעל, אף על פי שבא אח"כ אחיה, אין מוציאין מיד הבעל, ולא דמי לגזילה ופקדון, דהא ברשות נחית להו. אבל אם נודע שיש לה אח הרי הנכסים בידה בתורת פקדון, והכניסה לבעל דבר שאינה שלה ואי איתנהו בעינייהו מפקינן מיניה אבל אי ליתנהו בעינייהו לא מפקינן מיניה. ואפי' ליתא לדמי פקדון בעיניה אלא מלתא דאתי מחמתיה כגון שהחליפה הפקדון בתכשיט אחר או מכרה אותו וקנתה בו תכשיט זה הנמצא בידה עתה כיון שהדבר ברור שזה בא מחמת הראשון מפקינן מיניה דבעל (רדב"ז ח"ג תסח).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

מורישיו, אמנם הכא דמטעם קנס אתינן עלה, כופין לקיים, ומכ"ש שלא לעבור על נדרו שלא לירד לנכסים ההמה כו', מ"מ אף על גב דאין להורידו לנכסי אמו כי היכי דתהוי ליה כפרה, אבל אם יש לו בנים, יורדים בניו לנכסים מכא דאבוה כו' (פ"ת).

(ב) ימי שמת והניח בת ובת הבן, אפילו בת בת הבן עד סוף כמה דורות, היא קודמת ותירש הכל, ואין לבת כלום. והוא הדין לבת האח עם האחיות, ולבת בן אחי אביו עם אחות אביו, וכן כל כיוצא בזה.

(ג) ימי שהיו לו שני בנים ומתו שניהם בחייו, והניח האחד שלשה בנים והשני לא הניח אלא בת אחת ואחר כך מת הזקן, בת הבן יורשת חצי הנכסים, ושלשת בני הבן האחר יורשים החצי האחר, שאנו רואים כאילו הבנים קיימים (ב) ויורשים בשוה וכל אחד מוריש לבניו חלקו. ועל דרך זה חולקים בני האחים ובני אחי האב עד ראש הדורות.

(א) שאנו רואים כו' - ע"ל סי' רע"ח ס"ג (ש"ך).

(ד) ימשפחת האם אינה קרויה משפחה², שאין האם יורשת את בנה ולא את בתה. ואחין מאם ולא מאב אין יורשים זה את זה, אלא כל אחד משפחת אביו יורש אותו, יאפילו שתוקי שאין לו יורשין מן האב, אין משפחת אמו יורשין אותו (אומונג), ללא הכי הוא כגון ונכסיו הפקדו³. אבל האיש יורש את אמו, וכן הבת את אמה אם אין לה בן, שדינה בנכסי האם כמו בנכסי האב, שניהם יורשים אותה, אלא שהבן זורעו קודמין לבת.

(א) ואפילו שתוקי כו' - בעיר אחת נפטרה אשה שלא נודע מי היה אביה, מחמת שזה זמן כביר שבא אחד מרחוק ונשא אמה לאשה והוליד ממנה אשה זאת ואח"כ גירשה ונסע למקומו ולא נודע מי היה, וזאת האשה היתה לה בית והשכירה לאיש אחד, ואחר פטירתה רצו משפחת אמה לירש הבית הנ"ל ולא הניחו אותם מחמת שמשפחת אם אינה קרויה משפחה לענין ירושה. אך נסתפק השואל אולי הוי כמו נכסי שתוקי שהוא הפקר. והשיב דנידון דידן לא דמי לנכסי שתוקי, דשאני שתוקי שאין למשפחת אביו שום חזקת קרוב ואין להם שום זכות בירושה, ואף כשיבוא אליהו ויגלה ממי נתעברה ואז יהיה שייך לאביו ולמשפחתו היוורשים של השתוקי, מ"מ קודם שיבוא אליהו לא היה להם שום זכות, דהא ירושה אף על פי שאין צריך עדות מ"מ בעי חזקת קרוב כמ"ש בשו"ע סימן רפ"ד סעיף א', וא"כ ממילא שהמחזיק בירושה של השתוקי בהיתרא אתי לידיה וזוכה מתורת הפקר, אבל בנידון דידן שהיה ידוע אבי האשה בשעה שנשא אמה והיה דר עמה בעירה עד שילדה זאת, אף שעתה נשתכח, מ"מ יכול לבוא לידי בירור מי הוא, וא"כ דמיא ממש להדין המבואר בסימן רס"ב סעיף ד' ראה אבידה שנפלה משנים או משלשה כו', ואם לא ראה ממי מהם נפל ואין בו סימן, יהא בידו עד שיבוא אליהו, עיין ש"ך שם סק"ג כו'. ובדין יהא מונח עד שיבוא אליהו איתא בסימן ש' סעיף א' שתי דעות, המחבר סובר דיהא מונח אצלו והרמ"א הביא י"א דיהא מונח ביד ב"ד, ויראה דבנידון דידן כו"ע מודו דיהא מונח ביד ב"ד (פ"ת).

(ד) ונכסיו הפקר – י"א דיתכן טפי לומר יהא מונח עד שיבוא אליהו, וגר שאני שאין לו יורשים (פ"ת)⁴.

(ה) ואין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל לאחיו מהאב⁵, שאם מת בחייה ואחר כך מתה אין אומרים אילו היה עודנו חי היה יורשה⁶ עבשיו גם כן אם אין לו זרע אחיו מאביו יעמדו במקומו לירש אותה, אלא תחזור ירושתה למשפחת בית אביה כיון שאין לבנה זרע. אבל אם מתה האם בחייו ואחר כך מת הוא, אפילו היה קמן בן יומו, הואיל והי אחריה אפילו שעה אחת יורשה ומנחיל הירושה ליורשיו ממשפחת אביו. הגה ידוקא שכולל הקמן לכל עונן אינו יורש אמו⁷ אם מתה כשהיא מעוברת להנחיל יורשיו מאביו (ח).

² אפילו אם הבן הוא בן גר ואחר מיתת אבי הגר מת הבן בלא יורשים אין האם יורשת, אלא הרי הם הפקר וכל הקודם זכה (כנה"ג הגהות הטור חו"מ רעו ס"ד).

³ אפילו אם אמו אמרה שנתעברה מפלוני אא"כ מודה שממנו נתעברה (תה"ד שם), ועי' אה"ע סי' סכ"ו לענין קרוביו, ועי' ריש סי' רנו.

⁴ קצת קשה שזה חוות יאיר נגד תרומת הדשן.

⁵ וה"ה לאביו אם נתגרשה (שו"ת הרשב"א ח"א תשכ"ו).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(ה) אין הבן יורש את אמו כו' – ואם יש הוכחות צדדיות שכלו חדשיו, היינו שהאם או האב אמרו שמחקים כל יום שתלד, אז ודאי יורשו אפילו אם רק חי זמן מועט, ואם לא כלו לו חדשיו, זה ספק (ש"ך בשם מהרש"ך). עובדא ביעקב אלמון שהכניס לנדן בנו שמעון בקנין סודר החצי מכל ביתו, ולבד זה כתב לו בשטר בזה"ל, גם התחייב את עצמו הר"ר יעקב הנ"ל אם ירצו שמעון ואשתו ליתן ליורשי הר"ר יעקב הנ"ל שעה אחת קודם מותו סך חמשה עשר מאות ר"ט, אז שייך גם חצי הבית השני עם כל חזקותיו וזכויותיו ג"כ להזוג הנ"ל כו'. ועתה שמת הר"ר יעקב אין שמעון יכול לסלק לשני אחיו ראובן ולוי בסך אלף ר"ט בטענה שהוא ג"כ יורש מחצי בית השני ויחולק ה"ט"ו מאות הנ"ל לג' חלקים, דלשון השטר אם ירצו שמעון ואשתו ליתן ליורשי הר"ר יעקב, משמע שהוא יתן ליורשים שחוץ ממנו והוא אינו בכלל. ואם טוען שהיה עוד אח שמת, וזוכה מזכותו, דדוקא מן האם אין הבן יורש בקבר להנחיל לאחין מן האב משום הסבת נחלה, אבל מן האב יורש הבן את אביו בקבר להנחיל לשאר אחין מן האב, אמנם לשון השטר ליתן ליורשי הר"ר יעקב שעה אחת קודם מותו, לא משמע אלא ליתן ליורשי החיים בעת ההיא, וצ"ע להכריע. והואיל דבשעת נתינת השטר הלז היה לו ד' בנים, ומסתמא שיער חלקו בחצי בית כפי חלקו מה שמגיע עליו בד' בנים, וא"כ לא ניכה מדמי שויו רק רביעית דמיו, דהיינו שהיה נראה לאביו דמי שויו של חצי בית ההוא ב' אלפים ר"ט, וכיון שהיה לו ד' בנים מגיע לשמעון חלקו ת"ק ר"ט, לכך התנה שאם ירצה לקנות יתן ליורשיו ט"ו מאות, אבל עכשיו שיש לו רק שלשה בנים מגיע לשמעון שליש הבית, לא צריך ליתן לשני אחים רק דמי שני שלישים מן דמי שויו של החצי בית ששוה ב' אלפים ר"ט (פ"ת).

(ו) אילו היה עודנו חי היה יורשה כו' – ר"ל היה יורשה ובאו הנכסים לרשותו כאילו הם שלו מעולם להנחיל אותם לאחיו מן האב, עכשיו גם כן כו' (סמ"ע).

(ז) אבל עובר אינו יורש כו' – כיון שיצא חי, נוחל ומנחיל, אבל נפל לא (סמ"ע), ואין אפילו קים לי כה"א דנפל יורש, ויש חולקים (קצה"ח), וי"א כשמת בשעת לידה אחר שנעקר לצאת שוב לא חשיב כעובר דעתיד להפיל, אבל כשמת קודם שנעקר לצאת ע"כ מחמת הפלה הוא, וכעובר שעתיד להפיל דמי ולא הוא יורש למפרע (נתה"מ).

(ח) מתה כשהיא מעוברת – אף שאמת הוא שיש חילוק בין מתה לנהרגה, היינו דאם מתה הוא ודאי שהולד מת תחילה, אבל בנהרגה אי אפשר לומר כלל דודאי הוא שהיא מתה תחילה, ומשו"ה כשנהרגה האשה ונמצא הולד מת דמי להא דסימן ר"פ סעיף י' בנפל הבית עליו ועל אמו דהנכסים בחזקת יורשי האם, ממילא אין חילוק בין מתה לנהרגה (נתה"מ).

(ו) הכל הקרובים בעבירה יורשים כבשרים. כיצד היה לו אח או בן ממזר הרי זה יורש כבשר, וכן שאר כל היורשים⁶. אבל בן משפחה או עכו"ם(ט) אינו בן לדבר מהדברים, ואינו יורש כלל. הגה' היוקטין יורטין זכרים שאין בהם ממנן, 'או טובת הנאה בעלמא שאינו ממון'⁸.

⁶ ראובן הוליד בת מאשתו, ובזנות הוליד בן, באופן שנתפרסם הדבר שהיה ממנו. מאחר ושורפין וסוקלין על החזקה כ"ש ד' יורשין בחזקה, ואיתא בתוספתא: שנים שהיו באים ממדינת הים אם היה נוהג עמו משום אחוה יורשו. וכיון שנתפרסם שהוא בנו של ראובן והיה נוהג עמו כבן להאכילו ולפרנסו ואת אמו אין לך חזקה גדולה מזו ויורש אותו. ואין טענה כיון שנבעלה בעילת זנות אמרינן כמו שהפקירה עצמה לזה הפקירה עצמה לאחרים וכיון שהבת ודאי יורשת וזה הבן ספק לא אתי ספק ומוציא מידי ודאי, אינו שהרי החזקה סילקה ספק זה (שו"ת רדב"ז חלק ד סימן קכ - אלף קצ).

⁷ אמנם ברבנות הבן יורש אם הוא ראוי לכך אפילו אם יש אחריני דעדיף מיניה (רמ"א י"ד רמה סעיף כב). וכל זה רק לענין החזיק עצמו בשררה אבל לא אהוראה ורבנות, שבכל מינוי התורה והוראה ורבנות שאינו בירושה דשלשה כתרים הם כתר מלכות וכהונה מורישים לבניהם אבל כתר תורה הפקר הוא, אך אי הציבור הסכימו על רב שהוא בן של הרב הקודם אפילו יהיה טעמם משום שרוצים לעשות נחת רוח לרבם זצ"ל ומשום דאית ל' זכות אבות פשיטא דזה המנגדו שלא כדן עושה ומצער הציבור ועתיד ליתן את הדין, ואפילו יהיה גדול הרבה ממנו, בכל עיר ועיר אין החיוב שיהיה הממונה פרנס על הציבור גדול מכל לומדי העיר דוקא כי לפעמים הוא מרוצה לציבור ולא החכמים האלו אעפ"י שהם גדולים מזה בתורה, כיון שעכ"פ לכל הציבור ראוי זה להיות מנהיג לא יפסידו הם עבור ב' לומדים אלו [וז"ל המג"א (סימן נג ס"ק לג): כלל גדול אמרו בכל המינויים

מאיר המשפט על הלכות נחלות

שהבן קוד' ואפי' בכ"ג ואפי' יש אחרי' גדולים ממנו וכו' [אבל] בחכם הממונה להרביץ תורה או לדין לא אמרי' כך] (חת"ס או"ח יב). עכשיו הוא [הרב של העיר] כמשועבד לקהל לעשות צרכיהם בשכר ולא גרע מש"ץ ואטו מפני שהוא ג"כ שר בתורה מגרע גרע [ולכן שייך בו ירושה, אמנם] בענין רבנות דמדינה שעיקרו שיהי' גדול מכל רבני המדינה ושישאלו ממנו ועל פיו יצאו ויבואו, ואם איננו גדול מהם בודאי לא יועיל ירושת אבותיו ואי גדול מכולם אזי אפילו איכא בעלמא גדול מזה מ"מ זכות אבותיו יעמדו לו להקדימו, אבל אי איכא במדינה גדולים ממנו אי אפשר לומר שיש לו קדימה (שם יג). התורה זכתה למלך ולשאר פרנסי ישראל שיורישו זכותם לבניהם הראויים. והמלכות והשררה זכות אם העם רוצים בו אבל אם מורדים בו ואינם רוצים בו אין השררות זכות וממילא בכה"ג אינו מוריש ולכן אמרו דרמז לן הקרא בלשון בקרב ישראל משמע שרוצים בו ואין מחלוקת אבל כשיש מחלוקת צריך למשוך מחדש. ואפילו לדעת הפוסקים שאין כתר תורה בירושה נראה דהיינו דווקא באיכא דעדיף מני' אז דוחה כבוד התורה דאחרים את כבוד התורה של המת אבל אם אינו עדיף מני' רק שאינם רוצים בו מחמת מעלות אחרות בנוי ובכח ובדיבור פה וכיוצא בזה לא מצי למדחי דמהיכא תיתי יגרע ממנויים אחרים בשלמא אם זה עדיף ות"ח גדול דחיוב ומצוה להקדים המופלג יותר איכא למימר דאדרבה ממעלות התורה הוא זה אבל בשוין לכ"ע בנו קודם (מהר"ם שיק י"ד רכח). פשיטא שלא קנו חברה [קדישא] זו בירושה שלא יזכו אחרים גם כן, דלא דמיא לבן המלך שזכה במלכות וכן בן כהן גדול דזכה בכהונה גדולה, דשאני התם דהויא שררה על הקהל ואחר שהבן ממלא מקום אביו ראוי שיזכה בשררה זו והכי גלי קרא בפירוש משא"כ הכא (שו"ת משפטי שמואל שאלה נג). [עי' מג"א סי' קנג סקמ"א: אנשים שהחזיקו לקבור מתים אין יכולין למחות באחרים שבאו לקבור שבעשיית המצוה כל אחד רוצה לזכות (מ"ש נ"ו וע' ב"ז קפ"ב ורש"ך ח"א מ"ה [מהרש"ך חולק על המשפטי שמואל וסובר שיש בזה שררה]) ובמדינתנו שיש חבורות ממונים לכך נ"ל דצריך ליתן להחברה כמנהגם] ועי' אריכות ברמ"א קמט סל"א בענין חזקה במצוה. ועי' דבר שמואל שנסתפק אם בנו של בעל תוקע יורש זכות אביו. היו שני גבאים של הקהל מאז לגבאי דאה"ק לקבץ ממון בקהל עדתו וגם יש שם חשובי קהל שהרבו לנדב לכוללנו באה"ק וקבצו ג"כ נדבות מאחרים עבורם ושלחו מהכולל באה"ק להם שהם יהיו גבאים מהכולל שלנו וכן עשו ונהגו גבאותם כמה שנים ועתה שמת אחד מהגבאים של הקהילה שהי' ממונה מהקהל לקבץ מעות מאה"ק והשני מחל על כבודו ומינו מיעוט הקהל וגם הראש הקהל בתוכם לשני גבאים הבנים של הגבאים הישנים ורוב הקהל אינם מסכימים לזה. גוף הדין יבואר בחו"מ סי' קס"ג דכל עניני הקהל נעשים ונגמרים ע"י רוב דיעות של אנשי הקהילה וכן הוא המנהג פשוט בכל הקהילות לעשות גבאים וכל דברים טובים עפ"י רוב הדיעות או עפ"י המנהגים שלהם ע"י בוררים וכיוצא בהם או ע"י גורל. והא דק"ל בח"מ סי' קמ"ט דחזקה במצוה שייך דווקא אם יש לו חזקה שיש עמה טענה ויעווי"ש בתומים והיינו שמחלו הציבור זכותם או שקנו זכותם או שמוכח מצד המנהג שמחלו להאיש המתחיל במצוה ההוא. ולפי ענ"ד יש בזה ג' ענינים. א) מי שמתאמץ שלא יתבטל המצוה ההוא ולולא פעולתו הי' נתבטל המצוה לזמן. ב) מי שכיבדו אותו הקהל במצוה אחת שהיו אחרים יכולין לעשות המצוה הזאת ובחרו בו ומחלו לו זכות המצוה זכה מטעם חזקה. ג) אפילו אין לו טעם לטעון טענת חזקה מ"מ כיון שעשה הוא הדבר הזה זמן הרבה אין לקחת ממנו מפני דרכי שלום ובאלה הג' אין לבנים חזקה ויוכלו לומר לאבותיכם היינו מרוצים שיהיו שלוחינו אבל הבנים אין אנו רוצים שיהיו שלוחינו. מיהו כל זה אם היו שואלים הלכה למעשה קודם שנתמנו הגבאים החדשים בניהם של הגבאים הישנים לגבאים אבל בנידון זה שכבר נתמנו אף על גב דלא נתמנו אלא ממועט הקהל והרה"ק מ"מ נראה כיון שעלו לא ירדו (שו"ת מהר"ם שיק חושן משפט סימן יח), בתשו' רדב"ז ח"ד סימן י"א באשה שהחזיקה להדליק נרות בבית הכנסת והשיב דאף דבחזקות דעלמא כל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה ואין מחזיקים בשל רבים מכל מקום הכא בחזקת מצוה שהחזיקה כמה שנים במקום שהקהל רואים ולא מיחו בידה אין לך חזקה גדולה מזו וכו' אפילו לא היה האב יכול לעמוד בשימוש אם הבן ראוי לכך וכו' שורת הדין שיהא הוא קודם לכל אדם וכו' וכ"ש עכשיו שהאב קיים ומשמש בשימוש אלא שצריך עזר לקצת ימים שהדין נותן שיהא בנו קודם לכל אדם עכ"ל [הרשב"א]. הרי שגם בחיי דינא הכי וכו' אם האב ירצה למנות את בנו גם בלא"ה יוכל לעשותם שלוחים דאפילו בנוסע למרחקים וכו' ואם אביהם לא מינה אותם כלל ואם כן מעצמם א"י להיות שלוחיו כיון שגם אחר הפצרתם בו לא הסכים עמהם (שו"ת מהרש"ם חלק א סימן קצח).

רב אחד שנפטר והניח שני בנים והי' סכסוך ביניהם בדבר הרבנות ושניהם היו ראויים לאותה איצטלא ומחמת מחלוקת עזב הבן הגדול הרבנות והלך לו לעיר אחרת ואמר אח"כ כמה וכמה פעמים בפני רבים שמוחל לאחיו הצעיר הרבנות במחילה גמורה רק לו ולא לזרעו ושניהם נפטרו, ושניהם הניחו אחריהם בנים ראויים לנהוג משרת הרבנות ועתה שואל למי שייך הרבנות לבן אח הקטן או לבן אח הגדול מחמת שלא מחל הרבנות רק לו ולא לזרעו. החזקה לבן האח הצעיר דכיון שהאח הגדול עקר דירתו משם למקו"א הרי גם אם לא הי' מוחל זכותו לאחיו אבד הוא חזקתו כיון שעזב את החזקה מרצונו וממילא זכה בה האח השני דאפי' אם הי' אנוס לעזוב חזקתו זכה בה השני (שו"ת מהרש"ם חלק ד סימן קמג) עיר שהי' בה רב כמה שנים ואחר שנודע להמנהיגים ויראים שיצאו מכשולות מת"י בשגיאות הסכימו וקבלו רב מומחה ובכ"ז לא קפא שכר הזקן ועתה

מאיר המשפט על הלכות נחלות

נפטר, ובנו תובע חזקת אביו והרב החדש טוען כי העיר אינה מספקת לשניהם ואדעתא דהכי בא לשם כי אחר מות הזקן יהי' הוא לבדו. מאחר והועבר מצד שגיאיותיו בהוראה ונתמנה אחר הרי פקע חזקתו לגמרי ולא חזר למינויו כלל ואם נזהרו הקהל בכבודו כדין שברי לוחות ונתנו לו שכירותו זהו בתורת מתנה אבל אין בנו יורשו (ש"ת מהרש"ם ח"ז סי' פ).

ראובן נפטר וחברה שבו עבד חייבים לו פיצויים, וכמוכן ראובן לא זכה בהכסף מחיים, אין לדון מדין ירושה, אין התשלומין רק מצד תקנת החברה לשלם להמשפחה של הנהרג כיון שנפטר בדרכו לעבודה, ממילא תלוי הכל בתקנת החברה, ואם למשל הדגישו שנותנים רק להמשפחה שהיו סמוכים על שלחנו, שייך להם, או שבשעה שעשו בקשת התביעה הדגישו במשאלתם שנשארו אלמנה וילדים שעדיין לא הגיעו לפרקם ותלויים בה, בודאי צריכים להתחשב בזה, אבל אם לפי הנהוג היכא שלא הדגישו הנותנים שנותנים רק להאלמנה והילדים הנ"ל, אז מחלקים לכל המשפחה היינו האלמנה והבנים (מנחת יצחק ח"ז סי' קלז).

דמי הדם שחייבו את הרוצח מ' אלף לבנים בדיניהם שקורין להם קאן פ'ארישי?? מסתברא דזכו בהם היורשים ואין כתובה וב"ח [של המת] גובין מהם דחשיב ראוי וכו' ואם חלוקה זו היא עצמה חלוקת נחלת בנכסי המת עצמו זכו בו הבנות ואין לאחים חלק בזה כלל, ואם משעת חלוקה זו מחלוקת ירושתם יש לאחין לזכות במה שזכו אותם העכו"ם בנימוסיהם (ש"ת מהר"ט חלק ב - אבן העזר סימן ד). על חיוב ממון מכח המדינה על רצח בתעונת דרכים: דהנה הרשות הרבים שייך לציבור והציבור יכול להחליט למי מותר להשתמש ברה"ר ולמי אסור ואיך ישתמש בו. והנה אם יתן א' רשות לחבירו להשתמש בביתו רק אם ישלם אפי' נזקין ע"י גרמא או פחות מזה לא גרע תשלום זה מכל תשלום אחר שמתחייב תמורת השימוש בביתו. והנה מי שמקבל רשות [רשיון] לנסוע עם רכב ברה"ר של הציבור מותנה עמו לא רק זה שישלם כל הנזקין אלא שחייב לשלם ביטוח שהם ישלמו כל נזקין שיזיק כיון שבדרך כלל אין להמזיקין כדי לשלם כל הנזק שהם מחייבים [ובאמת שלולא היו מחייבים, היו הרבה נהגים הורגים בלי זהירות כלל כידוע] וא"כ חייב משום שהתחייב תמורת הרשות שקיבל בלי כל קשר אם חייב עפ"י דיני מזיק בדינינו (הגרמ"מ שפרן מבית לוי ניסן נה).

בדבר באנדס שהדרך שכותב הקונה עוד שם אחד על הבאנד שבאם ימות הקונה ישלמו מהבאנק להשני, שראובן הקונה כתב שישלמו לו או לבנו חנוך ולא הודיע לבנו חנוך כלום מזה וגם לא נודע עד אחר שמת האב שמסרה לו אשת הנפטר ולא היה זה בציוי האב כי לא צוה בעל פה ולא נמצא שום צוה ממנו. וטוען חנוך שהבאנדס שייכים לו כיון שנכתב שישלמו לו ובנו השני טוען שלא למתנה כתב שם חנוך אלא מחמת שרצו מהבאנק שיכתוב עוד שם כתב שם חנוך בעלמא כי לא עלה בדעתו שירצה ליקח לעצמו וכן הדרך שהרבה עושים שאין מתחשבים בעת שכותבים לכתוב דוקא מחמת שנותן לו במתנה. אין לחנוך שום מוחזקות בדבר יותר משאר היורשים, ולכן רק זוכה אם זה ודאי, ולא בספק. אף שכתב גם שם בנו חנוך שזה עושה שיוכלו לשלם גם לחנוך לא נתן לו כלום בחייו דהא לא הודיעו כלל וביד ראובן היה ליקח המעות מהבאנק ולכלותם, אלא שנתן לו אלאחר מיתה. נהי שלא חסר כאן מעשה קנין משום שנכתב על שמו וא"צ כתיבה ומסירה, מ"מ הא כל זמן שלא ניתן לו לא שייך שיועיל מעשה קנין והמתנה היא לאחר מיתה שאינו כבר בעלים ליתן (ש"ת אגרות משה חושן משפט חלק א סימן יז) ועי' נצח ישראל סי' ל"א שלמד אחרת, אבל יתכן שזה כלול בדברי האג"מ.

במקום שיש צוואה מפורשת לתת חלק גם להבת, שאין היא מחויבת לוותר על זה, ובזה אין היא צריכה להכנס לפשרות, אלא היא רשאית לקחת כל מה שצוה אבי' לתת לה, הואיל ומטעם מצות כיבוד אב המצוה מוטלת על הבנים לציית לפקודת אביהם. ועיקר העיקרים העלית שם דיש להצוואות תוקף גם על פי תורה מטעם מצוה לקיים דברי המת, ובמקום שכל מי שעושה צוואה צריך למנות איש מוציא לפועל, ויש לראות את זה כנתנו לשליש לשם כך, דבזה יש מצוה לקיים דברי המת וכופין על זה, וכן כל צוואה הנעשית לפי חוקי המדינה, הואיל ויש לה תוקף לפי חוקי המדינה, יש לראות את זה כהושלש מתחלה לכך. ומסתבר שזה שייך גם בארץ ישראל, ואין זה מטעם דינא דמלכותא דינא, אלא מטעם שהושלש ביד מי שהשלטון בידו. ובמקום שרואים צורך משום איזה סיבה, לתת חלק להבנות, אם הניח חלק חשוב לבניו והשאר חילק כרצונו, אין בזה משום מעביר נחלה ולא משום אין רוח חכמים נוחה הימנו. ובימיהם הי' חשוב סכום של ד' זוז, והיום צריך לתת להבנים סכום אשר נחשב היום סכום חשוב [כפ"ת דלא כש"ך עי' &]. במקום שהאב רואה צורך לתת חלק גם להבנות או לשאר אנשים, מותר לסמוך על זה. ואודות ביטוח החיים או נייר אחר אשר משלמים אותו רק אחר אריכות ימים, אין על זה תורת ירושה. כי סיגנון הביטוח הוא שמשלמים לחברת הביטוח ממון, והחברה משלמת תמורת זה סכום מסויים אחר זמן מסויים, למי שהמבוטח מצוה, ורחוק מאד לומר שיהיה על זה תורת ירושה, שיהיה החיוב לצוות ליתן סכום זה להבנים. ואין צורך בזה לקנין מיוחד, כי כן היא תקנת החברה שנותנים הסכום למי שהמבוטח מצוה ואין אחר זה כלום (ש"ת חשב האפוד חלק ג סימן נ עי' דברי לקמן הערה 27). צוואה שכתבה בהיותו בריא, וכתב כל נכסיו לאשתו ועשאה אפטרופסית, שנמצאה מונחת בשלחן שלו כתובה וחתומה בעצם ידו ועד א' חתום עליה, ובצוואתו הניח מעשר מנכסיו לדברים שבצדקה, ועתה שואלת האלמנה אם צריכה ומחויבת בתור אפטרופסית ליתומים קטנים לקיים

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(ט) אבל בן משפחה וגויה כו' - הטעם דאין להם יחוס אחר אביהם (סמ"ע).
(י) טובת הנאה - כמו שאין יכול להוריש טובת הנאה כך אינו יכול ליתנה לאחרים (סמ"ע), וכן אפי' הוא עצמו אינו יכול להוציא מיד אחרי' אם הוא תחת ידם, אבל אם הוא תחת ידו יכול ליתנו לאחר' לחלקן למי שירצו (ש"ך ונתה"מ), וי"א דמעו מעשר שביד אדם יראה שיחלק בחייו לעניים, כי אם מת ונשאר אחריו מעות מעשר אין הירושין יורשין אותם כיון דטובת הנאה אינו ממון, על כן מי שמת והניח מעות מעשר שאין בהם רק טובת הנאה, ליכא שום זכיה לירושין בה ולא בשום הקנאה שבעולם, על כן יחלק בחייו, כי אם בניו יחזיקו בטובת הנאה זו שלא כדין הוא, ולא שייך למימר דחצירם קונה להם, דאין נקנית לאדם דבר שאינו ממון דכמו שאינו יכול להקנות כך אינו קונה, וא"כ יורשין צריכין ליתן לעני הנמצא ראשון או לבזבז לפניהם מי שירצה יטול, אבל טובת הנאה פקע לגמרי מכי מתו הבעלים דלא שייך שום טובת הנאה אלא לבעלים דכתיב בהו ונתת וזה ברור (קצה"ח) אור וטובת הנאה שיכול לשייר לעצמו יכול ג"כ להורישו, כן נראה לי ברור (נתה"מ). גביר אחד שקודם מותו הניח סך מסוים להיות קרן קיימת והרוחים שייכים ללומדים בבית המדרש שלו, ומשפט הבחירה מי המה הלומדים שישבו בבית המדרש שלו הוא לבא כוחו ויוצאי חלציו, ועתה ברבות הימים יש יורשים דלא מעלי ובוחרים לומדים שאינם הגונים לזה ע"פ מחיר כסף, יש כח ביד טובי העיר למחות בזה ולבחור לומדים הגונים ע"פ ראות עיניהם. אלא שאין ראוי להיות כפוי טובה ולעשות נגד רצון המת, אבל כיון שהיורשים עושים בערמה ובבצע כסף, יכולין לקיים עם עקש תתפל, ועכ"פ יכולים

דברי המת בצואתו כפי שהביע שם רצונו. א' מצד הצואה שכתב בעודו בריא אין שטר לאחר מיתה, מ"מ מצד מצוה לקיים דברי המת מחוייבת לקיים כפי הצואה, אמנם מאחר ואין מבורר לאיזה צדקה לא מהני גם מטעם דברי שכ"מ דגם קנין לא יועיל בכה"ג. אמנם הכא בודאי עומד להתברר אחרי שתתיעץ עם הוריו והוריה, וע"כ יש לדון בזה מצד אמירה לגבוה וגם מצד דגלוי דעתו בעת חליו לחזק הצואה בנוגע להצדקות אולי הוי כמתנת שכ"מ. והנה במה שנתן לאשתו במתנה גמורה הרי הכותב כל נכסיו לאשתו לא עשאה אלא אפטרופוס, ואף אם היה אומר בפירוש שכונתו למתנה גמורה הא ליכא קנין דאין שטר לאחר מיתה. ואפי' אם נימא דהיכא דמהני מצד חוקי המדינה לא גרע מסיטומתא, לא עדיף סיטומתא משאר קנינים דלא מהני לאחר מיתה, ומי שצוה המת ליתן לו הוא מוחזק מטעם דינא דמלכותא בקיום הצואה ע"י ערכאות לא בעי' הושלש מתחלה לכך, ולפ"ז בנ"ד אם ה' לנו ראוי והוכחה ברורה דנתכוין לתת לאשתו במתנה גמורה ה' אפשר לומר שתזכה גם בלא קנין מצד מצוה לקיים דברי המת, וממילא בודאי מחוייבת ליתן המעשר לצדקה משום דהיא מצווה לקיים דברי המת. בנוגע למעשר לצדקה אמרי' מצוה לקיים דברי המת אף היכא שלא הושלש מתחלה לשם כך, וגם בנוגע ליתומים קטנים יש בזה כמה צדדים דבנ"ד מחוייבים לקיים דברי המת. ואם גם מהסכום שנתקבל לאחר פטירתו מחברת הבטחון ממקרי מיתה מחוייבת לתת חלק עשירי לצדקה כמו שמפורש בצואתו, או כיון שסכום זה אינו משתלם אלא לאחר מיתה לא היתה לו הזכות לפקוד עליו ולצוות לעשר ממנו לצדקה. כיון דאתי עלה משום מצוה לקיים דברי המת ובה מועיל אפילו בדבר שאינו מועיל מטעם דברי שכ"מ (שו"ת אחיעזר חלק ג סימן לד).

⁸ איש א' הכתיב ס"ת ומסרו לביהמ"ד והתנה עם הגבאים שבעת שירצו הוא או אשתו להעביר הס"ת לביהמ"ד אחר הרשות בידם וכעת נפטרו שניהם בלא זש"ק ל"ע והלז הניח את כל רכושו לאיש א' שיירש אוהו וכעת בא יורש זה ורוצה להוציא את הס"ת לביהמ"ד אחר. יש מח' נוב"י וחת"ס אם המוריש נכסיו לאיש אם אין הס"ת בכלל דאינו נכסי או לא, וממילא אין מוציאין מיד הבית הכנסת, אבל טוב לפשר בדבר. ועוד עי' פ"ת יר"ד סי' ע"ר סק"ג מח' אם הכותב ס"ת ומסרה לבית הכנסת אם צריך לכתוב עוד א' או שקיים מצותו בכך, ונ"מ אם סתם דעת הבעלים להקדישו לבית הכנסת (קנין תורה ח"ג סי' קיא). אחד מת בערב פסח אחר חצות היום ולא מכר חמצו קודם מותו וגם לא ביטל ונשאר בעזבונו חמץ בסך רב. למעשה אין שום חיוב על היורשים לבער חמץ זה ואינם עוברים על כל יראה כלל כיון שבעת שמת מורישם כבר היה אחר חצות שאסור בהנאה מן התורה א"כ לא מיחשב דמים להורישו לירשיו ואפי' בחייו כבר לא היה נחשב שלו ואיננו ברשותו [ואחר הפסח זה הפקר] (נוב"י או"ח ח"א סי' כ). מי שלא בדק חמץ קודם זמן אסורו ומת, אין על היורשין חיוב לבדוק ולבער, דאיסורא לבריה לא מורית (חק יעקב תלה סק"ב). נפטר צדיק א' והתנדבו אנשי עיר אחרת לבנות אהל על קברו והיה הכנסה מהמקום, ובזה החזיקו חז"ן, ושמשים, ובא היורש של הצדיק ותובע את ההכנסה. זיכו הקהל להחזן ושמש ההכנסה ההוא פשיטא שאין זכות להיורשים ובפרט דהכנסה זו אינה מגוף האהל והקבר אלא מעלמא אתי ודבר שאין בו ממש הרי ליתא בירושה (שו"ת מהרש"ם חלק ז סימן קעה). עי' לקמן סי' ש"נ בש"ך ורע"א בענין טובת הנאה ממון, וכן בס"י רג ס"א.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

הפרנסים למחות ביורשים שלא יבחרו כי אם בהגון ע"פ מופלגי העיר, ונכון שגם הפרנסים לא יבחרו בלי הסכמת היוורשים (פ"ת).

סימן רעז – הבכור נוטל פי שנים, ואיזה הוא בכור לנחלה וספק בכור (א) "הבכור נוטל פי שנים בנכסי אביו(א). כיצד, הניח חמשה בנים ואחד מהם בכור(ב), הבכור נוטל שלישי הממון, וכל אחד מהארבעה פשוטים נוטל שתות. הניח תשעה בנים, הרי האחד הבכור נוטל חמישותו, וכל אחד מהשמונה פשוטים נוטל עשירית, וכן על דרך החלוקה הזאת חולקים לעולם⁹.

(8) בנכסי אביו - בן בכור ובת שיש לה שטר חצי זכר, בזמן הזה דכותבין דלא כאסמכתא כו' ותמיד יד בעל השטר על העליונה, הוי לוקחת חצי חלק זכר בן בכור, אי לא הוי כתבין בפירוש חצי חלק זכר בן פשוט כו' (רע"א בשם השבות יעקב), ובני האשה שכתובתה מרובה היה אחד מהם בכור לאביו אינו נוטל פי שניים בנכסי אמו בכתובתה (רע"א).
(2) כיצד הניח כו' - פירוש, לא תימא שנוטל פי שנים בכל אחיו קאמר קרא, והיינו שאף אם הניח עשרה בנים ואחד מהן בכור אפ"ה נחלק הנכסים לשלשה חלקים ונוטל הבכור שני חלקים וכל האחים יחד חלק אחד, אלא פי שנים כנגד אח אחד מהאחין הפשוטים קאמר, והיינו שבכה"ג מחלקין (ב)נכסי אביו לי"א חלקים, ונוטל הבכור שבהן שני חלקים ותשעה הפשוטים כל אחד חלק אחד (סמ"ע).

(ב) אלו שני חלקים נוטל אותם כאחד במצר אחד(ג).

(3) נוטל אותם כאחד כו' – עי' לקמן קע"ד ס"ב, דהיינו דוקא שהיו החלקים שוים ולא היה לפשוט שדה במיצר אלו השדות (סמ"ע).

(ג) "בכור שנולד אחר מיתת אביו(ד) אינו נוטל פי שנים. "ואם יצאה פדחתו בחיי אביו(ה), אע"פ שלא יצא כל ראשו לאויר העולם אלא לאחר מיתת אביו הרי זה נוטל פי שנים. "דיק אומריס דאס נולד כשהוא גוסס אינו נוטל פי שנים(ו).

(7) שנולד אחר מיתת אביו כו' - כגון שמת והניח אשתו מעוברת וילדה תאומים, או שהיו לו שתי נשים ומת והן מעוברות (סמ"ע).

(7) ואם יצא פדחתו – היינו רוב פדחתו, דרובו ככולו ומחשב על ידו כאילו יצא ראשו והוי כילוד כולו (סמ"ע), וי"א דווקא כולו (פ"ת), ועיקר כסמ"ע (רע"א ופ"ת בשם חת"ס).

(7) כשהוא גוסס כו' – ומ"ש שיצא פדחתו, היינו שיצא רוב פדחתו ואז היה בריא וחזר לאחוריו וחלה ומת ואח"כ נולד כולו. א"נ אחר שיצא פדחתו כשהיה בריא, מת האב פתאום, ואחר מותו נולד כולו (סמ"ע).

(ד) "בכור שנולד טומטום ואחר כך נקרע ונמצא זכר אינו נוטל פי שנים. "זוכן בן פשוט שנקרע ונמצא זכר, אינו ממעט בחלק בכורה שנאמר (דברים כא טו) וילדו לו בנים, עד שיהיה בן משעת לידה. כיצד אינו ממעט בחלק בכורה, הרי שהיה לו בן בכור ושני פשוטים(ז) וזה הטומטום שנקרע ונמצא זכר, הבכור נוטל רביע הממון בחלק הבכורה וכאילו אין עמו אלא שני פשוטים בלבד(ח), והשלשה רביעים הנשארים חולקים אותו שני הפשוטים עם הנקרע ועם הבכור בשוה.

(7) ושני פשוטים - עיין לקמן סימן רפ"א סעיף ז' ס"ק (לב) (פ"ת).

(7) וכאילו אינן עמו אלא שני פשוטים כו' - וכן בן הנולד לאחר מיתת האב, אינו ממעט בחלק הבכורה כו"ל (סמ"ע).

(ה) "קטן בן יום אחד ממעט בחלק בכורה אבל לא העובר(ט). ובן שנולד אחר מיתת אביו אינו ממעט בחלק בכורה.

(7) קטן בן יום אחד ממעט כו' - ר"ל, אף דלא היה חי אלא יום אחד ומת, מ"מ ה"ל לענין בכורה כאילו היה חי עדיין, ואם יש עמו עוד פשוט ובכור, חולקין העזבון לארבעה חלקים ונוטל הבכור שני חלקים, ומאינך שני חלקים נוטל הפשוט חלק אחד, וחלק של זה הקטן

⁹ ירושה שנפלה לפני שלשה אחים. אחד בכור. ופשוט אחד אינו רוצה ליתן חלק בכורה המגיע מחלקו ופשוט אחד אדם כשר ונותן. וטוען הבכור עם הכשר שהוא יפסיד ג"כ שלישי ממה שגוזל האחר כי הוא גוזל מהשותפות. הדין עם הפשוט (אבני נזר חו"מ יד).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

שמת חולקין הבכור והפשוט יחד, ולא אמרינן דאין חולקין הנכסים אלא לשלשה חלקים ויטול הבכור חלק אחד דהיינו בכורתו בראש כאילו לא היה הקטן עמו בעולם, ואח"כ יחלקו השני חלקים לשלשה חלקים ויטלו הבכור והפשוט כל אחד חלק וחלק זה שמת יטלו יחד (סמ"ע).

(ו) "הבא אחר נפלים, אע"פ שיצא ראש הנפל כשהוא חי, הבא אחריו בכור לנחלה(י). וכן בן ט' שיצא ראשו מת, הבא אחריו בכור לנחלה, שזה שנאמר (דברים כא יז) ראשית אוננו, הוא שלא נולד לו קודם לזה (ילד) שיצא חי לאויר העולם. י"לפיכך בן ט' שהוציא רוב ראשו חי, הבא אחריו אינו בכור.

(ז) אף על פי שיצא ראש הנפל כשהוא חי כו' - ואפילו נולד הנפל כולו, דהבן הילוד אח"כ באותו פעם או לאחר זמן הוא בכור לנחלה, ויש חולקים (סמ"ע, ש"ך), ועיקר כ"ח (ט"ז), רוב ולדות הם וולד מעליא, ולכן אם נולד וחי כמה שעות ומת, הבא אחריו אינו בכור (רע"א), וכל זה מיירי בידוע שלא כלו לו חדשיו, שהוא ודאי נפל, אבל אם אין ידוע שכלו לו חדשיו, כגון שנולד לאחר תשעה חדשים לטבילתה, אף שמת בשעה שנולד, וכ"ש במת בתוך ל' יום, כיון דרוב נשים וולד מעליא ילדן, ומה"ט מי שמת והניח אשתו מעוברת וילדה ויצא הולד חי לאויר העולם, אפילו מת בשעה שנולד פוטר את אמו מן החליצה ומן היבום מדבר תורה כמבואר באה"ע סימן קנ"ו סעיף ד', א"כ פשיטא דהבא אחריו לא הוי בכור לנחלה וספק בכור הוא והמוציא מחבירו עליו הראיה. ועוד, דגם ספק בכור לא הוי כיון שלא הוכר בשעה שנולד, כמבואר בסעיף י"א בהגה דמי שנולד אחר ספק בן תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון אינו נוטל חלק בכורה אפילו בהרשאה מן הספק מה"ט כיון דלא הוכר בעת הלידה (פ"ת).

(ז) ביוצא דופן¹⁰ והבא אחריו שניהם אינם בכורים. הראשון לפי שלא נולד, ונאמר (שם טו) וילדו לו בנים, והשני שהרי קדמו אחר.

(ח) באבכור לנחלה הוא הנולד לאב ראשון שנאמר (&) כי הוא ראשית אוננו, ואין משגיחין על האם, אפילו ילדה כמה בנים, הואיל וזה ראשון לאביו יורש פי שנים.
(ט) ביהיה לו בנים כשהיה עכו"ם ונתגייר(יא), אין לו בכור לנחלה(יב). ב"אבל ישראל שהיה לו בן מהשפחה או מהעכו"ם, הואיל ואינו קרוי בנו, הבא לו אחריו מהישראלית בכור לנחלה ונוטל פי שנים.

(ס) היו לו בנים בגיותו - רבותא קמ"ל דאפילו נולדו לו הבנים בגיותו דהוה הזריעה והלידה שניהן בגיות, אפ"ה הבנים שנזרעו ונולדו אחריו ביהדות אינן בכורים, ועיין מה שכתב בריש סימן ער"ה דאפילו נולד ביהדות, כשנזרע במעי אמו בגיות אינו בן ירושה, כ"ש דלא ה"ל דין בכור (סמ"ע), אבל אם היו לו בנים מישראלית, דהולד הולך אחריה ואינו בנו לכל דבר ואינו יורשו, ולכך כשנולד לו בן אחר שנתגייר הוי בכור לנחלה (נתה"מ).

(צ) אין לו בכור לנחלה - הטעם, דהבנים שהיו לו בגיות אית להו יחוס אחריו דכתיב בלאדן בן בלאדן, משא"כ בישראל הנולד לו בן משפחה וגויה וכמ"ש בסוף סימן שלפני זה (סמ"ע).

(י) ב"היה הבכור ממזר נוטל פי שנים, שנאמר (שם יז) כי את הבכור בן השנואה יכיר, זו ששנואה בנישואיה ואין צריך לומר אם היה בן גרושה או בן חלוצה.

(יא) ב"מי שנסתפק לנו אם הוא בכור או פשוט(יג), כגון שנתערב עם אחר(יד), אינו נוטל פי שנים. וכיצד עושין, אם הוכרו ולבסוף נתערבו, כותבים הרשאה זה לזה(טו) ונוטלים חלק בכורה(טז). ואם לא הוכרו, כגון שילדו במתבואה אחת, אין נוטלין חלק בכורה. הגה ב"ספק בן ט' לראשון או בן שבעה לאחרון אינו יורש אחד מה(יז), והבא אחריו אינו נוטל חלק בכורה אפילו בהרשאה מן הספק.

(יב) מי שנסתפק לנו כו' - האומר לאחיו אני בכור והלה כופר, והביא הטוען כתב אחד שכתוב בו נולד פלוני ד' לסיון שנת י"ד, והוציא כתובת אמו והיה זמנה ב' בכסליו שנת

¹⁰ דהיינו ניתוח קיסרי.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

י"ג. תשובה, אין סומכין על זכרון זמן הלידה עם זמן הכתובה, כי אינה צוואה וי"ל טעה או שחפץ לכתוב מה שכתב שלא באמת (סמ"ע), היינו דווקא בכתב שכתב אחד מעלמא שאינו אביו דאפשר שהכתיבה היתה שלא בדקדוק, אבל הכותב זמן תולדות בניו לזכרון, למה לא נסמוך ע"ז לענין ירושה (ט"ז ורע"א).

(ט"ז) כגון שנתערב עם אחר - כגון שילדו שתי נשיו ביחד ואינו ידוע לנו איזו ילדה תחילה (סמ"ע).

(ט"ח) כותבין הרשאה - ע"י קכ"ג סק"א (קצה"ח), ע"י נתה"מ רע"ח סק"ט ? ? , ועיין בתשובת הרב מוה"ר משה רוטנבורג חלק חו"מ סי' י"ב מ"ש בזה (פ"ת).

(ט"ח) ונוטלין חלק בכורה - פירוש, בין שניהן (סמ"ע).

(ט"ח) אינו יורש אחד מהן - דכל אחד ידחנו אצל חברו לומר לאו בני אבינו הוא, והמוציא מחבירו עליו הראיה (סמ"ע), ואפילו תפס מפקינן מיניה (ט"ז).

(יב) כ"ש לשה נאמנים על הבכור חיה ואמו ואביו¹¹. חיה מיד(יח), שאם אמרה זה יצא ראשון נאמנת. אמו כל שבעת ימי הלידה נאמנת לומר זהו הבכור(יט). כ"אביו לעולם¹², כ"אפילו אמר האב על מי שלא הוחזק בנו כלל(כ) (כ"א) בני הוא ובכורי הוא נאמן. וכן אם אמר על המוחזק לנו שהוא בכורו אינו בכור נאמן(כב). הגה ל"מיהו אם אמר פעם אחת על אחד שהוא בכור, לא יוכל לומר אחר כך על אחר שהוא בכור(כג).

(י"ח) חיה מיד - ר"ל כשלא יצאה וחזרה, אבל יצאה וחזרה אינה נאמנת (פ"ת).

(י"ט) אמו כל שבעת ימי הלידה - פירוש, עד יום השמיני, דאז מוציאו האב מרשות האם להכניסו בכרית (סמ"ע), כאן מיירי שלא בהכחשה מאב ואם, ע"י ט"ז אה"ע סי' ד' סל"ה (ט"ז).

(כ) על מי שלא הוחזק בבנו - לא כתב על מי שהוחזק לנו שאינו בנו, דכה"ג אינו נאמן, דחזקה זו ממ"נ ע"י מי באה, אם ע"י אביו שהיה רגיל לומר אינו בנו, תו אינו נאמן לומר שהוא בנו, ואם ע"י עדים שמעידים שנולד מאשה אחרת או מאשתו מאיש אחר, ודאי אינו נאמן להכחיש העדים (סמ"ע), האב נאמן לומר על בנו שהוא ממזר אפילו בלא הכרת בכור ואפילו מוחזק בעדים שהוא כשר אלא שאם הוחזק מפי עצמו שהוא כשר שוב אינו יכול לפסלו שהתורה לא האמינתו אלא בדבור ראשון אבל לחזור מדבורו לא האמינתו ואם קודם שצעק הבעל על אשתו שהיא מזנה הוכר עוברת ונתפרסם הדבר שהיא מעוברת נראה שאינו נאמן לומר אח"כ שאינה מעוברת ממנו שכיון ששתק מתחלה הרי הוא כמו שהחזיקה הוא מעוברת ממנו, וכיון שהוחזקה מעוברת ממנו, אינו נאמן לומר לא באתי עליה כלל וממזר הוא. ואם לא הוחזקה מעוברת עד אחר שנמצאת מזנה, בזה יכול לומר הבעל זה לי זמן מרובה לא באתי עליה ובודאי אינה מעוברת ממני, ובזה יהיה הולד ממזר, ונאמן הוא בזה. ואם אינו טוען ברי אלא שאומר אף על פי שבאתי עליה, כיון שנבעלה לאחרים אינו רוצה להחזיקו בבני, כי מי יודע אם הוא בני אם לא. בזה ודאי אינו נאמן לומר ממזר הוא, דהא קי"ל אשה מזנה בניה כשרים דרוב בעילות לבעל. ולענין חיוב מזונותיו לכשילד אם הוא נאמן לומר ממזר הוא פטור ממזונותיו ומטפולו ואם אינו נאמן לומר ממזר הוא וע"פ הדרכים אשר כתבתי הרי הוא חייב בטפולו כבנו ודאי. ולענין מה שאמרת אם נאמן הבעל להכשירו אפילו אם ברור הדבר שהוא ממזר כגון שהי' במדינת הים אם הבעל אומר ודאי לא באתי עליה ואפי' הכי רוצה אני להחזיק עובר זה ממני כדי שלא יהי' ממזר בזה לא כל הימנו שכיון שהודה שלא בא עליה הרי הוא ממזר ודאי. ואם אמר באתי בצנעא ושמשתי מטתי ונתעבר' ממני בזה נרא' שהוא נאמן כל זמן שאין עדים

¹¹ היינו אפילו בפנקס שלו (ט"ז סעיף יא).

¹² ע"י אהע"ז סי' ד סעיף לה וז"ל: נשים שילדו בבת אחת אשת כהן ולוי וישראל וממזר נאמנת החיה לומר זה הבן כהן הוא או לוי או ממזר מפני שלא הוחזק ואין אנו יודעים יחוסם בד"א כשהוחזקה נאמנת ולא ערער עליה אדם אבל אם ערער עליה אפילו אחד ואמר בשקר מעידה אינה נאמנת והרי הבן בחזקת כשר ואין לו יחוס. ועיי"ש בפרישה שהחיה נאמנת נגד הכחשת ההורים, וכן האמא נאמנת נגד הכחשת האב - מובא כאן בט"ז, ועיי"ש בט"ז שמביא שהחיה נאמנת לעולם כל זמן שאין ערעור, ושם מדובר בב' ילדים וכאן בתאומים, ולכן כאן רק נאמנת לאלתר, אבל כל זה רק כשאין עדים בכלל.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

מכחישין אותו ואם הוא במדינת הים ונתעבר' ואח"כ מת הבעל אם עמד שם במדינת הים ולא ידענו מפיו אם בא עליה אם לא בא עליה, הוא בחזקת ממזר (רע"א בשם התשב"ץ), אין שייך בזה הוחזק שאינו בנו, דאי אפשר בזה חזקה, דאי ע"י עדים שהוא ממזר או שהוא עצמו אומר עליו כן תחילה, שוב אינו נאמן לומר עליו אחר כך שהוא בנו, משא"כ במוחזק לן שהוא בכורו, היינו עפ"י עדים שהוא נולד בראשונה אלא שהאב יוכל לומר לא ממני הוא אלא ממזר הוא (ט"ז), וי"א דאב אינו נאמן בתורת יכיר אלא במוחזק שהוא בנו ומש"ה אינו נאמן להאכילו בתרומה אלא משום בידו שכל נאמנות על האב לומר שהוא בנו הוא אך ורק במיגו שיכול לתנו לו הירושה, ולכן רק בנכסים שיש לו עכשיו, ואינו נאמן כשהוא גוסס ואין בידו להקנות לו (קצה"ח)¹³.

(כא) שם – מי שמוחזק בכשרות אי אפשר לפסולו אפילו מספק ללא ב' עדים, אבל עד א' או קול אינם כלום נגדו (רע"א בשם המהריב"ל).

(כב) בכורו אינו בכור נאמן – דמיירי שאין עדים מעידים שהוא בנו הבכור, אלא מעידין שנולד מאשתו בראשונה ועי"ז הוחזק בכור, והאב אומר על השני שנולד אחריו שהוא בכור, וראשון מיפסל ממילא, דמדהשני בכור ש"מ דהראשון הוא ממזר והתורה האמינתו ע"ז, והיינו דוקא ע"י עדים, אבל לא כשהוחזק לנו שהוא בכור ע"י עצמו (סמ"ע).

(כג) לא יוכל לומר אח"כ – אפילו תוך כדי דיבור (ט"ז).

(יג) לאשמעו עדים(כד) שאמר פלוני בני בכורי הוא נוטל פי שנים. פלוני בני בכור הוא אינו נוטל פי שנים, שמא בכור לאמו הוא דקאמר. ואם אמר דברים שמוכיחים שנתכוין לומר שהוא בכור לאב נוטל פי שנים, כגון שאמר פלוני בני בכור הוא ורוקו מרפא חולי העינים, דגמירי דרוק של בכור לאב מרפא ולא של בכור לאם. ל"הוא הדין אם מת הצכור והזכיר עליו הצספלו הוי על בני צכורי.

(יד) שמעו עדים כו' – היינו שאמר עליו שהוא בכורו שלא לשם עדות, ואם יש לבכור הזה ילדים, הם זוכים בפי שנים נגד הילדים הפשוטים, וכ"ש אם היה מתכוין להעד עליו שהוא נאמן (רע"א בשם הבתי כהונה), אין בזה חידוש (ט"ז)¹⁴. אחד שמת והניח אשתו וב' בנים זכרים, וטען אחד שהוא בכור והאם אומרת כדבריו, והשני טוען אייתי ראייה דבכור אתה, והביא הראשון ב' עדים מעידים שהוא פטר רחם לזאת האם וב' עדים שזו היתה אשתו ראשונה של אביו, נמצא מבין ב' כתי עדים הללו הוה בכור לנחלה, הסמ"ע סובר שזה עדות אמנם השו"ע ורמ"א חולקים וסוברים שזה חצי דבר, ולכן אף אם היה הבכור מוחזק לא הוי מצי למיטען קים לי שזה חצי דבר, מאחר והשו"ע פוסק שזה עדות שלמה¹⁵ (פ"ת). (יד) ל"האב שנשתתק בודקין אותו כדרך שבודקין לגיטיין(כה), אם רמז או כתב שזה בנו בכורו נוטל פי שנים.

(כה) כדרך שבודקין אותו לגיטיין – עיין באה"ע סימן קכ"א סעיף ה', שם מבואר כיצד בודקין אותו (סמ"ע).

(טז) ל"מי שהיו לו שני בנים בכור ופשוט, ומתו שניהם בחייו והניחו בנים, הבכור הניח בת והפשוט הניח בן, הרי הבן הפשוט יורש בנכסי הוקן שלישי שהוא חלק אביו, ובת הבכור יורשת שני שלישיית שהוא חלק אביה(כו)¹⁶.

(כז) יורשת שני שלישים כו' – כשם שבני בנים עומדים במקום אביהם לירשת חלק פשיטות, כן בן או בת הבכור עומד במקום אביו ליטול חלק בכורה (סמ"ע).

¹³ ראובן נשבה כשהוא קטן והיו אומרים קרוביו או בני עירו אתה בן יעקב המכונה כך, ובא יום ורצה לחפש את אביו, ובא אליו ויעקב אביו אמר אין אתה בני ואיני מכירך ונתן אביו טענות ואמתלאות שאין זה בנו. אם היה יעקב זה טוען בתחלה אותו הבן שהלך בשביה שאתם מחזיקים בו שהיה בני לא היה בני נאמן הוא עליו, אבל טענת יעקב הכי היא אמת הוא שהיה לו בן כשר ובכור והלך בשביה אבל אין אתה אותו הבן אלא אחר אתה לפיכך אם יש עדים שזה בנו של יעקב שהלך בשביה אינו נאמן להכחיש את העדים (שו"ת רדב"ז חלק ד סימן קד – אלף קעה).

¹⁴ עי' לקמן סי' רפ"ד ס"א מח' קצה"ח ונתה"מ אם אמר פלוני קרובי, שלנתה"מ נאמן מטעם מיגו, ולקצה"ח נאמן מטעם מיגו אך ורק במקום שראוי ליורשו.

¹⁵ קשה שהרי ה"ט"ז וח"מ חולקים על השו"ע שם?

¹⁶ אפי' בנכסים שבאו להזקן אחר מיתת אביה הבכור (צ"צ חו"מ מא).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

סימן רעה – אין הבכור נוטל פי שנים לא במלוה ולא בשבת, ואם מכר חלק בכורה

(א) ל"אין הבכור (א) נוטל פי שנים אלא בנכסי האב אבל לא בנכסי האם, אפילו אם הוא בכור לאב ולאם חולקים בנכסים הוא והפשוט בשוה.

(כ) אין הבכור – מי שמת והיה חייב למלך כלום ממיני המסים המוטלים על הממון אין בנו הבכור נוטל פי שנים בנכסים ואפי' שיהיה חייב המסים והתשחורות המוטלין על הממון מועט נתחייבו כל הנכסים בטלה ירושת בנו הבכור מכלהו ארעי דכלהו ארעי משתעבדי אטסקא והוה מלכא כמאן דמחזיק בכלהו דהא מצי נחית ומזבין מנפשיה ואפילו בשביל דבר מועט של עסקא הם מוחזקים למלך וראוים אצל יורש ואפילו היכא שלא נשאר חייב רק טסקא מארעא חדא עכ"ז חל החיוב על כל שאר הקרקעות (ש"ך בשם התורת אמת), ואין כח ביד מנהג לבטל זכות הבכור (ש"ך בשם המהר"י בן לב).

(ב) ל"מי שמת והניח בנים ואלמנה, ומתה האלמנה קודם שנשבעה על כתובתה, כל הנכסים בחזקת היורשים ונוטל בהם הבכור פי שנים¹⁷.

(ג) ל"אין הבכור נוטל פי שנים בנכסים הראויים לבא¹⁸ (ב) לאחר מיתת אביו אלא בנכסים המוחזקים לאביו שבאו לרשותו, שנאמר (דברים כא יז) בכל אשר ימצא לו. כיצד, אחד ממורישי אביו שמת לאחר מיתת אביו, הבכור והפשוט יורשים כאחד, ל"וכן אם היתה לאביו מלוה¹⁹ יורשים אותה כאחד²⁰.

(ד) בנכסים הראויים לבוא – אם היתה ספינה בים עם סחורה, אין הבכור נוטל פי שנים²¹ (ש"ך בשם המבי"ט), וי"א שהבכור נוטל פי שנים, אבל שכירות הספינה היא ראוי ומחלקים בשוה (ש"ך בשם הרשד"ם)²², חזקות הנהוגים במדינת פולין מיקרי ראוי (פ"ת). (ד) ל"הניח להם פרה מושכרת או מוחכרת (ג), או שהיתה רועה באפר, (פיוס מעשג הקדה) וילדה (ד), הבכור נוטל בה ובולדה פי שנים²³ (ה). ל"ויס חולקין (ו). הניח להן עזנוז) או צהמה טמאה הצכור נוטל צ' חלקים והפשוט חלק אחד, דהיינו שעובדים לצכור שני ימים ולפשוט יום אחד.

¹⁷ ע"י חלקת מחוקק ובב"ש באה"ע סי' קה סעיף ג' שאפילו אם נשבעה ולא גבתה עדיין מיקרי נכסי האב.

¹⁸ כל מניות ואגרות חוב ובונדים וכן כסף בבנק אע"פ שהמדינות ממושכנות לאלו החובות מ"מ מקרי ראוי. באופן שבזה אין ספק דאין הבכור נוטל בזה פי שנים (נוב"י חו"מ ח"א סי' לד). וכן הוא באג"מ אה"ע ח"א סי' קד. ע"י לקמן הערה 31.

¹⁹ ע"י רמב"ם הל' נחלות פ"ג ה"א שמביא ספינה, ומתקשים בזה הרבה, ועי' כאן ש"ך שמביא רשד"ם הלומד שזה שכירות הספינה, וגם מביא מביט שלומד שכל דבר שבמקום סכנה הוא ראוי. ²⁰ חזקת האורנדע, על אף שיש להם דין קרקע [ע"י ש"ך סי' רכ"ז סכ"ט וסי' רל"ה ס"א], עכ"ז אינו אלא ראוי, ולא נוטל פי שנים (שו"מ מהדו"ג ח"ג סי' נד).

בשטר חוב, על אף שיש לו שויות היום שאפשר למכרו, עכ"ז לא חשיב מוחזק אפילו בדמי השטר חוב למכרו היום, אלא הכן ראוי (שאלת יעבץ ח"ב סי' ל), ואפילו מלוה ביד הצבור, ואפילו בבנק כיון אינה נגבית אלא בראית הפנקסים הנאמנים ומכוונים ואם אירע בהם טעות אינו גובה מעותיו. גם אם ירצו בעלי העיר לקחת מן הממון לצורך העיר. או בשעת תגר מלחמה. מי ימחה בידיהם. ולשתעי דינא בהדיהו (שם לא). א' שמכר חמצו לעכו"ם קודם פסח כדת וכדין ובשטר מכירה נכתב קבלתי הדראהן כך וכך והמותר זקפתי עליו במלוה לשלם אחר עשרה ימים ובתוך ימי הפסח מת המוכר והניח אחריו בכור ופשוט ובתוך ימי הפסח גלה הבכור דעתו ואמר שרצה ליקח פי שנים מהחמץ הנמכר להנכרי והפשוט טען כיון שמכר החמץ לעכו"ם והמותר זקף עליו במלוה ואין הבכור נוטל פי שנים במלוה. הוה מוחזק כיון דהחמץ הוא באמת רק שמכרו משום אריה דאיסורא וכל שאין לו להלוקח מעות יכול ליקח גוף החמץ בחובו וכל המכירה אינו רק הערמה בעלמא וכיון דהעכו"ם העני שאינו רוצה לקנות כלל פשיטא דלא נקרא רעה לענין זה והבכור נוטל פי שנים (שו"ת שואל ומשיב מהדורה קמא חלק א סימן ריא).

²¹ שזה קרוב לסכנה (רדב"ז ח"ו סי' שני אלפים קסה).

²² היכא שיפול ספק אי הוה נכסים מוחזקים או ראויים כמו בספינה וכדומה לזה, אם הממון אינו ביד הבכור חולקים, אמנם אם הבכור תפוס לא מפקינן מניה כלל (פרח שושן חו"מ כלל ג סי' ב).

²³ כל זה מדובר שמת האב, ולא חלקו, ולכן בזה כולם מוחזקים בכל הנכסים ואז צריכים להבחין מה שייך לבכור ומה לפשוט.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(3) מושכרת או מוחכרת - [מושכרת] היינו ששכרו בדבר הקצוב ליום או לשבוע, ומוחכרת היינו ששכרו ליתן לו מעבודתה חלק שלישי או מחצה לפי תנאו, ועיין לקמן סימן ש"ך סעיף א' (סמ"ע).

(7) רועה באפר וילדה - פירוש, בבקעה מקום מרעה טוב ונתפטמה שם וגם ילדה, דאיכא תרי מיני שבחים או זה או זה, ע"ז מסיק וכתב נוטל בה וכולדה פי שנים (סמ"ע).

(7) נוטל בה וכולדה - פירוש, לא מיבעיא בה והיינו בשבח שנתפטמה, דאין כאן דבר חדש דהרי גוף הפרה היה מצוי ביד אביהן כשמת, אלא אפילו כולדה דהוא גוף חדש דלא היה מצוי, אפ"ה כיון שנולד מהפרה שהיתה מצויה ביד אביהן והשבח דהולד בא ממילא, נוטל הבכור פי שנים, לאפוקי השביחו הנכסים בעמל ויגיעת האחין או ע"י הוצאתו, וכן אם בנו בתים ונטעו כרמים, דהכל מודים דאין הבכור נוטל פי שנים וכמ"ש המחבר בסמוך סעיף ו' (סמ"ע), דוקא היכא דנתעברה בחיי אביו דאז נוטל כולדה אבל הניח פרה ריקנית ונתעברה וילדה אינו נוטל בזה פי שנים (קצה"ח), משמע מדברי הסמ"ע דבשכירות אינו נוטל פי שנים. והטעם דשכירות הצומח אחר מיתת אביו מיירי דומיא דשבח ששבחו הנכסים אחר מיתת האב, ואין לך אישתני גדול מזה. ועיקר הטעם במה שנוטל שבח דמאליו ושבח דאישתני אינו נוטל פי שנים, דלכאורה קשה בממה נפשך, אי זוכה הבכור בגוף הדבר בשעת מיתה, אף שבחא דאישתני שלו, דדידיה אשבת, ואי אינו זוכה עד שעת מיתה [עד] דרועה לזכות, אף שבחא דממילא [לאו] דידיה הוא, אלא חלק בכורה מתנה קרייה רחמנא והנותן מתנה ומזכה ע"י אחר אין המקבל זוכה עד שישמע ויתרצה, שאילו כששמע צווח לא זכה וכו', ולפי"ז ודאי דשכירות הפרה וכן פרה שנתעברה וילדה אחר מותו כפירות דמי, שהוא של הנותן דהיינו היורשים, ולפי"ז היש חולקין שם שהביא הרב בהג"ה הוא רק על הולד, ואפילו בשבחא ששבח גוף הפרה אינו נוטל, וע"כ צריך לחלק בין אילן שגדל שכן דרכו ובודאי יתעבה, משא"כ רועה באפר שלא היה ודאי בשעת מיתה שתפסם הפרה חשיב ראוי, ועוד דשם יש ג"כ קצת טורח להיתומים להוליכה לאפר ולהכניסה לבית או למוסרה לרועה לשומרה, לכך חשיב ראוי (נתה"מ).

(1) ויש חולקין - דוקא בדיקלא ואלים הוא דכו"ע מודים ביה ששבחא לבכור פי שנים (סמ"ע), וי"א היינו דבמושכרת אינו נוטל בשכר ובילדה אינו נוטל בולד אבל ברועה באפר ונתפסמו נוטל פ"ש דהוי כמו דקלא ואלים (רע"א), יש להסתפק כל היכי שהפוסקים חולקים אי הוי ראוי או לא, י"ל דחולקים כמבואר בסוף סימן קל"ט כו', וצ"ע לדינא (פ"ת²⁴).

(1) הניח להן עבד כו' - עיין לעיל סימן קע"א סעיף ח' (סמ"ע), היינו דוקא אם הבכור כבר אמר שרועה בחלוקה ומכי אמר שרועה לחלוק זכה תיכף בחלק בכורתו, אבל אם עדיין לא אמר הבכור שרועה לחלוק וחקרוה או שכרוה אין הבכור נוטל פי שנים בשכירות ששכרו אחר מות אביהם. ונראה דה"ה הניח להם אביהם מעות והיורשין העלו את המעות בהלואת ריבית קודם שגילה הבכור דעתו שרועה בחלוקה דאין הבכור נוטל פי שנים בריבית שהעלו אחר מות אביהם, דהלואת ריבית הרי הוא כמו חכרוה או שכרוה (קצה"ח).

(ה) מ"שחט אחד ממכירי אביו בהמה ואחר כך מת אביו(ח), נוטל פי שנים במתנות של אותה בהמה²⁵.

(7) אחד ממכירי אביו כו' - פירוש, אנשי העיר קרוביו ומכיריו של אביהן, והיו רגילין ליתן לו מתנות כהונה דהיינו זרוע לחיים וקובה, הרי הוא כאילו מצוי בידו ונוטל הבכור בהן פי שנים, ואף על פי שלא הורמו המתנות עדיין בשעה שמת אביהן, כמו שהורמו דמי (סמ"ע).

(1) כ"ב אין הבכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביו, מ"אלא מעלה אותו השבח בדמים ונותן היתר לפשוט(ט), והוא שישתנו הנכסים, כגון כרמל שנעשו שבלים וכפניות(י), (פירוט תמכיס צעודן סמל) שנעשו תמרים. אבל שבחו מחמת עצמן ולא נשתנו, כגון אילן קמן שגדל ועבה, וארץ שעלתה שרמון(יא) (פירוט שנתקבץ העפר ולמה למת המיס שצטלה), הרי זה נוטל בשבח פי שנים. ואם מחמת הוצאה השביח אינו נוטל(יב). הגה

²⁴ ועי' ס"ק הקודם בנתיבות, ואם כן זה ספק מתנה ונשאר אצל היורשים.
²⁵ עי' לקמן ס"ק (לח).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

מ"במה דברים אמורים שלא מיחה בהן²⁶, אבל אם מיחה הזכור ואמר אל תצניחו הנכסים עד שנחלוק ולא שמענו אליו והצניחו אם לא עשו צהן שינוי נוטל בצנחו פי שניסויג), ואם עשו צהן שינוי(יד) אינו נוטל בצנחו ולא בהפסד(טו)²⁷.

^(ט) אלא מעלה אותו השבח בדמים כו' - פירוש, נוטל ב' חלקים בנכסים שהניח אביהם, ובהשבח שעליהן אינו נוטל אלא מחלק אחד כפשוט, וחלק השני שמים בדמים וחולקין אותו ביניהם (סמ"ע). ואין הפשוט יכול לומר תן לי חלק קרקע בעד השבח אפי' יש בו שיעור חלוקה ודלא כסמ"ע, ואולי כונת הסמ"ע כשהבכור מתרצה בכך (ש"ך).

^(י) כרמל שנעשו שבליים כו' - שחת הניח להן ונעשה מהן אח"כ שבליים, וכן אם הניח להן אביהן דקלים והווי שלופפי, פירוש, הפריחו פירות, ואחר כך הגדילו ונעשו תמרים, דבאלו אינו נוטל כיון דיש לו שם חדש (סמ"ע), אבל פרה שהיתה מעוברת כשמת האב וילדה, הוה מוחזק ולא ראוי, והבכור נוטל פי שנים (רע"א בשם האורים גדולים).

^(יא) שעלתה שרטון - שדה שלא נזדבלה, אם העלה הנהר תבן וקש ממקום אחר כשעבר על שדה זו ונעשה זבל, נתעלה השדה ונשבח בכך (סמ"ע).

^(יב) ואם מחמת הוצאה - פירוש, ונטלו ההוצאה מתפיסת הבית (סמ"ע).

^(יג) אם לא עשו בהן שינוי כו' - כגון שהיו ענבים ובצרום. פירוש, שחתכו הענבים ממקום חיבורם, דהענבים מצד עצמן לא נשתנו (סמ"ע).

^(יד) ואם עשו בהן שינוי - פירוש שהיו ענבים ודרכום, אז קנאון אחיו הפשוטין בהשינוי ואינו נוטל פי שנים בהשבח אלא כמו שהיה בשעה שמיחה בהן הבכור, דכל הגזלנים קונין בשינוי ומשלמין כשעת הגזילה (סמ"ע). הא דנקט דין זה בבכור, דהא אפילו בפשוט לפשוט דינא הכי, כיון דנתכוין לגזול קנה בשינוי, נראה דרבותא קמ"ל דאפילו נגד בכור שלא נתכוונו היורשין לגזול הגוף רק שלא השגיחו על מחאת הבכור ונתכוונו שיהיה דין בהשבח כמו קודם המחאה, ומבואר הוא דקודם המחאה דהבכור נוטל השבח רק שצריך לשלם דמיה, ולדעת כך ירדו להשביח ונתכוונו רק שיתן להם הבכור דמי שבח היין, אבל גוף היין נוטל הבכור כמו קודם מחאה, דאי לא תימא הכי היה לו לאשמועינן דאפילו גוף היין א"צ היורשים לשלם רק דמי היין, וקמ"ל דאף שלא קנו גוף הדבר כיון שלא נתכוונו לקנות, ואין היורשין יכולין לומר דידן אשבח, מ"מ קנו השבח משום תקנת השבים (נתה"מ).

^(טו) ולא בהפסד - דהיינו אם נתקלקל היין אחר הדריכה. דאף אם לא עשו שינוי, כגון שהיו ענבים מחוברים וחתכום ונתקלקלו, אין הבכור נוטל חלק בהפסד (סמ"ע), וי"א שאם הגיע זמנם לבצור, והן לא נתכוונו לבצור על מנת לגזול הפירות עצמן רק שרצו לזכות בדמי שבחן דדינא הוא שהבכור נוטל השבח ונותן הדמים, וכיון שיש להן רשות לבצור היו רשאין לבצור כדין שותפות, וכאן מיירי שנתקלקלו הענבים ע"י הבצירה כגון שבצרום

²⁶ שאז הוי כחלוקת הירושה (רשב"ם בב"ב שם).

²⁷ שכירות המגיע לאביהם בין שכר גופו או שכר בתים וכיוצא בהם הוה ראוי אף על פי שכבר הגיע זמנם לגבות דהא מחוסרי גוביינא וכן אם נשאר ממנו סחורה למכור אף על פי שכשימכרו יתוסף עליהם סך מה כפי הנהוג במסחר מ"מ הריחוק מקרי ראוי רק אם הבכור רוצה ליטול חלקו בהסחורה יכול ליטול (ערוך השלחן סי"ד)

רב גדול אחד שהניח כתב יד על התורה וצוה לבניו להביאו לבית הדפוס. ואחר פטירתו רצו האחים שיתנו כל אחד חלק הוצאות ההדפסה והבכור מיחה בהם כי אמר שאין לו מעות. מה שהי' שוה הכ"י למכור בעת פטירת אביהם זה מיקרי מוחזק. אבל מה שהשביח ועלה ריוח מחמת ההדפסה זה מיקרי ראוי (שו"ת מהרי"א הלוי חלק ב סימן קיב).

עי' רמ"א אה"ע סי' ק"ב: האב שצוה לתת מתנה לבנו לאחר ב' או ג' שנים, או שצוה שלא לתת לו חלק ירושתו רק אחר ב' או ג' שנים, מקרי ראוי.

ראובן היתה לו בית בכפר עברי הסמוך לירושלים, וראובן נפטר וקרה מלחמה ונפל אותו כפר לידי הערבים, ועכשיו כשהממשלה נותנת פיצויים לכל אותם שסבלו נזקים במלחמה נותנת פיצויים גם לירשיו ראובן, והדמים שנותנים רחוקים משיווי הנחלה, ונשאלה השאלה אם הבכור נוטל פי שנים באלה הדמים. ודומה לזה אם ירשו בית מאביהם ונשרף קודם חלוקה וחברת הביטוח משלמת בעד ההיזק, נראה לכאורה ברור שיש לבכור בזה פי שנים. וכן יש לבכור פי שנים בתשלומי נזקין, שהרי פי שנים עומד להיות שלו וזה הזיקו. אמנם מאחר שהדמים רחוקים משיווי הנחלה, אין שום חלק בכורה באלה הדמים כל עוד לא קבל כל אחד מהאחים חלק הפשיטות (שו"ת חשב האפוד חלק א סימן צג, עי' דבריו לעיל הערה 7).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

קודם שהגיע זמן לבצור. ואם נתקלקל היין אחר שדרכום, משלם לו שיווי הענבים אחר הבצירה, דכבר קונה הבכור שבח הבצירה (נתה"מ).
(ז) ²⁸האין הבכור נוטל פי שנים במלוה(טז) אף ע"פ שהיא בשטר²⁸(יז), ואע"פ שגבו קרקע בחוב אביהם. ²⁹היה לו שותפות ציד לחיים מקרי מוחזקתו). היה לאב מלוה ביד הבכור הרי זה ספק אם נוטל בה פי שנים הואיל וישנה תחת ידו(יט), או לא יטול הואיל ומחמת אביו יורשה ועדיין לא בא ליד אביו, לפיכך לא יטול ממנו אלא חצי חלק בכורה. ³⁰בממה דברים אמורים במלוה(כ) שלא במשכון(כא) אבל במשכון נוטל פי שנים דכמוחזק דמי, אפילו משכנו בשעת הלוואתו(כב). ³¹הייש אומרים דוקא צמסון של ישראל(כג) אבל צמסון של עכו"ם לא מיקרי מוחזק אלא אם כן חלוטו לו המשכון. ³²ויואם המלוה על משכונא של קרקע באתרא דלא מסלקי שקיל בה פי שנים(כד), ויהוא דלא מטא זימנא בחיי אביהם²⁹(כה). הגה ומקרי גם כן מוחזק לגבי לוח(כו) וזכור הלכה נוטל פי שנים כשחוזר ללוה³⁰.

(טז) במלוה - ואם הוא שטר עיסקא, הוי ראוי, אף שאסור להמקבל להוציאן רק לצורך העיסקא, דהא מחוסר גוביינא הוא, וגם לאו הני מעות שבק אבוהון (נתה"מ), וי"א דפלגא פקדון מיקרי מוחזק, אך פלגא מלוה הוא ראוי³¹ (רע"א ופ"ת), וי"א שאפילו בהאי פלגא דמלוה הוה מוחזק (פ"ת)³². אם היה התיר עיסקא של אביהם שמת, אז הבכור נוטל פי שנים בחצי פקדון, ולא בחצי הלוה, וברוחים מחלקים בשוה³³ (ש"ך סק"ד בשם רשד"ם), אבל ברווח שזקפה למלוה נוטל פי שנים (ש"ך בשם המהר"ם מינץ).

²⁸ עי' קעו סעיף כ' מח' מחבר רמ"א אם כאשר יש בשותפים שטרות האם מחלקים ביניהם על פי שומא או לא, וה"ה לכאן.

²⁹ עי' ד"מ שאם האביש לו חוב למלך, וביד המלך לקחת קרקעותיו, אז כל הקרקעותיו הם רק בגדר ראוי, ואין לבכור בהם כלום.

³⁰ אביו צוה לפני מותו להדפיס ספריו. והנה אם ידפסו הספרים קודם חלוקה והבכור תובע שני חלקים בפדיון הספרים ובריוח אין נותנים דהוה שבחא דאתי מעלמא ואין לו בשבח פי שנים, אך אם הבכור תובע קודם ההדפסה חלק בכתבים יראה דאין חילוק בין חיבורים שלו לשאר כתבי הקודש דאם הם ב' כרכים חולקים ואם הם בכרך אחד חולקים בגוד או אגוד ולמה אינו נוטל ב' חלקים כיון שהכתבים ראויים ללמוד, אך קצ"ע כיון שצוה אביהם שידפסו הם עומדים לשבח ולא להשתמש בגופם והוה כשטרות העומדים לגבות והוה ראוי ולא מוחזק, מ"מ י"ל דלא היה כונת אביהם לדפוס תיכף ולגרוע מפאת כן חלק בכורה רק לע"ע ילמדו ואח"כ ידפסו ע"כ יש לבכור פי שנים, יש לעיין בזה"ז דהמלכות מקבלות האקציען [המניות] ורענטען בקאפציא [??] אם חשובים מוחזקים לענין בכור, ובפרט אוריענט [??] שאין עומד לפרעון והוא ככל הסחורות, ונהי שאין פודין את הבכור בהם הואיל והמלכות אין מקבל אותן לפרעון מ"מ ל"ה בראוי רק במוחזק (שו"ת בית יצחק יורה דעה ב סימן עה אות ו) ועי' שו"ת מנחת יצחק חלק ג סימן א, שמניות חשיב כשותפות לגמרי, ולכן פשוט דהוה בו דין מוחזק ולא ראוי.

ראובן ושמעון שותפים קנו סחורה להוליכה למקום רחוק, ומיד כשיצא שמעון עם הסחורה מת ראובן, ואחר ג' חדשים בא שמעון משם עם דחורה אחרת והיה ריוח, זוכה הבכור בפי שנים ואינו כראוי, משום דהוי כאילו הרויחותיכף בשעת שקנו הסחורה הראשונה כיון דהריוח אתא מחמתיה (דברי גאונים כלל יב אות ז).

בענין מצוה לקיים דברי המת עי' סי' רנב ס"ב.

³¹ וכספים בבנק הם בדיוק כמו פקדון שכספי עיסקא, וממילא מוחזק, וה"ה סמניות, על אף שאין בהם זכות להוציא מהם דבר מהשותפות, וממילא אין איסור ששביתת שבת וחמץ וכו' בענינו (לפי הגרש"ק), עכ"ז מאחר והם מצויין עכשיו, הוה מוחזק ולא ראוי, וה"ה כספים שלנו, על אף שיש מח' אם נחשבים כגופם ממון (עמק התשובה ח"ג סי' קיז). עי' לעיל הערה 18.

³² עי' ס"ק (יח).

³³ עי' סי' קעו ס"ה: השותפין שהטילו לכיס, זה מנה זה מאתים וזה שלשה מאות, ונתעסקו כולם בממון, סתם, ופחתו או הותירו, השכר או הפחת ביניהם בשוה לפי מנינם, לא לפי המעות. אמנם יש חולקים שהרי כאשר יפול ספק בחלוקת בכור ופשוט, רצוני שלפעמים אפשר שיזדמנו ב' מיני חלוקה, כפי החלוקה האחת יגרע כח הבכור בבכורתו ואין לו פי שנים רק שניהם שוים, וכפי האחרת יפה כח הבכור ויש לו פי שנים, יש לנו להשתדל ולבקש כל צדדי האפשר ליפות כח הבכור. אע"ג דקושטא דמילתא דאין הבכור זוכה בפי שנים באלו הרווחים מטעם בכורה [דהוה ראוי ולא מוחזק], יראה ודאי לזכותו מטעם שותפות והוא, כיון דאילו הניח להם אביהם הנכסים בסתמא, היו חולקים הבכור בכורתו, ואם היו משתתפים מחדש לרצונם היה מתנה הבכור עם הפשוט שיחלקו לפי מעות, ואז היה הדין פשוט שיחלקו לפי מעות, גם עתה אפילו שאינם רשאים להתנות (מהרש"ך ח"א סי' כב).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(⁷¹) אף על פי שהיא בשטר - דכל שמחוסר גוביינא אינו מיקרי מוחזק (סמ"ע). באנקע נאטען [מטבע המדינה³⁴] הוי מטבע ממש³⁵ ולא מקרי ראוי (רע"א), וי"א שב"קאמער אובליגאציהאן" הוא ספק אם זה מוחזק או ראוי, וי"א שזה ודאי ראוי שהרי אנו רואים שאין השער מן ה"אובליגאציהאן"³⁶ שוה והוא עולה ויורד לפי הזמנים כו', וחוב אביהם יש לשלם מן שניהם מהראוי וממוחזק לפי ערך העזבון, על דרך משל, אם כל העזבון שלש מאות זהובים ויש בזה מוחזק מאתים וראוי דהיינו מלוה מאה זהובים, והחוב שיצא עליהם הוא שלשים זהובים, יש לשלם ממלוה עשרה זהובים וממוחזק עשרים זהובים, ומעתה מסך מאה ושמונים שבמוחזק יטול הבכור פי שנים והמותר יחלקו בשוה, וכמו כן בסך אחר לפי חשבון זה. והטעם בזה, לפי דלגבי בע"ח כל הנכסים אשתעבדו הן מוחזק הן חובות כמפורש בסימן ק"ז סעיף א', אך כל זה אם כבר באו לידי גוביינא [אחר מות אביהם] ה"אובליגאציהאן" ואפשר לשלם מהם החוב, או שאין הבע"ח מקפיד ורוצה ליקח בפרעון חובו "אובליגאציהאן" כפי שויו בשער שבשוק, אבל אם עדיין לא באו לידי גוביינא והבע"ח מקפיד לקבלו, הדבר תלוי במח' עי' ס"ק א"ס"ה, אין הבע"ח יכול לעכב ומוכרח לקבל שטרות בחובו, ועיי"ש בש"ך סק"ג שחולק, וי"א לפרוע הכל מן המוחזק והבכור יפסיד³⁷ (פ"ת).

(⁷²) היה לו שותפות - היינו שיש מן השותפות בעין דשייך לומר דהני מטלטלי שבק אבוהון, ואפילו אם אינו יכול ליטלו כל שעה שירצה כגון שנתן אותו ביד המתעסק לזמן, מ"מ כל העיסקה הוא בעין ואין המתעסק יכול לסלקו בדבר אחר, לכן מיקרי מוחזק, אבל בענין השטרות הנזכרים שאין העיסקה בעין כלל ויש רשות ביד הלוה לסלקו במה שירצה, הא ודאי מלוה מיקרי והוי ראוי (פ"ת)³⁸.

(⁷³) הואיל וישנה תחת ידו - פירוש, ובודאי גמר להקנותו לאביו שיהא מצוי ביד אביו כדי שיטול ממנו פי שנים (סמ"ע).

(⁷⁴) בד"א במלוה - בין של ישראל או של עכו"ם (ש"ך).

(⁷⁵) אבל במשכון - אפי' יש עליו שטר (ש"ך).

(⁷⁶) דכמוחזק דמי אפילו משכנו בשעת הלואתו - ר"ל אף על פי שבמשכנו בשעת הלואתו אינו קונה משכון, מ"מ גם במשכנו בשעת הלואה, הואיל ומוחזק בידו הו"ל כגבוי ומצוי ביד אביו ליטול ממנו הבכור פי שנים (סמ"ע), כיון דעכ"פ אף בשעת הלואתו קונה משכון לענין שיש לו שעבוד עליו נמצא ששעבודו בידו הוא ומיקרי מוחזק ולא ראוי, לענין בכור כל ששעבודיה בידו לא מיקרי ראוי (ש"ך).

(⁷⁷) וי"א דוקא כו' - מיהו אם קבל עליו הישראל האחריות, נראה דמיקרי מוחזק (ש"ך), ויש חולקים (קצה"ח). ועיקר כדברי הרמ"א (רע"א), אף במקום דלא קני משכון מ"מ יש בו קנין לענין זה דלמפרע הוא גובה, משא"כ כשגובה מעות או ממקום אחר. ולפי"ז במשכון של גוי למאן דס"ל דישראל מגוי לא קני משכון, על כרחך גם לענין למפרע הוא גובה אינו קונה, וכיון דלאו למפרע הוא גובה אין חילוק בין כשגובה משדה זו או משדה אחר (נתה"מ). ולמעשה הוי ספיקא דדינא ולכן נוטל החצי מן פי שנים (פ"ת).

(⁷⁸) משכונא של קרקע באתרא דלא מסלקי - פירוש, כשהלוה לו קבע לו זמן להלואתו ב' ג' שנים ובתוך זמן זה יאכל המלוה פירות הקרקע בנכייטא מהחוב כל שנה דבר מועט לפי תנאם, ויש מקומות שנהגו דמצי הלוה לבוא אפילו תוך הזמן שקבעו ביניהם ליתן להמלוה מעותיו ולסלקו מהמשכון, דאז מחשב אינו מצוי בידו דהמלוה, אבל אי לא מצי מסלקו בתוך הזמן מחשב כקנוי בידו, וכשהגיע הזמן ומסלקו הו"ל כאילו חזר ומכרו לו (סמ"ע), אפילו באתרא דמסלקי היכא דגובה מגופה דארעא מיקרי מוחזק עי' ש"ך ס"ק (כב), ונראה לפ"ז דאם הבכור היה חייב לאביו במשכנתא באתרא דמסלקי יכול הבכור לסלק האחין מגופה דארעא כי היכי דלשקול פי שנים בשלימות, ואף על גב דאית ליה לבכור זוזי וצריך לסלק הבע"ח בזוזי, כיון דאית ליה פסידא יוכל לסלק בקרקע, ואף על גב דהכא גבי בכור

³⁴ עי' פ"ת רפ"א סק"ח שזה משמע כך.

³⁵ עי' סי' ר"ג ס"א בפ"ת שזה לא מטבע לענין חליפין.

³⁶ עי' לעיל הערה 31.

³⁷ עי' לקמן ס"ק (לב)(לא).

³⁸ עי' ס"ק (טז).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

אינו אלא מניעת ריוח אין לחלק בכך, ועיין מ"ש בסימן ק"א ס"ק ה'?? (קצה"ח), וי"א דאפילו לית ליה לבכור זוזי אין יכול לסלק בגופא דארעא עד דטרח ואייתי זוזי, וכיון דע"כ צריך לסלק או בזוזי או באכילת פירות וממילא דינא כשאר מלוה דפליגי (נתה"מ).^(כה) והוא דלא מטא זימנא כו' - דאילו מטא זימנא הו"ל מאותה שעה ואילך כפדוי ומסולק ממנו (סמ"ע).

^(כז) ומקרי גם כן מוחזק לגבי לוח כו' - פירוש, לא מיבעיא כשכבר הגיע זמן בחיי המלוה, אלא אפילו לא הגיע הזמן בחיי המלוה ובכור המלוה נוטל בו ב' חלקים, מ"מ גבי יורשי הלוה מיקרי מוחזק כשחוזר להם, וי"א דלאו אגופא דמשכנתא קאמר (סמ"ע).
(ח) בבכור שמכר חלק בכורה קודם חלוקה, ממכרו קיים, מפני שיש לבכור חלק בכורה קודם חלוקה(כוז). לפיכך אם חלק עם אחיו במקצת נכסים בין בקרקע בין במטלטלין ונטל חלק כפשוטו, ויתר בכל הנכסים(כח) ואינו נוטל בשאר אלא כפשוטו³⁹.

^(כח) שיש לבכור חלק בכורה קודם חלוקה - ואף על גב דמתנה קרייה רחמנא, והמתנה עד דמטיא לידיה לא הוי מתנה, ומשו"ה נמי יכול לסלק עצמו ממנה ולא לפרוע לבעל חוב כדלקמן ס"י, היינו שאם גילה דעתו שלא ניחא ליה בזה לא זכה בו בעל כרחו, אבל זה שמכרו וגילה דעתו שניחא לו בחלק בכורתו, זכה בו ויכול למכרו (סמ"ע).
(כח) ויתר בכל הנכסים - דאמרינן מדמחל לו בזה שלא ליטול ממנו פי שנים מחל ג"כ באינן (סמ"ע).

(ט) בבמה דברים אמורים כשלא מיחה, אבל אם מיחה באחיו ואמר בפני שנים⁴⁰, ענבים אלו שאני חולק עם אחי בשוה לא מפני שמחלתי חלק בכורה, הרי זו מחאה ולא ויתר בשאר נכסים. ואפילו מיחה בענבים כשהם מחוברים ובצרום וחלקום בשוה(כט), לא ויתר בשאר נכסים. אבל אם דרכום וחלק עמהם בשוה ביין ולא מיחה בהם משנעשה יין, ויתר (פירוש ענין ויתר הוא השתיקה והמחילה על דבר שיש לו עליו טענה חס ילכא) בשאר נכסים, הא למה זה דומה(ל) למי שמיחה בענבים וחלק עמהם בזיתים, שהרי ויתר בכל, וכן כל כיוצא בזה⁴¹.

^(כט) ובצרום וחלקום בשוה - פירוש, ולא אמרינן מדלא עשה מחאה חדשה כשחלק בשוה, אחר שבצרום הוי כחילק עם אחיו בשוה מין אחר בלא מחאה, והוי ויתור גם לשאר נכסים, דכיון דעדיין לא נשתנו הענבים מהני מחאה דעשה קודם בצירה לחלוקה בשוה דעשה לאחר בצירה, אבל אם אחר שדרך אותם הענבים חלקו בשוה בלא מחאה, כיון דנשתנו מענבים ליין הו"ל כמוחה בענבים וחלק עמהם בשוה בזיתים בלא מחאה, דלא מהני ליה מחאת הענבים (סמ"ע).

^(ל) הא למה זה דומה וכו' - היינו שאמר לפני עדים שאף אם יחלוק בשוה לא יהיה חלקו מחול, דאז אף בענבים לא הוי מחילה עד שחולק עצמו בשוה, משו"ה כשלא חלק עצמו בענבים עד שנעשה יין לא מהני מה שאמר לפני העדים, ואפילו לא מיחה הבכור עדיין לומר לא תשביחו שאז הדין דאין הבכור נוטל בשבח היין כנ"ל סעיף ו', וכשנעשה יין ואינו נוטל פי שנים בשיעור דמי ענבים, ואפילו שבח היין היה מגיע לו פי שנים רק שמחויב ליתן דמים, ומדלא נטל הוי גילוי דעת שאינו רוצה ליטול בחלק בכורה עד שימחה (נתה"מ).

(י) נציצא עליהם שטר חוב(לא) בכור פורע בו פי שנים. ואם אינו רוצה ליטול פי שנים ולא לפרוע פי שנים רשא⁴²(לב)⁴³. ונפקא מינה שאם שאר היורשים קטנים או אינם כאן(לג),

³⁹ עי' כנה"ג שאם נתפרנסו מתפוסת הבית בשוה, ובסוף מה שנשאר אם יש לבכור פי שנים כנגד כל מה שאכלו.

⁴⁰ אפילו פסולי עדות (ערוך השלחן).

⁴¹ בכור וכמה אחים פשוטים שבאו לחלוק, והבכור תובע פי שנים, ובשעת החלוקה חלקו בשוה בסתם לא חשיב מחילה בשאר הנכסים לפי שכבר מיחה מקודם ומה שאל אמר בשעת החלוקה דלא מוותר לפי שסמך על מה שגילה דעתו מקודם (שו"ת מהר"ש ענגל ח"א סי' נט) [צ"ע קצת בדעתו, שהרי אם כן כל החלוקה היה לשוא, אז למה עשה כך בכלל].

⁴² אמנם מחלק הפשיטות אינו יכול להסתלק ולכן נפרע הבע"ח מזה (סמ"ע סק"כט).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

שאינן בעל חוב יכול לגבות ממנו אלא כפי החלק הפשיטות. ג'ויש מי שאומר שאם רוצה לחזור בו אינו יכול (לד). הגה ג'היו לו קרקעות משועבדים לאחריים מקרי מוחזק, אבל אי חייבים למלך מכח מס, וכך המלך ליקח הקרקע בעד המסולה, מקרי לאוי. אבל במקום שאין דרך המלך כד מקרי מוחזק והזכור נוטל בו פי שנים. י'היה לו קרקע מהיום ולאחר מיתה(לו), או שנגזל לו קרקע שאינה נגזלת, ואפילו נגנבו לו ספרים(לז) שמתמלא אינו מייאשס מקרי מוחזק(לח).

(ל^א) יצא עליהם שט"ח - אם הבכור רוצה שישלמו בראוי והפשוטים רוצים שישלמו ממוחזק י"א דהדין עם הבכור דהא קיי"ל יש לבכור קודם חלוקה, דתכף בשעת מיתת האב זכה כל אחד בירושתו נמצא דיכול לומר הבכור אני זכיתי בחלק בכורה ב' חלקים מן המוחזק והחצי בראוי ומזה אני אשלם מה שמגיע עלי לפי ערך ב' חלקים מן מה שמגיע לי מחלק המוחזק והחצי מן חלק הראוי ואין הפשוט יכול לכופו שיקח כל סך החוב מן המוחזק, ועיין לעיל ס"ק (יז) (רע"א).

(ל^ב) ולא לפרוע פי שנים רשאי - עי' לעיל ס"ק (כט) דמתנה קרייה רחמנא ועד דמטי לידו לא הוה שלו, משא"כ מחלק פשיטותו דאינו יכול לסלק בלשון איני רוצה או אי אפשי אלא בלשון הפקר גמור (סמ"ע), ועיין בתשובת נודע ביהודה [קמא, חו"מ] סי' ל"ד מ"ש בזה (פ"ת).

(ל^ג) ונפקא מינה שאם שאר היורשים קטנים - וכן אם יש לבכור חוב שחייב הוא בעצמו ולא מחמת אביו, כשמסלק עצמו מחלק הבכורה אז אינו נפרע החוב משאר האחין, וצ"ע (סמ"ע).

(ל^ד) שאם רוצה לחזור בו כו' - בחלק הפשיטות אינו יכול לסלק, דהבן במקום האב קאי (סמ"ע), דמתנה קרייה רחמנא וכיון דאמר אי אפשי בה דבריו קיימים, הלכך מכי אמר איני נוטל לא מצי הדר ביה. ובכור שאמר בחיי אביו איני רוצה בחלק בכורה יש בזה מחלוקת (קצה"ח), וי"א לכו"ע אינו יכול בחיי אביהם (נתה"מ).

(ל^ה) ודרך המלך ליקח כו' - דהוי מלכא כמאן דמוחזק דמי, דהא מצי נחית מנפשיה אפילו בדבר מועט כו', עד אבל במקום שנהגו שאין המלך מוכר קרקע ממס, אלא שהוא משכיר הקרקע לג' או ד' שנים עד שיפרעוהו, אם מת בעל השדה בתוך ד' שנים בכור נוטל פי שנים (סמ"ע), כל מס החייב למלך, והקרקעות משעובד לו, אז הוה הקרקעות ראוי (רע"א בשם תורת אמת), וי"א דדוקא מיני מסים שיש על הקרקע או על הממון של סחורה וכיוצא בו, אבל כרגא דמונח על הקרקפתא דגברא לא מקרי המלך מוחזק, ודווקא טסקא המוטל ליתן מקרקעות נקרא המלך מוחזק בקרקעות, ה"ה שארי מסים המוטלים על שאר נכסים הן סחורות הן מטלטלים או כסף, ומי שמת והניח המס על איזה נכסים הנכסים הם משועבדים על אותו מס והמלך מוחזק באותן נכסים ולא בשאר נכסיו (רע"א בשם החינוך בית יהודה), דהקרקעות עיקר הן של המלך, אבל בנידון איפה שהוא משועבד לחוב למלך, אז נחשב כמוחזק גמור והבכור נוטל פי שנים, כיון שידוע שעתה חק המלך לגבות ע"פ השומא בדקדוק כפי דמי החוב המגיע למלך, פשוט דאין זה רק כגביית חוב בעלמא, וכל כמה דלא מטי זימניה ולא נגבית ברשותא דמרא קיימא (פ"ת).

(ל^ו) ולאחר מיתה - אבל אם נתן מתנה בתנאי שיש לו פירות, הוה מתנה לגמרי, אפילו שיש תנאי שיחזיר לו הפירות, ואינו בר ירושה שכבר ניתן (רע"א בשם האלשיך).

(ל^ז) ואפילו נגנבו לו ספרים - ספרים שסתמן אינו עומד ליאוש ומשום דשכיח טובא שיוחזרו הספרים דסתמן יבואו ליד ישראל, וא"כ הו"ל מצוי, ויש חולקים דכל מטלטלין

⁴³ אבי היורשים חייב לאחריים ועתה הבכור טוען שישלמו לבעלי חובות מן ראוי והפשוטים טוענים להיפך שישלמו מן המוחזק וישאר הראוי לירושה ויחלקו בשוה. אם כל העזבון מוחזק וחובות עולים שלש מאות זהובים ויש בזה מוחזק מאתים והמותר ראוי דהיינו מלוה, ואם החוב שיצא עליהם הוא שלשים זהובים דינו שישלמו הנכסים לפ"ע, וא"כ ישולם ממלוה של יתומים עשרה זהובים וממוחזק עשרים זהובים ומעתה מסך מאה ושמונים יטול הבכור פי שנים והמותר יחלקו בשוה (נוב"י חו"מ ח"א סי' לד, וכן הוא בט"ז אבן העזר סימן קיג ס"ק י). יעקב שמת והניח ב' בנים א' בכור וא' פשוט וגם בת א', והבכור רוצה פי שנים כדין תורה, והפשוט טוען שמא האחות לא תציית ד"ת ותלך בערכאות, כי בדיניהם מגיע לה שלישי, ומאחר והבת אינה מחוייבת לחותם על ויתור חלקה, שיתן הבכור ב"ח והפשוט חלק א' (שו"ת מהרש"ם חלק ה סימן מ).
⁴⁴ אבל שאר מטלטלין הוי ראוי (ד"מ).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

הגנובין והגזולין בין ספרים ובין שאר מטלטלין כל שאינו ברשותו להקדישו ולמוכרו הו"ל ראוי (קצה"ח), הטעם במלוה דהוי ראוי משום דלאו הני מעות שבק אבוהון, א"כ בגניבה דזה ממש שבק אבוהון לא הוי ראוי, ודמי לאבידה הנמצא אחר מות אבוהון דנראה ג"כ דלא הוי ראוי אף דאבידה ג"כ אינו ברשותו. ונראה דהוא הדין שאר מטלטלין כשידוע שלא נתיאשו דין ספרים יש להן (נתה"מ), בן שגנב מנכסי אביו לא ישביעוהו, דבן שאני שכפר בחיי ומסתמא נתייאש אביו ממנו (רע"א בשם כנה"ג).

^(ח) מיקרי מוחזק - נשבע ליתן מתנה לחבירו חפץ פלוני ומת המקבל קודם שהגיע המתנה לידו כיון דצריך לקיים שבועתו ואסור לו לחזור הו"ל החפץ שנשבע לתת לו כמו מוחזק כמו מכירי כהונה ס"ה (קצה"ח), ויש חולקים שמכירי כהונה אם תפס לא מוציאים מידו (נתה"מ).

סימן רעט - דין האומר: זה בני, או אחי או עבדי, וחזר ואמר איפכא

(א) ^זהאומר זה בני וזה אחי(א), או זה אחי אבי או שאר היורשים אותי, אע"פ שהודה באנשים שאינם מוחזקים שהם קרוביו הרי זה נאמן וירשנו(ב), בין שאמר כשהוא בריא בין שאמר כשהוא שכיב מרע, אפילו נשתתק וכתב בכתב ידו שזה יורשו בודקים אותו בדרך שבדקין לגיטין. הגה ^זונאמן על כל נכסים(ג), זין אלו שהיה לו נשעה שאומר כך, אפילו נכסים שפלו לו כשהוא גוסס.

^(ח) האומר זה בני וזה אחי - ראובן מת ולא הניח יורש ודאי כי אם א' ועשה לשמעון אפוטרופוס ואח"כ מת ובאו לוי להוציא מיד האפוטרופוס. אם הוחזקו לוי ע"פ עדים שהוא קרוב של ראובן מצד האב שהם ראויים לירש הרי הם מוציאים הנכסים מיד מי שהם, וכן אם העידו עדים שאמר זה קרובי אף על פי שאינו מוחזק נאמן, ואין יכול שמעון האפוטרופוס לומר שיביאו ראיה שאין יורש אחר בעולם קודם לו דכיון שלא נודע שיש לו לראובן קרובים אחרים הרי אלו יורשים בחזקה זו שהם קרובים ולא חוששים לקרובים אחרים כיון שלא נודע שיש קרובים מהם, אמנם היכן שהקורבה רחוקה אין זה יורש ודאי עד שיביא ראיה כי הוא הקרוב מכל אדם⁴⁵ (ש"ך בשם המבי"ט), מי יהיה יותר נאמן לומר שזה הבכור, אב הבן או העדים. מלשון הרי"ף משמע שהעדים נאמנים, ומהרמב"ן האב נאמן יותר, אבל לרמב"ן מה שנאמן יותר מן העדים היינו היכא דמשמע מתוך דבריו שבנו המוחזק לבכור לנו או שמעידים עליו שהוא בכור שאינו בנו אלא ממזר אבל אם הוא בעצמו אומר בני הוא זה ואומר ע"ז שהוא בכור והעדים אומרים שהאחר הוא הבכור אז אינו נאמן. דכשאומר בני זה בכור ופוסל לשני הוא דבר שאין העדים יכולים להכחישו שאפשר שזנתה והם לא ידעו והוא ודאי ידע שלא בא עליה. אמנם כשהוא בעצמו מודה שזה בנו וזה בנו אלא שאומר זה הוא בני הבכור והעדים מעידים שזה נולד ראשונה, בדבר שהעדים יכולים לידע כמוהו אין סבר' בעולם שיהיה הוא נאמן יותר (ש"ך בשם הרשד"ם), אדם נאמן לומר על בן החורג שאינו בנו, ולא ירשנו (ש"ך בשם הרשד"ם), ואם ראובן מת, ובניו ירשו נכסיו, ואח"כ בא שמעון עם עדים ששמעו מראובן שהעיד ששמעון בנו, אינו נאמן אלא על נכסים שהיו לו לראובן בשעה שאמר כך, ולא יותר (ש"ך בשם הרשד"ם)⁴⁶,

⁴⁵ עי' ש"ך בשם הרשד"ם רפד ס"א.

⁴⁶ ראובן שמת, ואשתו מוציאה צואה אחר ג' שנים. לא מעלה ולא מוריד מה שלא גלו צואה זאת עד היום מ"מ על דבר כיוצא בזה פשיטא שהיה מחוייב הדין לחקור ולדרוש בשבע חקירות ודרישות להוציא הדבר לאמתו כי רגלים לדבר שהצואה הזאת מזוייפת, ויש לנו לדון באמון דעת הגם שכפי הנראה הדין להפך אלא שיש אמדנות גדולות שהענין שקר וזיוף. ואם עשה שטר בסופר גוי ועדים גוים (לא בערכאות) אינו כלום, ואם נעשה בערכאות, צריך עדים ישראל שנעשה בפני השופטים או שהשופטים בעצמם חתומים בו (ש"ך בשם הרשד"ם סי' דט).

שטר צוואה שצויה הרבה דברים טובים לטובת נשמתו והכל במתנת ברי מהיום ולאחר מיתה ובקנין אך חתומים עליו עדים פסולים א' מחמת קורבה וא' מחמת נגיעה אך לשון השטר: אמר לנו הווי עלי עדים כשרים ונאמנים וקנו ממני בקגא"ס בכל אופן המועיל וכו' ואח"כ פורט והולך הדברים הטובים לנשמתו ובסוף השטר סיים וכו' ויהי' תוקף השטר זה ככל השטרות דעלמא הנעשים כתקנת חז"ל וכו' ואח"כ חתם הבע"ד בחתימת יד עצמו והעדים הפסולי' אחרי. אין מקום לקיים השטר מתרי טעמא חדא דהעדים הפסולים חתומים אחר חתימת יד בעל שטר

מאיר המשפט על הלכות נחלות

כל מי ששמענו אותו קורא לאחר קרוב אפי' דרך שיחה בעלמא מחתינן ליה להווא קרוב בנכסיה ע"פ אותו עדות וזו היא חזק' שמורדין קרוב עליה בירושה ואפי' מפני קריאת אחרים שקורין אותו קרוב לפלו' וכ"ש מפני קריאתו של בעל נכסים עצמו אפי' העידו אחרים שאינו קרוב כיון שקרובו בעל הנכסים החזיקו בקרוב אנו מאמינין אותו וכ"ש מסתמא ואפילו אמר כל זה שלא היה ראוי לירשו (שהיה קרוב יותר קרוב אז חי) אין אנו צריכין לעדים שהוא הקודם בירושה ואין אחר קודם לו. אלא כל שאין יורש קודם אחר בפנינו אנו מורדין לנכסים ולא נחוש לקרוב יותר קדום כיון שלא הוחזק (רע"א בשם התשב"ץ).

(א) אף על פי שהודה באנשים שאינם מוחזקים כו' 47 - כשלא היינו מוחזקים בו שהוא בנו יש להסתפק אם לא נלמד מהקרא שנאמן לומר שהוא בנו, אלא שמתברר לחכמים לומר כן. וכיון שמהסברא הוא, אז דהיינו דוקא במי שלא היו מכירין אותו אם בנו הוא או לא כגון שבאו ממרחקים, אבל אם היה בפנינו והיה מרחיק אותו בתכלית הריחוק אין סברא לומר שיהא נאמן אח"כ לומר עליו שהוא בנו, וצ"ע (סמ"ע), וי"א דמ"ש בשו"ע אעפ"י שהודה באנשים שאינם מוחזקים שהם קרוביו הרי זה נאמן, ומשמע הא מוחזקים שאינם קרוביו ודאי אינו נאמן בשאר יורשין, וי"א שנאמן נגד חזקה כאשר יש לו מיגו, שיכול להקנות לו הנכסים (קצה"ח), ויש חולקים, שנאמן רק היכא דאינו סותר החזקה לגמרי וכאן שונה, ועל אף שיש דעה שנאמן, אבל זה דעת יחיד (נתה"מ).

(ב) ונאמן על כל נכסים - דאע"ג דאיכא בו תרתי לריעותא, חדא, דהוא דבר שלא בא לעולם ואין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, והשני, דבשעה שהוא גוסס לאו בר הקנאה הוא אפילו בבדיקה וברמיזה דהרי הוא כמעט מת, אפילו הכי בהודאה זו שהודה שהוא בנו או יורשו, יורשו מהיום ממילא (סמ"ע). הא דנאמן באחים בנכסים שנפלו לו כשהוא גוסס אף דלית ליה מיגו דמתנה, מכל מקום נאמן במיגו שהיה יכול לחייב עצמו בסך רב (קצה"ח), ולפ"ז בנכסים שנפלו לו אחר מיתה דהבנים יכולין לומר מכה אבוא דאבא קאתינא ואינו יכול לגבות חוב מהן וא"כ לית ליה מיגו, אינו נאמן (נתה"מ), אף דלא ידעינן אם היה לו בעת שאמר זה בני מחזיקים הכל בחזקת יורשי הודאי ולא אמרינן כאן נמצא כאן היה (רע"א).

(ב) דהיינו מוחזקין בזה שהוא אחיו או בן דודו, ואמר אינו אחי ואינו בן דודי אינו נאמן. אבל נאמן הוא על מי שהוחזק שהוא בנו(ד) (ה) לומר אינו בני ולא יירשנו. ואפילו היו לבן

המצווה וא"כ מאן לימא לן שעל אלו הפסולים נתכוון. ואפילו אי הוה נמי חתימת עדים קדמי לחתימת עצמו הרי באים להוציא מהירש' ע"י השטר החתום בפסולי עדות הנ"ל המעיד' שכבר קנו מקבלי מתנה מחיי הנותן והירש' אינם מאמיני' לעדים פסולי' (ש"ת חת"ס חו"מ מ). אפשר לסדר בניקל שתי שטרות, א' שיהי' נכתב כדינו עפיתוה"ק, וב' עפ"י דינא דמלכותא, ובשטר הנכתב עפ"י תורה יהי' מבואר בפירוש שכתבו עוד שטר עפ"י נוסח חק המדינה אבל השטר הזה לא יוגרע כחו עי"ז (ש"ת מנחת יצחק חלק ו סימן קסד)

צואה כזו שודאי יתקיים כדברי המצוה בדינא דמלכותא א"צ קנין שאין לך קנין גדול מזה. וממילא כיון שא"צ קנין מועיל מדינא אף נגד הירושין אף שהוא מתנה לאחר מיתה. בצואה שנמסרה לדינא דמלכותא שיעשו ודאי כדבריה שאין לך גמ"ד גדול מזה וא"צ קנין יקנה המקבל תיכף בלא הפסק רשות אחר, שיכול זה ליתן, וזהו טעם גדול למה שבארץ הזאת נוהגים לסמוך על צואות כאלו ואין חוששין מליקח המעות לצדקה (אג"מ אה"ע ח"א סי' קד). יש שהקשה על הנ"ל שהרי אין יכול ליתן לצדקה חוב שביד אחרים, כל חסרון דחוב להקנאה הוא מצד הלואה שאינו יכול למכור שהוא ישתעבד לאחר וא"כ אינו שייך זה בחוב של הבאנק שבדאי הבאנק משועבד לשלם החוב לכל מי שירצה המלוה ליתן דמתחלה נשתעבד עצמו הבאנק לזה וכ"ש כשנשתעבד הבאנק מתחלה ליתן למי שיצוה ליתן אחר מיתתו. וחסר לנו רק הקנאה מצד המלוה שמצדו כיון שודאי יעשה כדבריו א"צ קנין כדלעיל וממילא קונה הצדקה כמו שקונין כל המקבלים ג"כ מהאי טעמא עי' רמ"א בחו"מ סי' שס"ט סעי' ח' (שם קה). אחד שמת בלי בנים וצוה לחלק מממונו למוסדות ולאחדים מידידיו חוץ מרכוש גדול שהשאיר לאשתו, ואשתו עכבה הדבר. ומוסד אחד תבעה בערכאות וניצח, וכעת אם יחתמו שאר התובעים על התביעה דערכאות יזכו גם הם, הנה נ"ל יש להתיר להם לעשות כן מכיון שעבור כתובתה ונדונייתה ומזונותיה השאיר הון גדול והיא אינה יורשת שלו מדינא והמעות מונחים בבאנק /בבנק/ תחת השגחת הערכאות שיתנו רק למי שצוה, ולכן אין מקום להצריכם לתובעה מתחלה אצל דיני ישראל ורשאי כל אחד לומר להערכאות שרוצה בהמון שנותן לו בהצוה (אג"מ חו"מ ח"ב סי' יא).

47 עי' לקמן סי' רפב ס"א בש"ך בשם הרשד"ם.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

בנים, אע"פ שאינו נאמן עליו לומר אינו בני לענין יחוס⁴⁸(ו), ואין מחזיקין אותו ממזר על פיו, נאמן הוא לענין ירושה ולא יירשנו. הגה פ"אס מת הבן ולומר על בניו אלו בני בני כי לא היה אביהם (בניו), אינו נאמן אף על הירושה מאחר שאין בנו קיימת.

⁽⁷⁾ שהוחזק שהוא בנו - בתולה משרתת בבית עשיר, ופתאום הרתה ונחשד בעה"ב וכך אמרה הבתולה, והוא כיחש, והזונה נתנה שם לבנה הנ"ל כשם אבי העשיר, אח"כ נסע למדינה אחרת, ולקחו אחד מן הקצינים לביתו, אח"כ מתה אשת הקצין שאצלו בן הזונה ולקח הזונה הנ"ל לאשה, וילדה לו ב' בנים. ואח"כ מת העשיר שבביתו נתעברה, ולא עלה על דעת בנה לירש. אח"כ מת הקצין, ואמר לפני מותו דרך וידוי כי בן חורגו לפי דעת העולם, הוא בנו ממשי, כי היה באותן הימים שכן אל בית העשיר וממנו נתעברה, ונתן לה אז תקיעת כף לישא אותה רק שתגיד על בעה"ב שלה כדי שיוכרח ליתן לה סך רב, רק כאשר העשיר לא נתן לה מאומה עבר התקיעת כף, וכן אמרה האם כי מעולם לא בא עליה אדם זולתו. אח"כ הצליח הנער הספק הזה במשאו ומתנו ונעשה עושר מופלג ומת בלי ז"ק, ובאו שני כיתי בנים לירש, בני העשיר שכחש ובני הקצין שהודה. ודאי יפה עשה הנער שלא ביקש לירש את העשיר, דקיי"ל נאמן אדם לומר אפילו על מי שמוחזק שהוא בנו שאינו בנו, ואין קריאת שם ועלייתו לתורה וחתירתו ראה כלל, שהכל נעשה על פי האם והיא אינה נאמנת עליו. ואפילו ודאי בא עליה ונתעברה אינו בדין שיירש אפילו העשיר שותק או אומר איני יודע אם ממני נתעברה, דכשם דאפקרה לדידיה ה"נ לאחרני, משא"כ באומר זה בני דנאמן, אף על פי ד"ל דאי אפשר לדעת כי אם בתפוסים, מ"מ מהימנין ליה, ולכן ודאי השני הוא הקצין הנ"ל נאמן, ואם היה בא זה הנער לירש עם שני בני הקצין פשוט שיירש עמהם, כדקיי"ל האומר זה בני נאמן אף על פי שאינו מוחזק לבנו. ובענין ירושת הנער שבאו שני מיני אחים, נראה דלבני העשיר משתיקים אותם בנזיפה, כי נוסף על מה שלא יזכו בדין עוברים על לאו מקלל אביו, וקים להו בארור לבייש אביהם בקבר לעשותו נואף. ובני הקצין לכאורה נראה דהמה יורשים ע"פ דברי האב, ואף על פי שאחר שמת האב כיחשו בו ועמדו בדין וטענו שאביהם גופיה אי אפשר לו לדעת אם ממנו נתעברה או מהעשיר או מאחר, מ"מ אחר שיצא הדין שהאב נאמן מצו למימר אחר מות האב שהוא אחיהם ורוצים ליורשו. מ"מ נראה אם קדם אחר ותפס זכה, כתופס בנכסי שתוקי ואסופי דבסימן רע"ו סעיף ד' בהג"ה כו' (פ"ת).

⁽⁷⁾ שם - בעה"ב אחד כהן ירא אלקים ציוה והגיד לפני מותו על בן אחד מבניו שאין זה בנו רק בן ישמעאל שנתחלף. והעלה דאין האב נאמן בזה לשום דבר, הן למילי דאיסורא והן לענין ירושה, שמעודו החזיקו לבנו שזנו ופרנסו והשיאו והחזיקו לכהן בקריאת ס"ת ראשון ובנשיאת כפים. ואף דמצד הסברא הוא זר ותמוה, כי מי פתי ימציא ויבדה מלבו להבאיש ריח בנו כ"ש בשעת מותו, מ"מ אין לנו לדין ע"פ אומדנא נגד דברי חז"ל אפילו לענין ממון, כ"ש לענין איסור והיתר (פ"ת).

⁽⁷⁾ אף על פי שאינו נאמן כו' לענין יחוס כו' - משום דלענין יחוס אי אפשר לומר שבנו יהיה פסול בממזרות ובן בנו יהיה כשר, אבל בירושה אין לבן בנו חלק ושייכות להירושה, וגם יכול להפקיעו מהן בחייו ולומר יהיו כל נכסי לפלוני (סמ"ע).

⁽⁷⁾ כי לא היה אביהן בני - ונראה דמיירי שכבר הוחזק אביהן בבנו ומש"ה אינו נאמן אף על הירושה, כיון דבתורת הכרה אינו נאמן כשמת הבן ובתורת מיגו נמי אינו נאמן כיון שהוא נגד חזקה. אבל היכא דאינו נגד חזקה דהיינו דלא אתחזק בבנו ואינו אלא ספק שקול, מהימן לומר שאביהן לא היה בנו ולהעבירן מנחלתו במיגו דאי בעי יהיב כולי נכסי לאחרים (קצה"ח), אם אמר על בן הבן שאביהו הבן אף שנולד מאשתו מ"מ אינו בנו שהוא ממזר מאיש אחר, וממילא הוי כאומר על בן הבן שהוא ממזר, דמי לאומר עליו שהוא עבד, דהרי רוצה ג"כ לפוסלו מקהל ואינו נאמן במיגו גרוע. ואם אמר על אחר שלא היה מוחזק בבנו, שמת ואשתו מעוברת, שהמת היה בנו, אפשר דאינו נאמן דלית ליה מיגו דאי בעי נתן לו במתנה, דהא המזכה לעובר לא קנה אפילו הוא בן בנו, ודוחק לומר שהיה יכול להקנות לאחר בקני ע"מ להקנות (נתה"מ).

⁴⁸ היינו כאשר יש לו בנים, אבל נאמן על בנו כל זמן שאין לו בנים אה"ע סי' ד' סעיף כ"ט.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

- (ה) מאחר שאין בנו קיים - ואין נאמן לפסול הבני בנים אלא מכח פסלותו לבנו שהאמינתו עליו התורה וכנ"ל סק"א (סמ"ע).
- (ג) כ"האומר זה בני וחזר ואמר עבדי הוא אינו נאמן(ט). אמר עבדי וחזר ואמר בני, אע"פ שהוא משמשו כעבד נאמן(י), שזה שאמר עבדי לומר שהוא לו כעבד. ואם היו קורים לו עבד בן אמה וכיוצא בדברים אלו שאין אומרים אותם בייחוד אלא לעבדים אינו נאמן.
- (ב) וחזר ואמר עבדי כו' - אינו נאמן במה שאמר עבדי, שאם היה עבדו לא היה קוראו מתחילה בנו אפילו אינו משמשו אלא כבנו. והיינו דוקא לאחר כדי דיבור, אבל אם אמר בני ובתוך כדי דיבור אמר עבדי נאמן, והאי בתוך כדי דיבור ובסמוך בעברו על בית המכס שנאמן לומר שהוא עבדו, היינו דוקא שהוא אומר שהוא בנו ונולד לו מהשפחה והרי הוא עבד, דאל"כ כל שאינו בנו אינו נאמן עליו לפוסלו כעבד, דלא האמינתו התורה אלא בבנו (סמ"ע), וי"א דכל הנאמנות דכאן מיירי לענין יירש אותו או לאו, ובזה מהני מה שאמר אח"כ עבדי דלא יירש אותו (ט"ז).
- (א) אף על פי שהוא משמשו כעבד כו' - מה שקראו עבדו ר"ל שמשמשו כעבד, ונאמן אפילו אינו משמשו תשמיש של עבד, שהוא לי כעבד, כששומע לו כעבד וקרוב לכל צרכיו ובקשתו שביקש ממנו (סמ"ע).
- (ד) כ"היה עובר על בית המכס ואמר בני הוא זה, וחזר אחר כך ואמר עבדי הוא נאמן(יא), שלא אמר בני אלא להברית מהמכס(יב). אבל אם אמר בבית המכס עבדי הוא, וחזר ואמר בני הוא אינו נאמן(יג). והני מילי דלא אתחזק אמה בבת ישראל(יד), אבל אתחזק אמה בבת ישראל לאו כל כמיניה לומר עבדי הוא.
- (א) היה עובר על בית המכס ואמר בני הוא זה וחזר ואמר עבדי הוא נאמן כו' - איניש דעלמא לא מצינו שיהא נאמן לומר עליו שהוא עבד או ממזר, וזה שעבר על בית המכס וחזר ממה שאמר בני הוא ואמר אינו בני אלא עבד, ה"ל כאילו אמר איניש דעלמא שהוא עבד. וע"ל דדוקא כשיש לאיש חזקת כשרות לאו כל כמיניה להוציא מכשרותו ולומר עליו שהוא עבד או ממזר, משא"כ זה דמיירי שלא היתה לו חזקת כשרות, ואף שנתגדל בביתו מ"מ כל שאינו ידוע אם הוא בנו או עבדו נאמן לומר עליו שאינו בנו אלא עבדו, ועי' לקמן ס"ק (יד) (סמ"ע), כאן לא מיירי אלא לענין ירושה כנ"ל ס"ק (ט) (ט"ז).
- (ב) להברית מהמכס - שמהעבדים היו נוהגים ליתן מכס ולא מהבנים (סמ"ע).
- (ג) אינו נאמן - אף על גב דאם לא עבר אבית המכס היה נאמן בזה כמ"ש בסעיף שלפני זה, בכאן מוכח דעבדו הוא, דאל"כ למה אמר בבית המכס שהוא עבדו שהוא גריעותא לו שצריך ליתן ממנו מכס (סמ"ע).
- (ד) אבל אתחזק אמה בבת ישראל כו' - כשלא נודע מי ילדתו יכול לפוסלו לומר עליו בני זה ממזר, ואף על פי שהיה בחזקת שנולד מאשתו, לא אזלינן בתר החזקה בדבר שהאמינתו התורה ואמרינן ודאי לאו מאשתו נולד אלא מחייבי כריתות, אבל כשירדע שאשתו ילדתו תו אי אפשר לפוסלו בלשון זה לומר בני הוא והוא ממזר, כיון דירדע דאשתו ילדתו והוא מודה שבנו הוא אי אפשר להיות ממזר אם לא שאמר שאמו אשתי שילדתו ממזרת היא והולד כמותה, וע"ז לא האמינתו התורה לשווייה לאמו שהיא בחזקת כשרה לממזרת כמו שאינו נאמן לשווייה בשפחה, דזה וזה פסול לדורות הוא. ואין לומר שכונתו היא שהוא ממזר מצידו, וכמ"ש שממזר הבא על בת ישראל הולד ממזר, דכיון דיש לו לאב זה חזקת כשרות אין אדם משים עצמו רשע או להוציא נפשו מחזקת כשרות שהוא בא, ואי אפשר לפוסלו אלא כשאומר זה שאשתי ילדתו אינו בני שלא נתעברה ממני, וממילא הוא ממזר, ואף על פי שאשתו אמו זאת היא בחזקת כשרות, מכל מקום כיון שהאמינתו התורה בבנו היא נעשית חשודה בזה ממילא. מה שאין כן כשאומר שהוא עבד ואמו מוחזקת בבת ישראל, דלאו כל כמיניה לפוסלה בשפחה, ובזה פשיטא דאין לומר שכונתו היתה שאמו היתה בת ישראל אלא שנתעברה מעבד ויהא נאמן אם אין חזקת כשרות לאביו, דהא קיימא לן (אה"ע סימן ד' סעיף י"ט) דגוי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר, ועל כרחק צריך לומר שכונתו היתה שאמו היתה שפחה, ובזה לאו כל כמיניה כיון דאמו מוחזקת בבת ישראל, וק"ל (סמ"ע). באומר שלא נתעברה ממנו לא נעשית היא חשודה בכך דאימר שוגגת היתה, ואפילו אומר מזידה היתה פלגינן דיבוריה והאמינה אותו התורה שאינו בנו

מאיר המשפט על הלכות נחלות

ולא נתעברה ממנו אלא שאינה מזידה, אבל באומר ממזרת או שפחה הרי הוא נגד חזקת כשרות בודאי (קצה"ח).

(ה) כהעבדים והשפחות אין קורין להם אבא פלוני ואימא פלונית, שלא יבא מהדבר תקלה ונמצא זה הבן נפגם (טו). לפיכך אם היו העבדים והשפחות חשובים ביותר, ויש להם קול, וכל הקהל מכירים אותם ואת בניו ועבדי אדוניהם, כגון עבדי הנשיא הרי אלו מותר לקרות להם אבא ואימא.

(טז) שלא יבא מהדבר תקלה ונמצא זה הבן כו' - פירוש, התקלה היא שזה הבן נפגם, והבן ר"ל זה שקורא לשפחה אמי, נמצא שהוא בנה ויאמרו שהוא עבד. אבל כשקורא לעבד אבא אינו מוכרח שהוא עבד אם אמו היא ישראלית וכנ"ל, מ"מ פגם מיהא איכא, דהא אין קדושין תופסין בעבד וה"ל בן קדש וכבן דנפקת ברא (סמ"ע).

(יז) כדמי שהיה לו שפחה והוליד ממנה בן (טז) והיה נוהג בו מנהג בניו, או שאמר בני הוא ומשוחררת היא אמו. אם תלמיד חכם הוא או אדם כשר (יז), שהוא בדוק בדקדוקי מצוה, הרי זה יירשנו, ואעפ"כ אינו נושא בת ישראל עד שיביא ראיה שנשתחררה אמו ואחר כך ילדה, שהרי החזקה שפחה בפנינו. ואם משאר הדיוטות הוא, ואין צריך לומר אם היה מהמפקירין עצמם לכך, הרי זה בחזקת עבד לכל דבר, ואחיו מאביו מוכרים אותו, ואם אין לאביו בן חוץ ממנו אשת אביו מתייבמת (יח). הגה ה"יט אומרים לחוללת ולא מתייבמת, ועיין בא"ע סימן קנו, ויש אומרים דלענין ממון המוליא מחזיקו עליו הרמב"ם (טז), וכן נראה לי.

(יט) והוליד ממנה בן - אחד שקלקל עם פנויה והוציאה מביתו, ואח"כ החזירה ואמר על בנה שהוא בנו, נאמן, דלא חיישינן דאמר בדדמי ולפי אומד דעתו, ודוקא בכה"ג שהיתה משרתת לו ורגילה עמו לכן שדינן בתר דידיה (סמ"ע), מי שהשיאה שפחתו לישראל אין לו שום תביעת ממון עליה, שמזה שהשיאה מסתמא מחלקה את החיובים (ש"ך בשם המהרש"ך), הא דאין לו נאמנות לומר ששחרר עבדו היינו דווקא שהעבד מכחיש שלא עשאי בן חורין (ש"ך בשם האלשיך).

(כ) אם ת"ח הוא - פירוש, זה שהוליד בן מהשפחה, אזי מוקמינן אותו בחזקת כשרות ואמרינן דלא היה עובר אלאו דלא יהיה קדש, ואמרינן דודאי שחררה וקידשה ולא בא עליה בזנות, ומשו"ה יורש אותו האי בן, ומ"מ לא סמכינן אחזקה זו כולי האי ליתן לו בת ישראל (סמ"ע).

(כא) דחולצת ולא מתייבמת - דהולכין באיסורא לחומרא מכח ספק, וה"ה דאסור לישא ישראלית בלא גט שחרור, ואם קידש אשה בלא גט שחרור צריכה גט ממנו (סמ"ע).

(כב) דלענין ממון המוציא עליו הראיה - פירוש, ואינו יורש, דהממון הוא בחזקת שאר יורשים, ומ"מ אין אחיו ומכ"ש שאר יורשין יכולים למכור לזה, דהוא החזיק בנפשו והמוציא ממנו למוכרו עליו הראיה. והרמ"א כתב שני י"א בדברים הללו, ור"ל דלי"א קמא דוקא באיסור אזלינן לחומרא וחולצת אינה מתייבמת, אבל לענין ממון ס"ל לקולא ומחשב כבנו ויורש, והי"א בתראי ס"ל דגם לענין ממון אינו כבנו ודאי (סמ"ע), היכא דלא הניח בן אלא א' דחולצת אבל בירושה חולקין, ומ"ש לא ירית היינו כשהניח בן אחר מאשתו כשרה והוי כספק ובני יבם בנכסי יבם, ולכן דעת הרמ"א דלענין ירושה פעמים יורש ופעמים אינו יורש, וע"ז כתב דלענין ממון יש לסמוך אגאון והמע"ה אפי' באח ובן שפחה אינו יורש (ולא קאי הרמ"א אייבום כלל ודלא כסמ"ע) כלומר ואפי' מוחזק בכשרות. א"נ י"ל דה"ק דלא ירית לעולם ואפי' עם אחי המת שהוא ספק וספק ולכן כתב מור"ם די"א דלענין ממון הוה המע"ה וא"כ בספק קירית כגון באחי המת ובן שפחה דליכא שום מוציא מחברו ובבן שפחה עם בנו מאשה אחרת לא ירית כלל דהמע"ה ואיהו יורש ברי ואידך ספק (ש"ך).

סימן רפ - אמר אחד: זה אחינו, או שבא אחד ואמר: אני אחיך

(א) כיכל היורשים יורשין בחזקתן (א). כיצד, עדים שהעידו שזה מוחזק לנו שהוא בנו של פלוני או אחיו (ב), אע"פ שאינם עדי ייחוס ולא ידעו אמיתת הייחוסים הרי אלו יורשים בעדות זו.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

- (8) כל היורשים יורשין בחזקתן כו' – עי' רמ"א ריש סי' רפד (סמ"ע).
- (2) או אחיו - אחים שידוע שיש להם אח במדינת הים, ובא אחד ואמר שהוא אחיהם ורוצה לחלוק בנכסי אביהם, והם טוענים שאין מכירין אותו, והוא מביא עדים שמכירין אותו מחמת קולו שהוא אחיהם אבל לא בפרצוף פנים כי בא בחתימת זקן, ופסק דאין בעדותם כלום, שעל אף שיש לסמוך אטביעת עינא דקלא לענין איסורא אבל זה דוקא היכא דליכא ריעותא המגרע כח דטביעת עינא דקלא, אבל בנידון דידן שהם רואים אותו ואין מכירים בטביעת עינא דצורה, פשוט הוא שיש לנו לומר שאין לסמוך אטביעת עינא דקלא (פ"ת).
- (ב) ס'יעקב שמת והניח ראובן ושמעון ולא הוחזק לו בן אלא שניהם, תפס ראובן לוי מהשוק ואמר גם זה אחינו הוא(ג), ושמעון אומר איני יודע, הרי שמעון נוטל חצי הממון וראובן שלישי שהרי הודה שהם שלשה אחים, ולוי נוטל שתות(ד). מת לוי יחזיר השתות לראובן(ה). נפל ללוי נכסים אחרים יחלקו אותם ראובן ושמעון, שהרי ראובן מודה לשמעון שלוי זה אחיהם. הגה ס'וכל⁴⁹ זמן סהנכסים שלוי לקח מראובן הן זעין, או שאר נכסים הצאין מחמתו, נוטל לראובן כראש. אבל אי ליתנהו להני נכסים ולא הצא מחמתו(ו), אין לראובן נוטל כלום כראש אלא חולק עם שמעון כשוא(ז).
- (2) ג"ז אחינו הוא - ואם עדים אומרים שע"י פרצוף פנים אין מכירים אותו אבל ע"י קלא מכירים שזה אחיהם עיין ס"ק (ב) (רע"א).
- (7) שהרי הודה שהן שלשה - פירוש, ואילו היה מודה גם שמעון היה מגיע לכל אחד שלישי, השתא דאינו מודה שמעון נוטל ראובן השלישי כפי הודאתו, והמותר עד חצי הנכסים דהיינו שתות מכולן נוטל לוי, ולא יכול ליטול מחצי של שמעון כלום דהמוציא מחבירו עליו הראיה (סמ"ע).
- (7) יחזור השתות לראובן - אף על גב שראובן מודה שלוי הוא ג"כ אחיו של שמעון, מ"מ אין שמעון נוטל חלק בהשתות של לוי, דיאמר לו ראובן הרי כבר החזקת שתות בנחלה שהיתה ראויה ללוי מאבינו, אותו טול לך בירושתך (סמ"ע).
- (1) אבל אי ליתנהו להני נכסי כו' - צריך שיהיה ידוע שזה הנמצא לא בא מחמת זה שקיבל מהמודה, אבל אם יש להסתפק בזה נוטל חלקו בראש (סמ"ע), וי"א שדווקא הידוע שבא מחמתו של שמעון, ואם לא ידוע חולקים בשוה (ש"ך).
- (7) חולק עם שמעון בשוה - והא דאין ראובן יכול לומר ממ"נ אם הוא אחינו הרי יש בידך השתות שהוא ממון לוי אחי שהוא בגזל תחת ידך ומגיע לי חלק מזה, נראה שהוא מטעם דאמרינן קם דינא כמבואר ביבמות דף לז ע"ב (עי' אה"ע סי' קסג ס"ה, וש"ך חו"מ כ"ה סק"ד)⁵⁰. אמנם לא אמרינן קם דינא רק כשבא להוציא מתחת יד הזוכה אמרינן קם דינא וזוכה בו מתורת הפקר ב"ד, משא"כ כשהשתות הוא בעין או דבר דאתי מחמתיה דהוי כאילו הדבר בעין, אז אמרינן ממ"נ הדבר הזה הנשאר הוא של ראובן כיון שחבירו נוטל כנגדו. ודע דבדינים אלו אין חילוק אם לוי טוען ג"כ ספק או טוען ברי. האיך נאמן ראובן לומר על לוי שזה אחי לענין שהוא יורש כל נכסים הלא כל יורש צריך עדים כמבואר בסעיף א'. ונראה דהא דהיורש צריך עדים היינו דוקא כשיש כאן יורש כגון שיש לו אחים ובא אחד ואמר שהוא בנו ומסלק אחיו מהירושה אז צריך עדים, אבל כשמת כאן אחד ולא נודע מי הוא ובא אחד ואמר אני קרובו הראוי לירש אותו, נאמן ויורש אותו, ואם בא אחר וטוען אני קרובו יותר ומכחישינן זה את זה הדין כל דאלים גבר רק בין שניהם⁵¹ (נתה"מ).

⁴⁹ הב"י חולק על רמ"א זו.

⁵⁰ עי' ט"ז לקמן ס"ד, שהקשה שם מ"קם דינא ועי' דבריו סי' רסח ס"ג ד"ה אם כבר נפסק, שאם אפשר לסמוך על קם דינא שיש חולקים עליו, ע"כ. עי' לעיל סי' כה ס"ב.

⁵¹ אם בא א' והחזיק מעצמו בהנכסים של הנפטר באמרו שהוא היורש ולא ידוע לנו שום יורש אחר אין לבית דין להוציאו משם, אבל אם בא לשאול מהבית דין אם יוכל להחזיק בהם אפילו אין לפנינו שום א' המתנגד לזה אין ביד הבית דין למסור נכסים לשום אדם רק בעדות ברורה (קנין התורה חו"מ ח"ה סי' קנא). עי' ש"ך בשם הרשד"ם לקמן סי' רפד ס"א.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(ג) ס"השביח השתות מאליו ואחר כך מת לוי, אם שבח המגיע לכתפים הוא(ח), כגון ענבים שהגיעו להבצר, הרי השבח זה כנכסים שנפלו מאחרים ויחלוקו בהם, ואם עדיין לא הגיעו להבצר הרי הם של ראובן לבדו.

(ה) שבח המגיע לכתפים - פירוש, שבשעה שמת הוא גדל כל צורכו ומגיע על דרך משל עד כתיפו של אדם, הרי הוא כדבר אחר ואינו נקרא ע"ש הקרקע, ומשו"ה חולקין בו כל אחיו. ולפי"ז אין חילוק אם השבח בא ממילא או ע"י טורח (סמ"ע), וי"א שזה רק בשבח הבא מאליו, אבל בשבח שבא ע"י טורח ודאי דחולקין בשוה, דכיון שהמת טרח למה לא יקחו בטורח המת כמוהו (נתה"מ).

(ד) "אמר שמעון אין לוי זה אחי(ט), ונטל לוי בחלק ראובן כמו שנתבאר, ואחר כך מת לוי, לא יירש שמעון ממנו כלום, אלא ראובן לבדו יירש השתות עם שאר נכסים אחרים שהניח לוי(י).

(ט) אמר שמעון אין לוי זה אחי - על אף שראובן מודה ששמעון יורש של לוי, עכ"ז הודאת בע"ד שחייב והודאת תובע להיפך שאינו חייב הו"ל כמו תרי ותרי, א"כ הו"ל ראובן ודאי ושמעון ספק ומוקי הנכסים בחזקת ראובן (קצה"ח), וי"א דכאן דהודאת שמעון שלא ליטול בנכסי לוי מטעם הודאת בע"ד הוא, תדע, דאפילו איכא עדים אינו מועיל דהודאתו יותר מק' עדים, והודאת ראובן שזה אחיו לאו מטעם הודאת בע"ד הוא, דאינו מודה אנכסי עצמו, דעל חצי השני הספק הוא אם הוא של שמעון או של יורשים אחרים, דאם אינו אחיו הרי יש לו יורשים אחרים, ואין זה הודאת בע"ד רק כמעיד נקרא שמגיע לשמעון חלק מנכסי לוי, וכן הודאת לוי ששמעון אחיו לא הוי כהודאת בע"ד, אך קשה דלמה לא יירש שמעון הא מבואר בסימן מ"ז ס"ק א' דאם לא היתה כונתו רק לדחות לוי מירושת יעקב א"כ מהיכי תיתי לא יירש שמעון בנכסי לוי. ואפשר לומר דשאני הכא דהיה יכול לומר איני יודע והיה ג"כ מדחה אותו מירושתו, ולכך מחזקין אותו להודאה גמורה כשאומר ברי⁵² (נתה"מ).

(י) ה"ג עם שאר נכסים שהניח לוי (סמ"ע).

(ה) "איהוא הדין בכל היורשים שידודו מקצתם ביורשים אחרים שלא יודו מקצתן.

(ו) "בהרי שיושב בנחלתו ובא אחד ואמר לו אחיך אני חלוק עמי, וזה אומר לו איני מכירך, נאמן, ואפילו שיצא קול שיש לו אח במדינת הים.

(ז) "מי שמת והניח בן וטומטום או אנדרוגינוס, הרי הבן יורש את הכל שהטומטום ואנדרוגינוס ספק(יא). הגה "וכן כל ולאי וספק, אין ספק מוליא מידי ולאי. "יולכן לאובן טילא בנו למדינת הים ואין יודעים אם הוא חי או לא, אין אחי לאובן יורדין לנחלה בנכסי לאובן, שמוקמינן בנו על חזקתו שהוא חי. אבל אם לאובן ואשתו ילאו למדינת הים, וספק אם ניתן להן בן, לא חיישינן שמה ילדו(יב) ואחי לאובן יורשין את לאובן(יג).

(כ) מי שמת והניח בן וטומטום כו' - זה הכלל ביורשים, כל שני יורשים שאחד מהן יורש ודאי והשני ספק, אין לספק כלום, ואם היו שניהן ספק חולקין בשוה. היינו דווקא בזמן שהנכסים מרובים שאין לבנות אלא מזונותיהן והבנים יורשין הכל, ובזמן שהנכסים מועטים אין לבנים כלום אלא הכל למזון הבנות, עי' לקמן ס"ט (סמ"ע).

(כ"ב) לא חיישינן שמא ילדו - פירוש, ולד של קיימא, ומוקמינן להו נמי בחזקתיהו כמו שהיו בשעה שהלכו (סמ"ע).

(כ"ג) ואחי ראובן יורשין כו' - פירוש, כשנתברר לב"ד שמתו ראובן ואשתו. ונראה שמייירי נמי שנתברר לב"ד שאשת ראובן מתה תחילה בחיי בעלה ראובן וירשה, דאל"כ יורשיה היו יורשין כתובתה. וקיצר כאן משום דלא איירי כאן בדינים אלו, ולא בא אלא ללמדינו שלא חיישינן שילדו (סמ"ע).

(ח) "הניח בנות וטומטום ואנדרוגינוס יורשות בשוה⁵³ והרי הוא כאחת מהבנות(יד).

(ט) הרי הוא כאחת מן הבנות - ולא אמרינן דעדיפא כחו דילמא הוא זכר, דהמוציא מחבירו עליו הראיה, ועי' רמ"א ס"ט (סמ"ע).

⁵² לי צ"ע שהרי אם מת לוי ושמעון יחד, האם הודאת בעל דין של שמעון פועל על יורשיו?
⁵³ היינו לענין ירושה ולא לענין מזונות ועי' לקמן סעיף ט'.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(ט) "מי שמת והניח בנים ובנות וטומטום או אנדרוגינוס(טו). בזמן שהנכסים מרובים הבנים יורשים ודוחים הטומטום אצל הבנות וניזון כמותן(טז). ובזמן שהנכסים מועטים, הבנות דוחות את הטומטום אצל הבנים, ואומרות לו זכר אתה ואין לך עמנו מזונות. הגה "ויז אומרים דבת וטומטום, אם הנכסים מרובים הטומטום נוטל שלשה חלקים והבת רביעית(יז), ואם הנכסים מועטים אין לטומטום כלום(יח). ואם יש בת ואנדרוגינוס והנכסים מרובים, חולקין בשהיטו. ובנכסים מועטים, אין לאנדרוגינוס כלום(כ). היו נכסים מועטים והניח בן וטומטום, הטומטום נוטל שלשה חלקים והבן רביעית(כא). היו נכסים מרובים, הבן יורש הכל והטומטום ניזון כבת. אצל אנדרוגינוס אין לו כלום במקום בן(כב), בין בנכסים מרובים או מועטים.

(טז) והניח בנים ובנות וטומטום - אם הטומטום צריך למזונות יותר מהבת, שיש לו זמן רב עד שתבגר וצריך לו על מזונות חמשים זהובים עד שתבגר, והבת צריכה שלשים, אין הבן והטומטום יכולין לומר להבת שמא הטומטום ג"כ בת נמצא צריכין למזונות הבת והטומטום סך ששים זהובים, וכיון שאין בנכסים רק חמשים זהובים וחסר עשרה זהובים ומגיע לנכות על כל עשרה זהובים שני זהובים וא"צ ליתן להבת רק שמונה זהובים והמותר יחלק בין הבן והטומטום, קמ"ל דהטומטום אינו ממעט חלק הבנות והבת יכולה לומר להטומטום כיון שאני בעל חוב ודאי ואתה ספק אין אתה יכול לגרע כח חובי, וכמו ביש בת וטומטום בנכסים מועטים דהבת דוחה להטומטום (נתה"מ).

(טז) אם הנכסים מרובים כו' - דין נכסים מרובים ומועטים נתבאר באה"ע סימן קי"ב סעיף י"א, דנכסים מרובים היינו שיש בעזבונו דאביהן בשעה שמת כדי שיזונו הבנות עם הבנים עד שיבגרו הבנות, ואז הדין שיוורשין הבנים הכל ולוקחין הממון בידיהן והם מפרנסים להבנות עד שיבגרו, וכל שבשעת מיתת אביהן לא היה בעזבונו כ"כ, מיקרי נכסים מועטים, והדין בו שהבנות נוטלים הנכסים כדי צורך פרנסתן ונתפרנסו ממנו, ואם יחסר להבנים ישאלו על הפתחים (סמ"ע).

(טז) הטומטום נוטל ג' חלקים - פלגא שקיל ממ"נ, ואידך פלגא שמא זכר הוא ויש לו ליטול הכל והו"ל ממון המוטל בספק וחולקין אותו החצי (סמ"ע), והיינו כשיש באותו רביעית כדי פרנסתה עד שתבגר, דאל"כ אף אם הטומטום הוא בן הא צריך ליתן לה פרנסה עד שתבגר. מיהו עכ"פ א"צ ליתן לידה יותר מרביעית, וכשיכלה אותו רביעית יפרנסה על שלחנו עד שתבגר וכנ"ל ס"ק (טז), ומשו"ה כתב שהבן נוטל ג' חלקים (סמ"ע).

(טז) אין לטומטום כלום - דכיון דהבנות ודאי הן בני פרנסה והוא ספק שמא זכר הוא, המוציא מחבירו עליו הראיה (סמ"ע), ויש חולקים כמ"ש בסעיף ח' דבת וטומטום יורשת בשוה ולא חילק בין מרובין למועטין (נתה"מ).

(טז) חולקין בשוה - כיון דאין להבנות בהעזבונו אלא פרנסה והנכסים מרובים, אין להבנות ליטול יותר מהאנדרוגינוס שהוא ספק בן, וגם הוא לא יטול מהבת יותר כיון שהוא ספק (סמ"ע).

(טז) אין להאנדרוגינוס כלום - דהוא ספק ובת ודאי, וכדין טומטום הנ"ל (סמ"ע).

(כא) הטומטום נוטל ג' חלקים - פלגא ממ"נ, ואידך פלגא שמא נקבה היא ויש לה ליטול הכל והו"ל ממון המוטל בספק וחולקין (סמ"ע), ואם יש בן ובת וטומטום ויש יותר ממזון הבת עד שתבגר, גם בזה נוטל הטומטום ג' חלקים בהמותר (נתה"מ).

(כב) אין לו כלום במקום בן כו' - דבריה בפני עצמו הוא ואינו בכלל התקנה שתיקנו מזונות להבנות בנכסים מרובים ולא שישאל הבן על הפתחים בנכסים מועטים (סמ"ע).

(י) ע"נפל הבית עליו ועל אמו(כג), יורשי הבן(כד) אומרים האם מתה תחילה(כה), ויורשי האם אומרים הבן מת תחילה(כו). מעמידים נכסי האם בחזקת יורשיה(כז), שהם יורשים ודאים. והוא הדין לנפל הבית עליו ועל בתו נשואה, ואין ידוע איזה מהם מת תחילה, שנכסי האב בחזקת יורשי האב, ואין הבעל יורש בהם כלום.

(כג) עליו ועל אמו - פי' על הבן עם אמו ומיירי שהנכסים היו לאמו ואין לבן זכות בהן בחייה מכח אביו (סמ"ע).

(כד) יורשי הבן כו' - פי' אחיו מאביו או שאר קרוביו מאביו כשאין לו אחים מאביו הן יורשי הבן (סמ"ע).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(כה) האם מתה תחלה - פי' ויורשה בנה בחייו וכשמת אח"כ אנחנו יורשים אותו (סמ"ע).
(כו) הבן מת תחלה - פי' וכשמתה אמה אח"כ קי"ל דאין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל לקרוביו מצד אביו אע"ג דיכול להנחיל בקבר ליוצאי חלציו אף שכבר מת (סמ"ע).
(כז) בחזקת יורשיה - דכיון דהנכסים בחייה היו בחזקתה לא מוציאין מספק מחזקתן (סמ"ע).

(יא) א"נפל הבית עליו ועל בן בתו ואין ידוע איזה מהם מת תחילה(כח), יחלוקו יורשי האב עם יורשי בן הבת(כט). וכן הדין אם נשבה האב ומת בשביה ומת בן בתו כאן, או שנשבה בן בתו ומת בשביה ומת אבי אמו כאן ואין ידוע איזה מת קודם. פ"ט אומרים להנכסים נחזקת יורשי האב(ל).

(ח) ואין ידוע איזה מת תחלה - אם מת האב תחילה, יירשנו בן בתו ומוריש לקרוביו שהן אחיו מאביו, ואם בן בתו מת תחילה, הנכסים הן של יורשי האב, שאין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל לאחיו מאביו (סמ"ע).

(ט) יחלוקו יורשי האב כו' - ס"ל דלא אמרינן גם בהאי דמוקמינן הנכסים בחזקתיהו והיינו בחזקת האב כמו שהיה בראשונה, כמו דאמרינן בסעיף שלפני זה בנפל הבית על אם ובנה, דשאני בזה דנפל הבית עליו ועל בן בתו, דאף אם נאמר דמת בן הבת תחילה, מ"מ כשמת אח"כ האב לא באו הנכסים מיד ליורשיו, אלא הנחלה ממשמשת ובאה ליד בתה, ואף שכבר מתה מ"מ כל נחלה ממשמשת לבוא תחילה ליד יוצאי חלציו, וכשאותו יוצא חלציו מת ולא הניח זרע אחריו, חוזרת הנחלה וממשמשת ובאה ממנו למעלה, וכיון דעכ"פ יוצאת הנחלה מיד אביה ובאה ליד בתה, וספק אם תרד ממנה ולמטה, והיינו כשמת אביה תחילה שאז באה ממנה ליד בנה ומבנה ליורשיו מצד אביו, וספק שתחזור ותעלה למעלה לקרובי אביה, והיינו כשמת הבן תחילה, ומשו"ה אמרינן יחלוקו, משא"כ כשהספק הוא בין האם והבן, דשם לא אמרינן דלכתחילה עכ"פ תבוא ליד בנה, דהא כשמת הבן תחילה ואחר כך האם אין הנחלה באה ליד בנה בקבר להנחיל לקרוביו מאביו, אבל באב ובתו אף שמתה הבת ויוצאי חלציה תחילה ואח"כ האב, אין היזק בזה שהנחלה תבוא לידה בקבר, שהרי תחזור ליורשי אביה דהא אין לה קרובים הראויים לירש כי אם קרובים יורשי אביה (סמ"ע), אם היה זה שמת בע"ח לאחרים, או הבע"ח גובה מהחלק שנטלו יורשי בן הבת, ואחר שגבה יש לדון אם יכולים יורשי האב לנטול ממנו (רע"א).

(ז) ויש אומרים דהנכסים הן בחזקת יורשי האב - ס"ל דדין זה דומה לדין בנפל הבית על האם והבן הנזכר בסעיף שלפני זה (סמ"ע).

(יב) א"נפל הבית עליו ועל אביו או על אחד ממורישיו, ואין ידוע איזה מהם מת תחילה, והיתה עליו כתובת אשה ובעלי חובות(לא), הנכסים בחזקת היורשים(לב) ואין לאשה ולבעל חוב כלום. הגה ר"אובן ואשתו עם ארבע נשותיהן שהיו צבית ונפל עליהם הבית ומתו, יורשי ראובן אומרים שגם ראובן או אחד מנשותיו מתו בנחונתו והם יורשים הכל(לג), אפילו הכי חולקין עם יורשי האשה(לד) לכל קצוה כמחלה על מחלה דמינלה. אבל אם הבנות נשואות(לו) וזא בעל של כל אחד ומנקה חלקו, חולקין הממון על ששה חלקים, ארבע חלקים לבעל הבנות, וחלק אחד ליורשי ראובן, וחלק אחד ליורשי האשה⁵⁴.

(ל) והיתה עליו כתובה כו' - פירוש, על הבן היתה כתובת אשתו או בע"ח של עצמו, ואין לבן לפרוע להן אלא מאלו הנכסים שראוי לו לירש מאביו, ויורשי האב אומרים הבן מת תחילה ולא ירש כלום ולא יגבו מאלו נכסים, שכיון שמת בנו בחייו אינן משתלמין אלא מהמוחזק ולא מהראוי לו לבוא בירושתו, ובע"ח או אשתו אומרים האב מת תחילה ובנו יורשו והיה מוחזק בו ונשתלם ממנו (סמ"ע), עי' סוף סי' קד, וי"א דבע"ח נוטל בראוי א"כ הכא היינו טעמא משום דהיורשים אומרים מאבוא דאבא קאתינא וכמ"ש שם א"נ יורשים היינו אחיו מורישיו אחי דאבוא, אבל חובות אשה בכל ענין אינה גובה דהא קי"ל דאינה ניגבת מן הראוי (ש"ך). ועיין מה שכתבתי לעיל סימן ק"ד סעיף ט"ז ס"ק י"ד (פ"ת).
(זב) בחזקת היורשים - הטעם כנזכר בסעיף י' דמוקמינן הנכסים על חזקתן והרי היו של אביו. ועוד, שהן יורשים ודאין, דאף אם מת האב תחילה ואח"כ הבן, הן ג"כ יורשי הבן,

⁵⁴ עי' כל זה סי' קד סט"ז

מאיר המשפט על הלכות נחלות

משא"כ האשה ובע"ח דאין להם בה זכות אא"כ מת האב תחילה, ואין ספק מוציא מידו ודאי (סמ"ע).

^(לג) והם יורשים הכל - צריכים לומר דהאשה היתה אם כל הבנות, דאל"כ קשה הא אף אם אחת מבנותיו מתה באחרונה, כשאין אשתו מתה בחייו אלא האיש מת בחיי אשתו, אזי כתובתה נשארת בחזקת יורשיה, ולמה כתב דיוורשיו יורשין הכל, אלא ודאי דהאשה היתה אמהן ואז הבנות יורשות גם אמהן כשמתו באחרונה, ולא נשאר זכות ליורשיה כי אם כשמתה היא באחרונה (סמ"ע).

^(לד) אפ"ה חולקין - ולא אמרינן בזה נוקמא הממון בחזקתיה, דהא גם לאשה יש חזקה בכתובתה בחיי בעלה, משא"כ בירושה הנ"ל (סמ"ע).

^(לה) דכל קבוע כמחצה על מחצה - פירוש, ולא אמרינן ניזיל בתר רובא והרי יורשי הבעל באים מכח ה', האיש עם ד' בנותיו. ואם לא היו קבועות בעת מיתתן אלא מתו ביציאתן לחוץ, א"כ אמרינן כל דפריש מרובא קפריש ונהרגו תחילה ד' מצד ראובן ונשאר אחת [מצידו ואחת מצד אשתו] והדר דינא דיחלוקו. ואף על גב דלא נשבעה האשה על כתובתה מ"מ לא חיישינן בו היכא דמת פתאום, פירוש דאז לא התפיסה צררי (סמ"ע), אמנם אם יש עוד ספק אחרינא דאף אם מתו הבעל ובניו תחלה ופקע כח הבעל ובאו לחזקת האשה לא הוחזקו הנכסים בידה חזקה גמורה, דשמא היבם עורנו קיים וידו כידה. הילכך החצי שזכתה מכח הספק הראשון תחלוק שנית מכח ספק האחרון (רע"א בשם הרא"ש).

^(לו) אבל אם הבנות נשואות כו' - לשון ד"אבל" קצת מגומגם, דזהו פשיטא כשיש לפנינו שש טוענין שכל אחד מבקש חלקו, פשיטא שחולקין אותו לו' חלקים. אלא צ"ל דתחילה הדין אם הבנות נשואות כו' שחולקין לו' חלקים, ועל זה כתב אבל אם אינן נשואות כו' יחלוקו, והוא חידוש דאע"ג דאיכא ליורשי ראובן ה' צדדים לזכות, אפ"ה יחלוקו משום דכל קבוע כו' (סמ"ע).

סימן רפא - המעביר נכסיו מבניו ליתנם לאחד

(א) ⁵⁵ה"אין אדם יכול להוריש מי שאינו ראוי ליורשו(א), ולא לעקור הירושה מהיורש⁵⁵(ב), בין שצוה והוא בריא(ג), בין שהיה שכיב מרע, בין על פה בין בכתב. לפיכך האומר איש פלוני בכורי לא יטול פי שנים⁵⁶(ד), איש פלוני בני לא יירש עם אחיו, לא אמר כלום. ⁵⁷איש פלוני יירשני במקום שיש לו בת(ה), בתי תירשני במקום שיש לו בן, לא אמר כלום⁵⁷. וכן כל כיוצא בזה. ⁵⁸אבל אם היו לו יורשים רבים כגון בנים רבים או אחים או בנות, ואמר כשהוא שכיב מרע⁵⁸ פלוני אחי יירשני מכלל אחי, או בתי פלונית יירשני מכלל בנותי(ו), או שריבא לאחד ומיעט לאחד⁵⁹, דבריו קיימים(ז)⁶⁰ בין שאמר על פה בין שאמר בכתב(ח). אבל אם אמר פלוני בני יירשני לבדו(ט), אם אמר על פה דבריו קיימים, אבל אם כתב כל נכסיו לבנו(י) לא עשאו אלא אפטרופוס כמו שנתבאר בסימן רמו⁶¹.

⁵⁵ עי' לקמן ש"ך סק"ו שמשמע שאפשר לעקור, כל זמן שעושה את זה בלשון מתנה, דהיינו פלוני לא יטול ירושתו, והקצתו ונתיבות תמהים עליו.

⁵⁶ אמנם עי' לקמן רפו סעיף ג' שיכול האב לומר הלתי לבכור סך כך, ואז לא יגבה סכום זה. ⁵⁷ המתנה עם אשתו בשעת נישואין שתירש הבת, דבריו קיימין. אם אמר בתי תירשני, לא אמר כלום. וחילק, דהתם שאני דלא אמרינן הכי אלא כשהמוריש הוא לבדו אמר כן, שאין לו כח להעביר הירושה אלא בלשון מתנה, אבל כאן שהוא תנאי בין הבעל והאשה מהני התנאי, אפילו לבת במקום בן (כנסת הגדולה הגהות טור חושן משפט סימן רפא אות יב).

איש ואשה שעשו יורשים זה לזה אפילו בשעת נישואין, אין בדבריהם כלום. אבל אשה שעשתה לבעלה יורש בחצי חלק נדונתיתה הנוגעת ליורשיה, אפילו בשאר תקנות דעלמא אפילו בלשון יורשה, מהני (שם אות כא).

⁵⁸ עי' לקמן סעיף ה' שזה אפילו בדיעבד רק בשכ"מ.

⁵⁹ דהיינו שריבא לא' וממילא נתמעט לשני.

⁶⁰ עי' קצה"ח בסעיף ב'.

⁶¹ אם בצוואה כתוב שהוא מוריש לאשתו כך וכך, אינו כלום, אם לאו שהיא קרובה שלו, ואין קרוב יותר ממנה (רדב"ז ח"א תקמ"ג), והנ"ל אפילו אם הוא בלשון מתנהע"י אה"ע סי' קז.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(x) אין אדם כו' - שכיב מרע שמת בלא בנים וצוה שיתנו לבת אחיו ט"ו אלפי אחרים ולא צוה מה לעשות בשאר נכסיו, ושאלו אותו אם הט"ו אלפים שהניח לה היו בירושה או במתנה ולא הספיק הזמן לומר רק "לא לא". ונפל הספק אם מה שאמר לא לא קאי לירושה וה"ק לא בתורת ירושה אלא במתנה או אם הוא בהפך כו' והנערה תובעת הט"ו אלפים, ועוד בה חלקה בירושה. למעשה, תשובת המשיב השכ"מ הזו חוזרת על הדבר הראשון שהזכירו לו בשאלתם ד"מ שאם כששאלו ממנו אמרו לו בירושה קודם מתנה כגון שאמרו לו בירושה או במתנה הנה אז תשובתו לא לא הכי פירושו לא בירושה אלא במתנה ואם הדבר היה בהפך שהזכירו לו קודם מתנה ואחר כך ירושה כגון שאמרו לו במתנה או בירושה הנה אז הכונה היתה לא במתנה אלא בירושה. ראובן שכתב שטר לא' מבניו שנותן לו ק"ק זוז לאחר פטירתו מחמת ירושה ומת, אין לזה אלא או הק"ק זוז או חלק ירושתו, שאם רצה האב ליתנם לו יתר על חלקו למה כתב לו מחמת ירושה. וממילא בנ"ד כיון שלא פירש שאר הנכסים נותן לבן אחיו אם כן לא איבדה זאת היתומה זכותה בשאר הנכסים רק רצתה נוטלת הט"ו אלפי רצתה נוטלת חלק ירושתה. כשאומר חצי נכסי אין צריך שהשאר ירשו שאר היורשים והטעם בזה הוא מבואר דבשלמא היכא שאומר לו שיטול בירושתו ממה שמגיע לו בירושתו שאז הוא עיקר נחלה הנה אז צריך שיפרש השאר שהרי אינו יכול לעקור הירושה ולפיכך צריך שיוריש השאר לאחרים שהרי בשאר הוא מרבה לאחרים ולהרבות הוא יכול ולפיכך כשאומר יטול ק"ק זוז במשל שהוא פחות ממה שנוגע אליו בירושתו אז צריך שיפרש השאר אבל כשהוא מוריש לאחר יותר מחלקו כגון שאומר חצי נכסי לבני הנה אז ודאי יטול החצי ואין צריך לפרש ולחלק השאר שהרי הוא יכול להרבות וכו'. ובאופן דבנ"ד אם מה שנתן לבת אחיו היה בלשון ירושה הנה נראה שידה על העליונה כיון שלא פירש השאר וכמו שכתבתי. ואם בלשון מתנה זכתה הבת בט"ו אלפים ואחר כך חלקה בשאר וכו'. ואם הדבר הוא בספק כבר כתבו הפוסקים ז"ל בכמה מקומות דכל היכא דאיכא לאסתפוקי בלשון המתנה אם נתכוון למתנה גמורה או לאו על המקבל המתנה להביא ראייה והוא פשוט עד מאד שהיורשים הם המוחזקים. הבת הזאת תזכה בט"ו אלפים הנז' ותחלוק גם כן בשאר הירושה והטעם בזה נ"ל לפי שמהידוע הוא שאם המצווה הזו לא היו שואלים ממנו הדברים האחרונים ששאלו ממנו אם בירושה ואם במתנה או שהיו שואלים ממנו ולא היה משיב להם כלל לא ברמז ולא בדבור הנה בודאי שמכח דבריו הראשונים שצוה ואמר שיתנו לבת אחיו ט"ו אלפים לבנים וכו' הנה מתוך הלשון ההוא היתה נוטלת הט"ו אלפים מלבד חלק ירושתה וזה פשוט, ואם כן נמצא שהדברים הראשונים הם בזכותה בודאי והאחרונים הם ספק וכל זמן שאנו יכולים ללמוד התחתון מן העליון באופן זה פשיטא שנלמוד (ש"ך בשם התורת אמת). שטר צואה הנעשית בפני ערכאותיהם כיון דהוי פלוגתא דרבנותא אי מהני צואה הנעשית בערכאות אם לאו, היורשים הם המוחזקים בנכסי מורישם, ויורשי האשה הם נקראים המוציא מחבירו עליו הראייה, שהם באים להוציא מכח הצואה שהיא בספק פלוגתא דרבנותא אם מהני אם לא, ומספיקא לא מפקינן ממונא. אמנם כל זה רק בענין ערכאות, וכך סופר מתא נאמן המלך או המושל כמו הקנצילי"ר, כמו שמשמע לשונו שהזכירם סופרי המלך, כי עליהם שייך לומר יותר דינא דמלכותא, כי המלך מקפיד על אמונתם ונחשבים כערכאות ממש, אבל הנוטראין הממונים מפי הדיינים אשר רבו כמו רבו בכל עיר ועיר, לא נקראו ערכאות. ולענין אם תועיל המנהג שנהגו בני העיר לכתוב שטרותיהם על ידי סופר מתא ועדים שלהם, האמת כן שאם המנהג היה כן באותה המדינה הוה ליה ככל תנאי שבממון שתנאו קיים, אלא שצריך שיהיה המנהג פשוט מאד עד שכל בני אותה העיר יודעים אותו וכו'. ומכל מקום על כרחין צריך שיהיה עשוי וכתוב כדין הצריך בדיני ישראל, אבל לא לומר שדנים בדיניהם לגמרי, כמו שנאמר דרך משל שאם הקנה בשטר העשוי בערכאות של גוים דבר שלא בא לעולם, שיועיל הקנין כיון שנעשה בפני ערכאותיהם, דלא עדיפי ערכאות מסופרי ישראל, שאין דינם של מלכים אלא להכשיר שטרות שלהן להיות נאמן כמאה עדים שלנו, אבל לענין דרכי הקנאה לא עדיפי משטרות שלנו וכו', ואם כן, כיון דבצואה זו אינו מזכיר כלל שהיה דוד הנזכר חולה ומצוה מחמת מיתה, לא מהני מידי, דאפילו היכא דידעינן שהוא חולה, כל היכא דהוי תוך ג' ימים צריך לפרש שהוא מצוה מחמת מיתה, או שיראה לפחות מתוך לשונו שהוא נותן מחמת מיתה, מה שאין כן בצואה זו שלא הוזכר

מאיר המשפט על הלכות נחלות

כלל. ואין בלשון "הנחה" לשון מתנה, שאילו אמר נכסי לפלוני, זה לשון מתנה, אבל לפי שהוסיף על דבריו ואמר אני מניח נכסי לפלוני, אין כאן לשון מתנה כלל (ש"ך בשם מהר"י לבית לוי). ראובן נפטר ללא צואה, ואחר זמן ג' שנים אשתו מוציא צואה לזכותה שנכתבה ו' שנים לפני מותו, לא מעלה ולא מוריד מה שלא גלו צואה זאת עד היום מ"מ על דבר כיוצא בזה פשיט' שהיה מחוייב הדיין לחקור ולדרוש בשבע חקירות ודרישות להוציא הדבר לאמתו כי רגלי' לדבר שהצואה הזאת מזוייפת ונעשת באריכות זמן ובטורח גדול והוצאה מרובה, אמנם אם הצואה כתובה כלשון שטר מתנה, מן הדין הוא דבמתנה כזו שאנו עומדים עליה דחזינן דהוי מלתא טמירתא אפי' היה עשויה בסופר ועדים ישראל דלאו כלום הוא וממון בחזקת יורשים קאי ואין לאשתו כלום מחמת המתנה. ועוד שטר העשוי ע"י סופר ועדים גוים אם לא עשו בפירוש שיהי השטר מפרהסיא פשיטא דפסול בודאי ולא זכתה אשתו המקבלה המתנה כל עוד שאינו כתוב בו וכך אמר לנו כתובה בשוקא כו' ועוד אם השטר אינו עשוי בערכאות אלא בהדיוטות דמסתמא אי הוה עשוי בערכאות קלא הוה ליה וא"כ דנעשית בהדיוטות פשיטא דלית ביה ממש דדוקא היכא שנעשה השטר בערכאות ממש הוא דקא מכשר מתני' אבל בקבוץ הדיוטות פשיטא דהוי כחרס הנשבר. ועוד ראובן היה מצוה ואמר אם אפטר אני קודם לאשתי עשיתי אות' ירושה גמורה מכל נכסי והנחתי ליורשי אחרי ה' זהובים ומהיום תלך אשתי ותחזיק בנכסים כו' למעשה היא זוכה במתנה מאחר ו"תחזיק" הוא לשון מתנה, ולשאלה אם תועיל המנהג שנהגו בני העיר לכתוב שטרותיהם ע"י סופר ועדים גוים האמת כן שאם המנהג היה כן באותה מדינה ה"ל ככל תנאי שבממון שתנאו קיים אלא שצריך שיהיה המנהג פשו' לבניו מאד עד שכל העול' רצו' בני אותה העיר יודעים אותו ושיהיה המנהג קבוע ומיוסד מותיקין (ש"ך בשם הרשד"ם).

(2) להוריש מי שאינו ראוי ליורשו ולא לעקור כו' - היינו כדמפרש ואזיל, איש פלוני בני לא יירש, היינו לעקור, איש פלוני יירשני במקום שיש בת, היינו מוריש למי שאינו ראוי, וטעם אחד לשניהן שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה, שהתורה זיכתה הירושה לבניו בשוה ולבכור פי שנים כאחד מן הפשוטים. והיינו דוקא בלשון ירושה, אבל בלשון מתנה שאמר כל אשר לי או חלק ממנו ינתן לפלוני במקום שיש לו בנים, דבריו קיימים, ע"י לקמן ס"ז (סמ"ע), וכן אין הבן יכול לסלק את עצמו מנכסי אביו, שלא ירש אותם (רע"א⁶²).

(3) בין שצויה והוא בריא - על אף שזה מחלוקת בגמ' ולא נתפשט, אמנם מאחר וזה ספק, המוציא מחבירו עליו הראיה, ואפילו תפס מפקינן (ש"ך בשם המהר"י לבית לוי).

(7) בכורי לא יטול פי שנים - אם אמר האב במותו איש פלוני בני בכורי לא יירש פי שנים או שאמר יקח הבכור כפשוט בשוה עבר על לאו של לא תוכל לבכר וכו', ויש עוד בזה מצות עשה של כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים. אמנם בשאר ירושות יכול לשנות (קצה"ח⁶³).

(8) במקום שיש לו בת - כתבו שטר כתובה ובענין הירושה כתבו שאם יפטר הוא בחייה בלא בנים האשה תירש את בעלה ואם תפטר היא בחייו הבעל יירש את אשתו וליפות כח תנאי זה סלק כל א' מהן ליורשיו מהירושה בדבר מה קצוב כדי שתנאי הירושה יהיה שריר וקיים, לא מועיל מעשיהם, כל זמן שלא כתוב בשטר שניתנים השאר לאשתו בלשון מתנה, אבל בירושה הוה מתנה על מה שכתוב בתורה (ש"ך בשם המבי"ט).

(1) ואמר כשהוא שכיב מרע פלוני אחי כו', דבריו קיימין - התורה נתנה רשות לאב להנחיל לבניו לכל אחד מה שירצה, וה"ה לשאר יורשין. אלא שבבן יש חילוק בין כתב לו או אמר לו כן בעל פה וכדמסיק המחבר, משא"כ באח ובת. ודוקא שכיב מרע קאמר דיכול לשנות בלשון ירושה ולא בריא, וממילא ברישא בעקר הירושה או שמוריש למי שאינו

⁶² ע"י קצה"ח רע"ח ס"י, וע"י לעיל רע"ו ס"ק (א).

האב שנתן מתנה לבתו ע"מ שלא ירשנה בעלה, כתב הרד"ך דמהני התנאי ואין הבעל יורשה דהוי כמתנה ע"מ להחזיר לזמן פלוני ואפילו לפנויה מהני ו"ח דהאומר ע"מ שלא ירש הבעל ולא פי' למי יהיו אחרי מותה שיורשי ממון זה יורשים אותו מכחה ומה שאינו יורש הבעל שהוא הראוי לירש את אשתו הוא משום שהתנה הנותן שלא ירש הבעל הוי מתנה על מה שכתוב בתורה (מחנ"א ז"מ יא).

⁶³ ע"י לקמן ס"ק (טו).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

ראוי דאין דבריו קיימין, הדין כן אפילו בשכיב מרע (סמ"ע), היה לו בן ומת ויש לו ממנו בני הבן יכול להנחיל לאחד מבני הבן ולומר פלוני בן בני יירש מכלל שאר בני הבן, ואף על גב דבני הבן מכח אביהם הם יורשים מכל מקום כיון דמכחו הוא דירית הבן לבניו יכול להנחיל לבן בנו בין שאר בני בנו (קצה"ח ונתה"מ)⁶⁴.

⁽¹⁾ דבריו קיימים - כיון דהתורה נתנה לו רשות לעשות יורש בין היורשין למי שירצה א"כ הו"ל הוא היורש, ואינו יכול לחזור אח"כ ולומר שלא יירש, כיון שכבר נעשה יורש כפי הסך שריבה לו אינו יכול למעטו בלשון לא יירש הריבוי, כיון דכבר נעשה יורש תורה זה שריבה לו והוא יורש גמור והו"ל מתנה על מה שכתוב בתורה. אבל אם ריבה לזה ומיעט לזה וחזור מדבריו ומיעט לזה וריבה לזה בלשון ירושה, ודאי כיון דהשני ג"כ יורש יכול לחזור ולעשות יורש לזה בריבוי. ואפילו עשאו לאחד בין הבנים יורש בכלה יכול לחזור לעשות לשני יורש בכלה כיון דהשני ג"כ יורש, דהא לא מהני דבריו אלא מה שאמר פלוני בני יירש הכל, ומה שאמר השני לא יירש אין בדבריו כלום, אבל לומר על אותו שכבר ריבה בירושתו בלשון לא יירש על הריבוי אינו יכול דכיון דכבר נעשה יורש הו"ל מתנה על מה שכתוב בתורה. אבל אם עדיין עסוקין באותו ענין וריבה לזה יכול לחזור ולומר לא יירש הריבוי, כיון דאפילו בקנין יכול לחזור כל זמן שעסוקין באותו ענין (קצה"ח), ויש חולקים שיכול לחזור בו (נתה"מ). כשמצוה בפירוש מחמת מיתה אף במנחיל במקצת מהני דקרינן ביה ביום הנחילו, אבל אפילו שכ"מ שמחלק מקצת שלא מחמת מיתה לא מהני אלא רק כולו (נתה"מ).

⁽²⁾ בין שאמר על פה (דבריו קיימין) - כשהנחיל לפשוט כל הנכסים או מחצה לא זוכה ג"כ בנכסים הבאין לאחר מכאן, דלא מהני בדבר שלא בא לעולם, וכל שהנכסים אינן ברשותו אינו יכול לעשותו יורש עליהן (נתה"מ ופ"ת). וה"ה במלוה ע"פ דחשיב שאינו ברשותו, ואפילו מלוה בשטר למאן דסבירא ליה מכירת שטרות דרבנן, כיון שאינו יכול להקנותן אינו יכול להנחיל אותן, ומתנת שכיב מרע שאני שהיא מדרבנן ויכול להקנות שטרות והלוואות. ולפ"ז בשכיב מרע שאמר יירש פלוני בני פי שנים בנכסים, אותן נכסים שיכול להקנות מן התורה זוכה בו משום ירושה מן התורה, ואותן הדברים שאינו יכול להקנות מן התורה אין זוכה בו רק מטעם דברי שכיב מרע, כי לשון ירושה אינו מגרע בדברי שכיב מרע כשהוא ראוי ליורשו⁶⁵ (נתה"מ), נכסים שיפלו לאחר מיכן אינו יכול להורישו, דבמה שאין בידו ליתנו אין בידו להוריש (רע"א), וי"א דיכול להנחיל גם מלוה על פה של גוי אף על גב דליתא בבריא כלל, ומה דלא יכול להנחיל דבר שלא בא לעולם לאו מטעם הואיל וליתא בבריא, רק משום דליתא בירושה דממילא, ומלוה דישראל שניתנה במתנת בריא במעמד שלשתן לא מסתפק כלל דודאי יכול להנחיל, אמנם הוא רק מדרבנן ואינו ענין לירושה מן התורה (פ"ת).

⁽³⁾ פלוני בני ירשני לבדו - דוקא הבן אבל אם היה אח בין האחים, ר"ל שלא היו לו יורשים אלא אחים או בנות, בין בעל פה בין בכתב דבריו קיימין, ודוקא שאמר פלוני בני יירש, פלוני אחי יירש, ושתק, אז דבריו קיימין. אבל אם אמר על שאר היורשים, לא יירש פלוני, דבריו בטלין, שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה (ש"ך בשם מבי"ט), לראובן שלשה בנים האחד מתנהג כדת משה וישראל, והשנים חילונים, והגיע זמן ראובן ליפטר ויצו את ביתו והניח סך ידוע לאשר הוא יהודי וסך אחר לא' מן החילונים והתנה ואמר אם

⁶⁴ לא זכיתי להבין כוונת הפ"ת.

⁶⁵ ראובן כתב בצוואה שחצי בית זו יהיה לאחות אשתו דירה לעולם ללא לשלם שכירות, וחצי השני לקרן עבור הישיבה, ואם אחות אשתו ישכיר את חלקה, תיפול חלקה לקרן, ונשרף הבית, איבדו זכותם, כמש"כ בס"י ש"ב ס"ז, והוא של יורשיו מן התורה (תשורת ש"י ח"ב ס' פד). צוואת שכיב מרע שנכתב שיונתן מהיום ולאחר מיתה מדמי שכר דירה מכל החדרים שבבית ובסוף הצוואה כתוב וקנינא וכו' ואח"כ נפטר אחד מבנותיו הפנויות וצויתה שחלקה בדמי הבית שזכתה עפ"י צוואת אביה יוחלק בין אחתיה הפנויות. למעשה הלשון "דמי בית" מהני, אף דעדיין לא נמכר היין, מ"מ צריך למיזבן היין וליתן דמיו, (סימן רנ"ג ס"ג) ועי' הרמ"א סימן ר"ט ס"ד האומר שיקנה דמי היין לכשימכר היין הוי דבר שלא בא לעולם, ודווקא לכשימכר הוי דבר שלא בא לעולם, משמע בדדמי יין סתם לא הוי דבר שלא בא לעולם, אמנם במה שאמר "שכר דירה ינתן לפנויות" דזה הוי כמו דבר שלא בא לעולם, וגם מטבע אינו נקנה בחליפים וגם בשעה שבא לעולם כבר מת הנותן (שו"ת רע"א ח"ג ס' נח).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

פלוני בני יחזור בתשובה, תנו לו מנכסי סך פלוני, ואם לא יקיים תנאים אלו ינתן הסך ההוא ליורשי. אם לא יקיים תנאים אלו ינתן הסך ההוא לבן שהוא מתנהג עתה כדת משה וישראל שהבן האחר שהוא עדיין בגיות אפילו מה שהניח לו סך ידוע לא הניחו אלא ע"מ שיבוא פה וכל שלא בא לא זכה במה שהניח לו וכ"ש שלא זכה מעתה בחלק שלא זכה אחריו שבטל התנאי שמה שצוה הוא שינתן ליורשיו הוא כשלא יתקיים התנאי, ואם האחים החילונים לא באו לקבל ירושתם, שיתנו מיד לזה שהוא עומד פה לעבוד ה' דרך היתה כוונת המצוה מקודם ואזלי' בתר אומדנא, עד שהם יקיימו התנאי (ש"ך בשם המבי"ט).

(⁶¹) אבל אם כתב כל נכסיו לבנו כו' – עי' לעיל סי' רמ"ז ס"ו [כל היכא דאיכא לאסתפוקי בלשון המתנה אם נתכוון למתנה גמורה, על המקבל להביא ראיה. בד"א, שכתב לבן בין הבנים. אבל אם כתב לבן בין הבנות, או לבת בין הבנות (או לבת בין הבנים) לאחד מהיורשים בין שאר יורשים, אע"פ שלא שייר כלום מתנתו קיימת. (וי"א דבת בין הבנים או בין הבנות לא קנתה)] (סמ"ע), אמירה בלשון מתנה הקנאה גמורה היא לא אמרה שמואל לשמעתייה אלא בכותב סתם, וכן אם פירש שתהא יכולה למכור ולתת לאחרים וה"ה לכל לשון דאית ביה גלווי מלתא דמבטל לאומדנא דילן קנתה הכל (ש"ך בשם הרמ"ע), ראובן כתב בצוואה שאשתי תקבלי כל נכסי חוץ מעשר זהובים שניתנים לבני ראובן, ויש עוד בן שלא זכה בכלום. כיון שיש לו בן אחר, אם כן מה שצוה ליתן לאשתו כל נכסיו לא נתכוון אלא לאפטורפא, דהשיר ששייר במה שנתן לבניו האחרים לא חשיב שיר עדיין להוציאה מתורת אפטורפא, אמנם אם הבן שלא הזכירו בצוואתו הוא גדול, והשאר קטנים, אין הגיון שעשה אלמנתו אפטורפוס לגדול ואל לקטן, וכן אם הנפטר אמר לבן שלא הניח כלום בשעת מיתה, בני איני מניח לך כלום מפני שאין אתה צריך לו, בלי ספק דאלה הדברים מוכיחים שכל מה שכתב לאשתו למתנה גמורה נתכוון ולא לעשותה אפטורפא (ש"ך בשם המהרש"ך), ראובן כתב בצוואה שיתנו לפלוני ופלוני נכדיו, וכל ירושתו ילך לבני דודו, ואם ימצא עוד קרוב שיחלק אתם כדין תורה, ומצאו עוד קרוב, ומספקים אם נכדים אחרים שלא הזיכרם בצוואה יקבל ויחלקו כדין תורה או לא. מאחר וזה המצוה לא חשב ולא ידע שאלו היתומים היו יורשים, כי חשב שלא היו יורשים כי אם אותם שהזכירה בלשון יורשים שהיו בני אחות אביה, אבל אלו היתומים שהם בני בת אביה חשבה דאפליג דרתא ולא היו יורשים, ומשום אקרובי דעתא הניחה להם מה שהניחה. (ש"ך בשם המהרש"ך).

(ב) אמר פלוני בני יירש חצי נכסי ושאר בני החצי דבריו קיימים(יא).

(⁶²) יירש חצי כו' – וה"ה אם אמר פלוני בני יירש הכל, דגם זהו בכלל והיה ביום הנחילו, רק שלא יעקרו מבניו בלשון לא יירש, וכדמסיק בס"ג (סמ"ע). י"א דאם אמר על בנו הפשוט שיטול פי שנים זה הן בראוי והן במוחזק, והיינו דווקא כשחלק כל נכסיו אבל מקצת לא (רע"א⁶⁶).

(ג) אמר פלוני בני לא יירש אלא כך וכך(יב), או שאמר ראובן בני יירש חלקו וחלק שמעון, או שאמר לא יירש שמעון אלא ראובן, לא אמר כלום. אבל אם אמר ראובן בני יירשני, או יירש כל נכסי ולא יירש שמעון דבריו קיימים(יג). הגה פ"ט וכן אם אמר לא יירש שמעון וראובן יירש הכל דבריו קיימים(יד)⁶⁷.

(⁶³) אמר פלוני בני כו' – ראובן כתב בצוואה שלו: נכדה שלי רחל בת ר' שמואל תטול ותירש החלק שהיה ראוי לאביה בתנאי שתבוא לדור פה ואם לא תבא לא תטול מנכסיו של ר' יוסף הנזכר לעיל רק עשרה שולטאניש זהב לבד, לא אמר כלום, ונשאר ירושתה, שהרי אינו יכול לסלקה מירושתה אלא על ידי שיתן כל נכסיו בלשון מתנה לשאר אחיו או שיאמר שאר בני יירשו כל נכסי וכן כל מקום שאמר פלוני בני לא יירש אלא כך וכך לא אמר כלום (ש"ך בשם המהר"י בן לב)⁶⁸.

(⁶⁴) ולא יירש שמעון – גם אפלוני בני יירשני קאי, והטעם, דמיד שאמר ראובן בני יירשני או יירש הכל, קנהו ראובן, ומדקאמר תו שמעון לא יירש, מילתא באפי נפשיה הוא וכמאן

⁶⁶ וכן הובא בנתה"מ בסעיף ז.

⁶⁷ עי' לקמן רמ"א שסט סעיף יא שאין דינא דמלכותא בענין זו.

⁶⁸ עי' תורת אמת הובא בש"ך ס"א בשם הרשב"א.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

דליתא דמי, ועי' סי' פ"א סכ"ג (סמ"ע), וי"א דאין חילוק בין שאמר מקודם ראובן יירש ואח"כ לא יירש שמעון, או להיפך שאמר מקודם לא יירש שמעון, דקנה ראובן, ודוקא במקום שתלאן זה בזה, כגון שאמר לא יירש ראובן אלא שמעון לא מהני, והטעם לזה דכשאמר לא יירש ראובן אלא שמעון, כונת דבריו דכיון שלא יירש ראובן ממילא נשאר שמעון לבדו יורש הירושה ולא שהוא מורישו, משא"כ בשלא תלאן זה בזה משמעות דבריו שהוא עשאו יורש (נתה"מ).

(ט') וכן אם אמר - עי' שו"ת מהרי"ט ח"ב ח"מ סי' צ"ו ובת' משאת משה סי' א' (רע"א).
(ד) ב"מ דברים אמורים בפשוטים, אבל בבכור אם אמר יירש כפשוטו(טו), או שאמר לא יטול פי שנים, או לא יירש פי שנים לא אמר כלום, שנאמר (דברים כא טז) לא יוכל לבכר את בן האהובה(טז). הגה ואפילו במקום שנהגו שאין הבכור נוטל פי שנים אין ליתן אחר המנהג האיל והוא נגד דין תורה⁶⁹.

(ט') אבל בבכור אם אמר יירש כפשוט - יעקב היו לו ב' בנים, שם הבכור ראובן ושם השני שמעון, ונפטר ראובן הבכור והשאיר אחריו בן אחד, ואח"כ נפטר יעקב אביו ונשארו אחריו נכדו, בנו של ראובן הבכור, ובנו שמעון. וצוה לפני מותו שיחלקו כל נכסי עזבונו קרקעות ונכסים בין שניהם לחצאין כו', עכ"ז בן הבכור לא נוטל פי שנים כו' שאין המצוה של "לא יבכר" נוהג אלא בחיי הבכור, אבל אם מת הבכור בחיי אביו אעפ"י שהוא יורש חלק בכורתו בקבר ומורישו מן הדין לבניו, אם רצה הזקן ואמר יירשו בני כך וכך בנכסי ובנו של בני הבכור יטול כך וכך בנכסי דבריו קיימים (קצה"ח), ויש חולקים (רע"א).
(ט') לא יוכל לבכר - קשה, דהא בפשוט ג"כ אם אמר לשונות הללו לא מהני, דאם אמר לא יירש לא מהני כמבואר בסעיף א', וכן אם אמר פלוני בני יירש שלישי ואין לו רק ב' בנים, ולשון זה דומה ממש לאומר לבכור שיירש כפשוט, לא מהני בפשוט. ואפשר דקמ"ל שאף אם אמר על המותר לשון ירושה לשאר הבנים לא מהני, משא"כ בפשוט דמהני כמבואר בסעיף ג' (נתה"מ).

(ה) ב"מ היה בריא אינו יכול להוסיף ולא לגרוע לא לבכור ולא לאחד משאר יורשים(יז).
(ט') אם היה בריא אינו יכול להוסיף כו' - פירוש, בלשון ירושה אינו יכול דעדיין לא הגיע זמן ירושה, אבל בלשון מתנה ובקנין דבריו קיימין (סמ"ע)⁷⁰, פי' ובמקצת דאי בכל הנכסים אף בקנין לא עשאו אלא אפוטרופוס וכמבואר סי' רמ"ז לחד דעה (ש"ך).
(ו) ב"שכיב מרע שיש לו בכור ופשוטים וריבה לאחד מהפשוטים בלשון ירושה(יח), כגון שאמר פלוני בני יירש כך וכך לא אמר כלום⁷¹. ב"יש אומרים שחלוקת הפשוטים קיימת ומקבצים מכלם לפי חשבון ומשלימים לבכור⁷²(יט).

⁶⁹ אם יש כח במנהג להפקיע כח הבכור או הירושה מהיורשים אם אמר בלשון מתנה דבריו קיימים ואם בלשון ירושה לא אמר כלום. ואף על גב דהמתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל הנ"מ היכא דהתנה בהדיא לעקור דבר תורה כגון שנהגו להשוות את הבכור או לבטל ירושה של תורה או להשוות נקבות עם הזכרים כל כי האי מנהגא לאו כלום הוא לפי שעוקר דבר של תורה, ואם התנה הבכור עם אחיו שיקח שוה להם או שהתנו האחין שלא יחלקו בשוה תנאים קיים אבל אם התנו או נהגו לבטל חלק הבכורה או לבטל ירושת הזכרים אין זה תנאי ולא מנהג לפי שהוא לבטל דבר של תורה (רדב"ז ח"א סי' תקמה). בדין הירושה אם גם בזה אמרינן דינא דמלכותא דינא שהבת נוטלת כבן. אין זה כלל דינא דמלכותא שלא גזר המלך על זה לבטל דיני התורה מישראל שומרי תורת משה, אבל בדיניהם כך הם דנים עפ"י תורה חדשה שלהם ולא אמרי' בי' דינא דמלכותא דינא, אלא בדבר ש"ב הנאה למלך או שהוא לתקנת בני המדינה, אבל לא שידונו בדיניהם, דא"כ בטלו כל דיני ישראל, כמבואר בש"ע ח"מ ססי' ס"ט ובהג"ה רמ"א סעי' ח' (יהודה יעלה ח"ב סי' קיד), ועי' פ"ת סי' ס"ט ס"א ד"ה הנושא אשה במקום. ועי' לעיל הערה 7.

⁷⁰ איש ואשתו שהסכימו שכל מי שיפטר מעולמו קודם חברו שיהיה הכל לנשאר בחיים [פי' שקודם שנישאו איש ואשה פסקו ביניהם, ולא מהני משום מצוה מחמת מיתה, כיון שהיו בריאים אז, ורק מהני מכח חיבת הנשואין, שהן הדברים הנקנין במירה (עי' אה"ע סי' נא), וכל זה אפילו לא אמרו מהיות ולאחר מיתה - ערך ש"י רנז ס"ז], הן הן הדברים הנקנין באמירה שיחשבו הדברים הללו כקנין בעלמא. ואפשר דאפילו דברים שאינן נקנין בקנין אלא במעמד שלשתן או במתנת ש"מ נקנין גם כן. כגון הלוואה וכיוצא בזה הואיל ונקנין בשום מקום. אבל התנה שאשתו תירשנו דהיינו אחד בין האחין דלא קני אפילו בשכיב מרע לכ"ע לא מהני הכא. "ויהא" אינו לשון מתנה שיועיל בשכ"מ. דדוקא יזכה יטול יחזיק יקנה הוה לשון מתנה (שו"ת מהר"ח אור זרוע סימן צה).
⁷¹ עי' בר"י מיג"ש שטעמו שהבכור צריך לקבל פי שנים מהפשוט או שצריך להישאר עם סכום

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(י^ח) וריבה לאחד בלשון ירושה כו' - כשם שדבריו בטלין אצל הבכור כן הן בטלים אצל הפשוטים, אלא חולקין הכל מחדש כאילו לא אמר כלום, שהרי אותן שריבה להן צריכין למלאות לבכור פי שנים מאותו הריבוי שריבה, נמצא שבטלה הצואה שהרי נפחתה להם ממה שציוה (סמ"ע).

(י^ט) וי"א שחלוקת הפשוטים קיימת ומקבצין מכולן כפי החשבון ומשלימים להבכור - לפי שהבכור עם האחין בזה כדין בעל חוב שנוטל מהן כפי החשבון מה שנותן להן אביהן, ועי' סוף סי' ק"ז (סמ"ע).

(ו) ד"אין כל הדברים הללו אמורים אלא כשאמר לשון ירושה, אבל אם אמר לשון מתנה דבריו קיימים (כ). לפיכך המחלק נכסיו על פיו כשהוא שכיב מרע וריבה לאחד ומיעט לאחד והשוה להם הבכור⁷³ (כא), או שנתן למי שאינו ראוי ליורשו, דבריו קיימים. ואם אמר משום ירושה לא אמר כלום. כתב בין בתחילה בין באמצע בין בסוף משום מתנה, אע"פ שהזכיר לשון ירושה בתחילה ובסוף, דבריו קיימים. כיצד, תנתן שדה פלונית (כב) לפלוני בני וירשנה, או שאמר יירשנה ותנתן לו וירשנה, או יירשנה ותנתן לו, הואיל ויש שם לשון מתנה אע"פ שהזכיר לשון ירושה מתחילה ובסוף דבריו קיימים. וכן אם היו ג' שדות לג' יורשים, ואמר יירש פלוני שדה פלונית, ותנתן לפלוני שדה פלונית, וירש פלוני שדה פלונית, קנו אע"פ שזה שאמר ליה בלשון ירושה אינו זה שאמר ליה בלשון מתנה. והוא שלא ישהה בין אמירה לאמירה כדי דבור (כג). אבל אם שהה, צריך שיהיה לשון המתנה מעורב בשלישתן (כד). הגה צמה דברים אמורים בג' שדות לג' בני אדם, אבל אם נתן לאדם אחד או שדה אחת לג' בני אדם אפילו לאחר כדי ליצור מהניכח. ⁷⁴ ויש אומרים דוקא שאמר ותנתן דו"ו (כו), אבל אם אמר נתן בלא ו' לא מהני לשון ירושה שלפניו. ⁷⁵ והכותב לכתו שחקק לאחר מותו כחצי חלק זכר⁷⁶, דינו כירוקה בעלמא (כז), ובעל חוב וכתובה קודמין למתנה זו, וכן עשור נכסי הבת. ⁷⁷ וכל ימי חי הגותן יכול למכור (כח) הנכסים אע"פ שכתב לה מהיום ולאחר מיתה⁷⁸. וי"אין הבת נוטלת אלא נכסים שהיו לו בשעת נתינה אבל לא אח"כ (כט), דאין אדם יכול להקנות דבר שלא בלעולם. מיהו נראה לי דמה שנהגין עכשו (ל) (לג) (לד) לכתוב שטר חוב לכתוב⁷⁹ ולהתנות שאם יתן לכתו חלק חצי זכר יפטור מן החוב כריך ליתן לה בכל אשר לו (לה), לעיקר הוא החוב (לו) (לז) (לח) (לט) (מ) (מא) (מב) (מג), ולכן כריך לקיים תנאו או ישלמו החוב וכן המנהג (מד). ⁸⁰ ככתב לכתו שטר חצי זכר וכתב לה ויזכר חלציה בנותיה וצניה נוטלין בשוה (מה) (מו) הואיל ולא כתב יורקיה יורקיה חלציה. ⁸¹ והתנה שלא יהא חלק לכתו בספרים והלוה על

המקורי של הבכור, וצ"ע הרי אם היו עשר אחים ובתוכם בכור, והאבא הוסיף לא' מהאחים שיהיה לו רבע הירושה, אז הבכור יקבל חצי או 20%, שהוא פי שתיים מהפשוט, ושאר האחים חולקים ברביע הנשאר.

⁷² דהיינו שמלשמים לבכור לקבל פי שנים מהירושה ללא חלוקה חדשה (נ"י ב"ב נז ע"ב ד"ה מתני'). וזה אפילו אם ריבה לא' מהפשוטים כל הירושה, אז הבכור מקבל פי שנים ממה שהיה צריך להיות.

⁷³ עי' לעיל סי' רנ"ג ס"כ בפ"ת בשם הנוב"י בשם הכנה"ג, שבמקום שיש מתנת שכל"מ שיש בו ספק אף שהירושה היא בחזקת היורש מ"מ אינם בידו דנכסים ביד שלישי לא מצי בעל הנכסים לומר קים לי.

⁷⁴ זה שונה משטר חצי זכר לקמן שכאן נתינת מתנה לאחר מיתה בעלמא ולא כתקנת שטר חצי זכר.

⁷⁵ אינו דומה למהיום ולאחר מיתה שכיון שאמר כא' מן היורשים כפי שאר תשאר להם וחלקם יכול ליתן וה"ה חלקו (גר"א).

⁷⁶ זה נוסח שח"ז הנהוג בינינו איך שיש בידי ממון בתי מ' פלונית סך כך וכך שהלויית אותם לי מידה לידי ממש וכו' וכשיגיע זמן ההוא אין אני שואל ומבקש זמן אחר רק שמחויב אני וב"כ אז לשלם כל הסך הנ"ל כו' במעות מזומנים דוקא במטבע טובה העוברת לסוחר ובלי שום סחורה שבעולם ואף כשיהי' לי שום סחורה אפי' טובה מאוד מחויב אני לטפל בה ולמוכרה אפי' בפחות מחצי שווי' כדי לשלם החוב הנ"ל במזומנים דוקא (חת"ס קמד). עי' רע"א ח"א קכט שיש תוספת ששנשבע על דעת שלא ליתן שטר מתנה לבנו להבריח מהחוב. ועי' רמ"א אה"ע סוף סי' קח. ואם עבר על שבועתו יש אומרים שלא חל המתנה, ויש אומרים שחלה, אבל ודאי איסור עבד. ועל פי דברי הרע"א הבנין ציון (ח"א סי' קסא) פסק שאסור לתת שום מתנה מחיים ללא רשות הבנות היורשות.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

הספריים(מז)(מח), אין בעל חוב קונה משכון(מט), ולכן יש לכת חלק בהן. אבל אם הוחלט(נו) הספריים צידו אין לכת חלק בהן⁷⁷.

(כ) אבל אם אמר לשון מתנה כו' - גם כאן הוא כמש"ל ס"ק (יז), ואם אמר בית זה יהיה לפלוני בני בכורי בחיי יהיה לו בחלק הבכורה דמהני (ש"ך), וה"ה אם כתב כן בשטר (ש"ך בשם המהר"י בן לב), מדבריו מוכח שהאב יכול לסלק הבכור מירושתו כשהבכור ג"כ מסלק עצמו, כמו בעובדא דידיה שנתן לו בית בחיי עבדו בכורתו ולקחו הבכור ונתרצה, כמ"ש לעיל רע"ח סק"ט?? (נתה"מ).

(כא) וריבה לאחד ומיעט לאחד והשוה להן הבכור - בהאי ריבה לאחד ומיעט לאחד אין חידוש לענין פשוט, דכבר נתבאר בסעיף א' דאפילו בלשון ירושה דבריו קיימין, אם לא דאמר בלשון לא יירש כגון דאמר פלוני בני לא יירש, אלא כך וכך ובני השני יירש כך וכך, דבלשון ירושה אין דבריו קיימין כמ"ש לפני זה בסעיף ג' (סמ"ע), נראה דבכור שאני דלא מהני ביה אלא באומר בלשון מתנה ובאומר בכורי יטול כפשוט אבל אם אמר בלשון לא יטול לא מהני כ"א בפשוט דע"כ בכור עדיף מפשוט וצ"ע לדינא (ש"ך), וי"א דודאי לשון יטול דהוא בקום ועשה הו"ל לשון מתנה, וכן יחזיק יזכה הוי לשון מתנה, אבל באומר לא יטול היינו לשון מתנה דלא יטול מתנה ובפשוט כיון דירוש ממילא הוא א"כ לשון לא יטול בפשוט לאו כלום, דנהי דלא יקח מתנה, יורש הוא. פשוט שירוש ממילא הוא א"כ היכא שאומר איש פלוני בני לא יטול עם אחיו, ממילא לא אמר כלום, אפילו נימא דמתנה על מה שכתוב בתורה תנאו קיים, דלא עקר ליה מירושה כלל, כיון דלא אמר אלא לא יטול והוא לשון מתנה ולא יטול מתנה וירוש מיהא הוי כדיניה, אבל בכור דמתנה קרייה רחמנא, ובדעת הבכור תליא לומר איני נוטל, א"כ כשבא להתנות על מה שכתוב בתורה גבי בכור אומר לשון לא יטול דהיינו שלא יזכה במתנה, ולא אמר כלום מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה. מיהו היכא דאמר איש פלוני בני לא יטול עם אחיו אלא אחיו יטלו הכל, וכן בבכור כה"ג שאמר פלוני בני בכורי לא יטול פי שנים אלא אחיו יטלו עמו בשוה, כיון דאומר על בניו האחרים לשון יטול הרי הם זוכים בלשון מתנה. ואף על גב דהיכא דאומר לא יירש שמעון אלא ראובן לא אמר כלום לפי שתלה זה בזה, הכא שאומר על אחיו לשון מתנה אף על גב דאומר בלשון אלא, זוכים אותן המקבלים בלשון מתנה (קצה"ח). עיי' ש"ך, וצ"ע שהרי עיקר הטעם דלשון מתנה מהני משום דיכול אדם ליתן במתנה לאחר משלו וממילא לא נשאר לבכור ירושה, משא"כ כשאמר לא יטול מאי מהני מה שהוא לשון מתנה. ונראה דלא מהני להוציא בכור מבכורתו רק אם נתן המותר לאחים בלשון מתנה. ובדעת הסמ"ע אם אמר לא יירש ראובן אלא ינתן לשמעון הכל מהני (נתה"מ), וי"א שאם אמר על בן

⁷⁷ ראובן עשה צוואה קודם מותו וכתב בצוואה שיעשו חלוקה ביניהם במזומנים ובמטלטלים, והבית לא יומכר לעולם רק יקרא על שם בניו בכלל ובפרט הן אותם שבחיים והן בנייהם שלבניו שמתו כולם שוים לטובה, ויחזיקו בבית לעולם. בן בכורו של ראובן טוען שרוצה להשתמש פי שנים בבית. במה שאמר "כולם שוים לטובה", אין במשמע שכוונתו להשוות אותם. אולם במה שהוסיף לישנא יתירה "ויחזיקו בבית לעולם", שהיה די במה שאמר "והבית לא יומכר לעולם", ודאי לטפויי קאתי שיחזיקו הוא לשון מתנה ולהשוות הבכור עם הפשוטים בדרך מתנה להוציא מתורת ירושה (דברי גאונים כלל יב סי' יד).

ראובן נתן לבתו שטר חצי זכר, ואח"כ קנה מהבת ברשות בעלה השטר ההוא. ועכשיו לבשה חרטה ורוצה לבטל המקח. אם הבת היתה מוחלת את החוב, המחילה מחילה שהשטר וחובו בעולם חשוב דבר שבא לעולם (שארית יוסף סב). וכן אפשר למכרו לאחרים (תשורת ש"י קנג). ראובן נתן שטר חצי זכר לבתו ומת, והשאיר יתומים קטנים, מאחר והבת (ובעלה) הם יורשים, אחריותם לפרנס את היתומים, יותר מאח המת (חינוך בית יהודא קט). יש תקנה לכתוב בתוך השטר חצי זכר "חוץ מן הקרקעות ומן הספריים" והטעם כדי שלא תסוב נחלת אבות לאיש נכרי הנקרא טפי על הקרקעות והספריים. אמנם אם ישנם קרקעות אשר הניח אחרי המוריש אשר היה נשא ונתן בהם דרך פרקמטיא אין חסרון ובכי הא מילתא אזלינן בתר אומדנא, אמנם יש סופרים המדייקים לכתוב: חוץ מן הקרקעות שהוא דר בהם או שיש לו לעת עתה, אמנם אין לכתוב התנאי "שלא ליתן שום מתנה" שמא חתנו ילך בדרך לא טוב (ש"ת חינוך בית יהודא סימן קיג).

⁷⁸ אם נתן לאשתו מתנה בלי שום טעם ופני' רק כי חפץ בה אין להרהר אחר המתנה כלל והרי כל ימיו יכול לעשות עם נכסיו מה שירצה, ואם עשה כדי להערים ולא לתת לבנות לא חלה, ואם עשה להבריח מבנות, חלה המתנה אבל איסור עשה (חת"ס אבן העזר ח"א קמז). נאמן האב לומר בהודאה שבית זה נתן לחתנו תמורת השטר חצי זכר (דברי גאונים כלל קב סי' מט).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

פשוט שיטול פי שנים יש ספק יש לו דין בכור לענין ראוי (נתה"מ⁷⁹), הצואה שלאחר שחילק הבתים וגם הכיפות כתוב בזה"ל, בני בכורי לא יקבל רק כשאר הילדים, ולשון זה משמע דהכי קאמר, כמו שיחלקו בני הזכרים, יטול גם הוא כחלק פשוט, משמע בתורת ירושה, א"כ אמר שהבכור יירש כפשוט, וזה לא מהני גבי בכור כמ"ש בסימן רפ"א סעיף ד' דאם אמר על הבכור שיירש כפשוט לא אמר כלום. אף שבנידון דידן כתוב לבסוף בזה"ל, מה שכתבתי בכ"י אני נותן לכל אחד ואחד במתנה גמורה, י"ל דלא קאי אלא על שאר חלוקות שחילק, אבל במה שאמר שלא יבקש בנו הבכור יתרון רק כפי שיחלקו שאר בניו, הוי כאומר שיירש כפשוט (פ"ת), צואה שכתוב בה בזה"ל, חלוקה יעשה ביניהם כדת וכהלכה במזומנים ובמטלטלים, אשתו לא תזוז מביתו כו', הבית לא יומכר לעולם רק יקרא על שמו על שם בניו בכלל ובפרט, הן אותם שבחיים או בניו שמתו כולם שוים לטובה, ויחזיקו בבית לעולם. והבכור מבקש פי שנים בתשמיש הבית, על אף שאין מלשון הצואה הכרעה כלל שיהיו שוין בתשמיש הבית. מ"מ הדין עם היורשים, כי כל לישנא יתירא לטפויי קאתי, ובהאי שטרא הוה לישנא יתירא מה שאמר ויחזיקו בבית לעולם, כי מה היה חסר אילו לא נכתב רק הבית לא יומכר לעולם. ועוד, שיחזיקו הוא לשון מתנה, אלא ודאי כונתו היתה להשוות הבכור לפשוטים בענין תשמיש הבית (פ"ת).

^(ב) ותנתן לפלוני שדה פלונית - ואם יש איזה ריעותא בענין שלא נקנה לזה השדה אינו מועיל למה שנתן בלשון ירושה כיון דלעצמו לא הועיל. ויש להסתפק דלא מועיל הלשון מתנה רק לשלפניו או לאחריו. אבל לא לשלפני פניו כגון שאמר יירש ראובן שדה פלונית ויירש שמעון שדה פלונית ותנתן ללוי שדה פלונית י"ל דשמעון קנה ולא ראובן. וכן אינו מועיל לאחריו כגון שאמר תנתן שדה פלונית ללוי ויירש ראובן שדה פלונית ויירש שמעון שדה פלונית. י"ל דשמעון לא קנה (רע"א).

^(ג) והוא שלא ישהה - ואם הכל בשטר א' גם כן נחשב שהכל נעשה באופן המועיל, וכמו שאם נתן דקל זה לפלוני ושייר פירותיו לעצמו, ולבתו, מאחר ושייר בעין יפה לעצמו, ה"ה לבתו (ש"ך בשם המבי"ט).

^(ד) צריך שיהא לשון מתנה מעורב בשלשתן - פירוש, שיאמר פלוני ופלוני ופלוני יירשו שדה פלונית ופלונית ופלונית שנתתי להם במתנה ויירשום, וזה מהני לכו"ע דלכל אחד אמר לשון ירושה, ולשון מתנה קאי אשלשתן דלמאן תרמיה לחוד. וה"ה אם לא אמר לשון ירושה הראשון או האחרון אלא חד לשון ירושה ומתנה בעירוב, דכיון דכללינהו יחד וא"ל לשון מתנה אשניהן, מבטל לשון ירושה (סמ"ע).

^(ה) אפילו לאחר כדי דבור - פירוש, שנותן לאדם אחד ב' שדות, אחת בלשון מתנה ואחת בלשון ירושה, והפסיק בינתיים יותר מכדי דבור, גם כן מהני לשון מתנה ולשון ירושה, (סמ"ע).

^(ו) וי"א דוקא כו' - אפילו תוך כדי דיבור (ט"ז). הצואה שחילק נכסיו והשוה הבכור והפשוטים ובתו ואשתו הכל שוה בשוה, ולשון הצואה: אני מניח ביתי לחמשה חלקים היינו חלק אחד לפלוני כו', הצואה קיימת, כיון דכשחילק ממון ומטלטלין, כתב ולזוגתי יותן סך כו' והשאר יחולק לשלשה חלקים חלק אחד לבני כו', הנה פשוט דהכל נמשך אל לשון יותן שהתחיל גבי אשתו, כאילו אמר חלק אחד יותן לבני פלוני וחלק אחד יותן לבני פלוני כו', דלעולם אמרינן דדיבור הראשון מושך עצמו ואחרים עמו (פ"ת).

^(ז) דינו כירושה בעלמא - דאע"ג דאין בע"ח וכתובה גובין ממטלטלין שנותן הלוה במתנה לאחרים, ואפילו מקרקע כשהמלוה היה על פה, שאני הכא דלא הוה מתנה גמורה אלא שטיטול היא נכסיו לאחר מותו כחצי אחד מבניו, ומשו"ה דינו כירושה (סמ"ע), אלא דמ"מ מהני כיון דכתב בלשון מתנה (ט"ז).

^(ח) יכול למכור - הטעם שהרי לא כתב לו שיקח מהיום ולאחר מיתה חלק ה' או ו' שבה, דא"כ לא היה יכול ליתנו לאחרים, אבל עכשיו שאמר תטול חלק כאחד מיורשי, ובמתנה שנתן לאחרים נתמעט כל אחד מהיורשים, וא"כ נתמעט נמי החלק החתן שהרי לא נתן לו אלא כאחד מהיורשים הפשוטים כו', ומטעם זה כתב ג"כ רמ"א בסמוך דבע"ח קודם למתנה זו כיון שתלה מתנת הבת בירושת הבן וירושת הבן לא חיילה עד שישתלם החוב תחילה (ט"ז).

⁷⁹ הובא ברע"א בס"ב.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(ט) שהיו לו בשעת נתינה – היינו בנכסים הידועים שהיו לראובן בשעת פטירתו, כגון דברים המסוימים וידוע לו בעדים שהיו לו בשעת המתנה, ולא נכסים דאיכא לספוקי בהו שמא לאחר מכאן באו לידו, דכל שאין ידוע אין לו כלום. וזה דלא כשו"ע סי' ר"נ סכ"ו, ולענין הלכה מאחר וזה מחלוקת, ובמקום פלוגתא דרבוותא אין מוציאין הנכסים מיד היורשים ועל המקבל להביא ראיה, כנלע"ד (ט"ז).

(ז) דמה שנוהגין עכשיו כו' - בענין שטר חצי זכר שלא נכתב בדרך זה רק נכתב סתם שתיטול כחצי חלק זכר, אך בסוף השטר נאמר וכל הא דלעיל קיבלתי עלי בחיוב גמור לאשר ולקיים, י"א דלא יטול רק בנכסים שהיה לו בשעת כתיבה, וי"א שגם המעות שהיה בשעת הקנין לא זכה בו שהרי מטבע אינו נקנה בחליפין ואף לשון חיוב שכתוב בשטר שקיבל עליו בחוב גמור לאשר ולקיים כו' אינו מועיל לזה כלל כי לא נתחייב שיתן הוא עצמו דנימא שהחיוב חל על גופו רק כתב לאשר ולקיים כל הנ"ל (פ"ת).

(א) שם - שטר חצי זכר שלא נכתב בתורת חוב אלא שתיטול כחצי חלק א' מבניו הזכרים, אם לא תברר שהיו אלו הנכסים בשעת הקנין, לא תטול דהו"ל דבר שלא בא לעולם. ולפי הנהוג שכותבים שלא תגבה כי אם חצי מטלטלין לא מקרקעי, וא"כ לפי מ"ש סמ"ע סי' ס' סק"כ דבמטלטלין אמרינן כאן נמצא כאן היה, ובשטר חצי זכר דלא שייך אלא במטלטלי, לא צריכה שתברר, אלא אדרבא על היורשים להביא ראיה, שלא היה ברשותו בשעת נתינת השטר, אבל יש לחלוק על הסמ"ע, ואין לחלק בין מטלטלין לקרקעות. עכ"פ יש כאן נכסי שקנה אח"כ שהם ודאי ליורשים ובשאר נכסי מחולקי, א"כ ה"ל ספק ודאי ואין ספק מוציא מידי ודאי (פ"ת בשם החת"ס), ועיין מה שכתבתי לעיל סימן ר"ט סעיף ח' ד"ה אם רוצה לקנות (פ"ת).

(ב) שם - ראובן שמת והניח בן ובת, והבן הוא בכור ולהבת יש לה שטר חצי זכר וכתוב בו כנהוג כל שטר חצי זכר שתיטול הבת סך מסוים או חצי חלק זכר בן פשוט והברירה ביד היורשים, וטוען הבכור אטול אני ד' חלקים והבת חלק חמישית, הדין עם בן הבכור. אמנם הבן אינו נוטל פי שנים כי אם אשר ימצא לו מוחזק ולא בראוי, ואם האב היה חייב לאחרים יש להבת טענה לשלם מן המוחזק ולא מן הראוי, ועיין מה שכתבתי לעיל סימן רע"ח סעיף ז' סק"ה מענין זה. וי"א שתקח הבת חלק שלישי מהעזובון, וכתב הטעם, דפשוט הוא אם אין כאן בן רק הבכור, שאינו נוטל כלום מצד הבכורה רק כל מה שישורש הוא נוטל בתורת ירושתו כבן פשוט, ולא הוי אלא כמו שהניח אחריו בן פשוט והבת דודאי נוטלת חלק שלישי, והא דנכתב באותו שטר חצי זכר חצי חלק זכר בן פשוט, נוסח השטר הוא כן, וצריכין לכתוב הכי באם שיהיה לו בעת מותו עוד בן פשוט עם הבכור, והלשון נוסח השטר מורה על זה. ואם כתב שתיטול הבת כאחד מן הבנים אינה נוטלת אלא כאחד מן הפשוטים ולא כהבכור משום דיד בעל השטר על התחוננה, ולפ"ז בזמן הזה דכותבין דלא כאסמכתא כו' ותמיד יד בעל השטר על העליונה, הוי לוקחת חצי חלק זכר בן בכור אי לא הוי כתיבנן בפירוש חצי חלק זכר בן פשוט כו' (פ"ת).

(ג) שם - אחד שלא רצה לכתוב בשטר חוב זה אלא סך מועט, כיון שנזכר שעשה קנין ליתן שטר חצי זכר, צריך ליתן כ"כ סך גדול כדי שיגיע ודאי עליה כחלק חצי זכר, וה"ה אם כבר נתן לבתו שטר חצי זכר ונכתב החוב סך מועט ואח"כ נתעשר הזקן עד שהחוב שבשטר הראשון לא יגיע לחלק חצי זכר, צריך לעשות לה שטר אחר כדי שתיטול ע"י אותו שטר כחצי חלק זכר ע"פ הקנין הראשון שעשה בעת התנאים שיתן לבתו שטר שתיטול לאחר מותו כחצי חלק זכר (פ"ת).

(ד) שם - ראובן שכתב לבתו שטר חצי זכר בשעת נישואיה מסך אלף זהובים כנוסח נחלת שבעה (סי' כ"א) הנהוג בינינו, ושוב אחר כמה שנים כשהשיא בת אחרת והוסיף לה נדן הרבה רצה להפיס דעתה של הראשונה, וחזר וכתב לה שטר חצי זכר אחר מסך שני אלפים זהובים כנוסח הנ"ל ממש, ועכשיו שבק חיים לכל ישראל ובאתה בתו הנ"ל לתבוע מן היורשים ג' אלפים בכח ב' השטרות, והיורשים טוענים שני ביטל את הראשון. הדין עם הבת, שבשטרי הלואות לכו"ע גובה שניהם, והנה שטר חצי זכר עיקרו הלואה כדפסק רמ"א סימן רפ"א (ס"ו???) ועכ"ז הואיל והוא קצת נגד האומדנא טוב לבצע הריב (פ"ת).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

^(ה) צריך ליתן לה בכל אשר לו - מיהו ג"כ דינו כירושה שגובין תחילה בעל חוב וכתובה מנכסיו כנ"ל, כיון דנפטרו מהחוב בחלק חצי זכר (סמ"ע), מתוך השטר מוכח בפשיטות שהוא חוב גמור. אלא שיש כאן תנאי בפירעון החוב אך במה שתלה הפרעון בחלק ח"ז מוכיח שנתכוון שיהא בכחו לתת מתנות ולמכור בכל חפצו ולא יהא כח בחתנו למחות בידו כמו שאין כח ביד בניו למחות בידו וכו' כי כל זה מה שתלה הפרעון בחלק חצי זכר היו לטובת היורשים שלא יהיו מחוייבים לשלם החובות מחלקם וגם חלקו משלם. אבל אם כבר נתנו היורשים מרצונם הטוב ופרעו להחתן חובו ונסתלק מהם א"כ ויתרו כנגדו ונשאר החוב על היורשים לבד, ואם לא היה בכל העיזבון אלא נגד החוב הנ"ל או לא נשאר ביד היורשים כדי פריעת כל החוב אלא א"כ יתן החתן מחלק המגיע לו אז פשיטא שהיה החתן מחוייב להשלים לב"ח מחלקו עד כדי פריעת החוב כי לאו כל כמינם לוותר ולהגבות הכל לחתן במקום שחבין לאחרים. וגם לא היה החתן יכול לטעון טענת ב"ח המאוחר במטלטלין מה שגבה גבה כי אין חובו חל אלא על מה שנשאר יותר על כדי פריעת החוב אבל אם נשאר ביד היורשים בשעת שגבה החתן חלקו בכדי פריעת החוב יכול החתן לטעון הנה הנחתי לך בכדי חובך אצל היורשים שהרי הוא כמו ב"ח מאוחר שגבה קרקעות שאם הניח לו מקום לגבות מה שגבה גבה (רע"א בשם מהר"ם לובלין), וי"א שדינו בע"ח גמור (רע"א בשם הבית מאיר), פירוש, אף בנכסים שיש לו בשעת מותו ולא היו לו מקודם, דהא רגילין לכתוב בשטר חצי זכר שהחוב לא יחול רק שעה אחת קודם מיתתו, ובדרך זה שפיר חל עליו באותה שעה השעבוד על כל מה שיש לו אז. ונעשה כאומר מעכשיו ולאחר זמן, וא"כ אין לבע"ח שנעשה אחר שטר חצי זכר שום קדימה על בעל שטר חצי זכר, כיון דשעבוד שטר חצי זכר מתחיל מעכשיו, ודלא כסמ"ע (ט"ז).

^(י) דעיקר הוא החוב - שטר חצי זכר צריך להשתלם בכסף מעות דוקא ולא [בבאנקאנטע⁸⁰] הנהוגים בינינו, משום שכתוב בנוסח השטר כנוסח נחלת שבעה [סי' כ"א] עובר לסוחר, ותרגם אונקלוס (בראשית כ"ג ט"ז) דמתקבלין בכל מדינתא, והני [באנקאנטע] לא מסגי אלא במדינות הקיסר, אמנם היינו דווקא בימיו דיבר שהיה התחלת ענין שינוי מטבע ורוב משא ומתן היה עדיין בכסף מעות. והנה אף שכותבין בשטר חצי זכר שלא יחול זה החוב אלא שעה אחת קודם מותו, מ"מ אפילו אם נפרש שיהיה כאילו ההלואה היתה שעה אחת קודם מותו, ונ"מ שלא תטרוף ממשעבדי שהרי כולם מוקדמים לה, עכ"פ הרי הודה שהלותה לו קודם מותו מאותם זהובים שהיו יוצאים בעת חתונתה שהוא יום כתיבת השטר כו', ומ"מ אי לאו דהוה כתוב בשטרא עובר לסוחר היה משתלם [בבאנקא] ע"פ פקודת המלכות דדינו דין, אבל עכשיו שהתנה עובר לסוחר ואז מטבע כסף עובר לסוחר אבל [הבאנקא] מסגי בהפסד (פ"ת).

^(י) שם - מיהו דינו כירושה שגובין תחלה ב"ח וכתובה מנכסיו כיון דנפטרו מהחוב בחלק חצי זכר (באר היטב).

^(ח) שם - ראובן שנתן לחתנו שטר חצי זכר כנוסח הנהוג ומת והיורשים נתנו לחתן חלקו ולאחר כמה שנים בא בע"ח דראובן לגבות ממנו חובו, כי הנכסים שירש בן ראובן הלכו לאיבוד. אם החתן הניח ביד היורש בכדי פריעת החוב, אין לבע"ח שום טענה עליו (באר היטב).

^(ט) שם - מי שכתב לבתו שטר חלק חצי זכר על סך ידוע כנהוג ואח"כ מת ולא הניח בנים זכרים כלל רק בנות ולאותן הבנות לא כתב שטר חלק חצי זכר כי אם לאותה הבת לבדה, אין לאותה הבת שום קדימה אלא חולקות בשוה דאמרי' דלא היתה כונתו בשטר חצי זכר זה רק נגד בנים זכרים אם יהיו לו ולא נגד בנותיו האחרות. ואם מתה הבת בחיי אביה והניחה ילדים ואח"כ מת גם הזרע, ושוב מת אביה ולא הניח לא בן ולא בת ולא זרע מהם רק אחים הראוים ליורשו, ופסק דאין להבעל (של בת שמת) שום זכות בירושה זו דאין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל לאביו (ועי' רמ"א אה"ע ריש סי' צ') (באר היטב), עי' ט"ז??. ראובן שהשיא את בתו בעוד יעקב אביו קיים, ונתן לבתו ולחתנו שטר חצי זכר כמנהג הארץ, דהיינו שכתב במתנה חלוטה שחייב לבתו ולחתנו אלף זהובים, ואלו אלף זהובים מחוייבים יורשיו לשלם, אך הברירה בידם שאם ירצו לתת לחתנו חלק כחצי זכר בכל דבר הן במוחזק הן בראוי, יהיו נפטרים מן החוב הנ"ל. והנה אח"כ מת ראובן בחיי יעקב אביו,

⁸⁰ עי' רע"א רעח ס"ז שזה נחשב כמוחזק ולא כראוי לענין בכור.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

וקודם שבאו היורשים לחלוקה מת גם יעקב והניח אחריו ברכה, והחתן תובע גם חצי חלק מירושת יעקב כי אמר שהם ראויים לגבי ראובן חמיו והרי כתב לו במוחזק ובראוי, והדין עמו, כיון שגם הבנים יורשים מכח אביהם ראובן שהנחלה באה תחילה לראובן אביהם, וכיון שמת אביהם באים בניו לירש מאביהם, א"כ גם בנותיו יש להם חלק מכח שטר חצי זכר, ואין נגרע כח הבנות הואיל דמת אביהן בחיי מוריש שלו ולא הגיע לידו שום דבר בחייו, אבל אם באו לחלוק בחיי יעקב, אין היורשים מחויבים ליתן להחתן כי אם חצי חלק זכר בעזבון ראובן אביהם, ואח"כ כשימות יעקב אבי אביהם אין מחויבים ליתן מעזבונו להחתן כלום. ודוקא כשיש כאן עזבון מראובן חמיו בכדי פריעת כל הסך אלף זהובים המבואר בשטר חצי זכר, אבל אם אין בעזבונו בכדי פריעת כל הסך אלא כדי פריעת מקצתן, והיורשים רוצים ליתן להחתן אותו עזבון בפריעת חובו, או שלא הניח שום עזבון, לא יוכל החתן לגבות שום דבר מעזבון יעקב אבי חמיו, שהרי אין להחתן שום זכות בנכסי יעקב אלא מכח התנאי שהתנה עמו או שישלמו לו חובו או יתנו לו חצי חלק זכר אפילו מן הראוי, והרי לא הניח חמיו עזבון בכדי פריעת החוב, ובמקום שאין כאן ירושה אין חייבים לפרוע חוב אביהם (פ"ת).

⁽²¹⁾ שם - שטר חצי זכר הנכתב בכל אופן המועיל, דהיינו יעקב ואשתו לאה השיאו את בתם דינה לבן גילה, ונתנו כל אחד בפני עצמו לדינה בתם שטר חצי זכר, ואחר נישואי דינה מתו יעקב ולא, ובתוך העזבון היה שטר חצי חלק זכר מלבן לבתו לאה ג"כ בנוסח הנ"ל, ואחר זמן מת גם לבן, ועתה באים בניה של לאה הזכרים ליטול כחצי חלק זכר בנכסי אבי אמם לבן, ודינה גם היא באה עם השטר שבידה שישלמו לה אחיה כמשמעות השטר גם בנכסי לבן, הדין עם דינה. דשטר חצי זכר כולל כל ראוי ולא דוקא ראוי סתם כגון הלואה (פ"ת).

⁽²²⁾ שם - ראובן שהיו לו ג' בנים ובת אחת נשואה, ונתן לה שטר חצי זכר כנהוג, ומת ראובן, וקודם גמר החלוקה מת אחד מן הבנים הנ"ל בלי זרע קיימא, ועזב גם הוא סך מסוים, שייך להבת חלק בעזבון הבן מכח שטר חצי זכר שיש לה, שנזכר בו בין בראוי כו'. ודוקא אם נמצא בעזבון ראובן כדי פריעת כל החוב המבואר בשטר חצי זכר כו', ודוקא שבא אותו הראוי לעזבון אביהם קודם שבאו לחלוקה, ויש חולקים דהאח בעצמותו יורש ולא מדין משמוש, פשיטא דבנידון השאלה לא צריך בן ראובן ליתן כלום לאחותו מנכסי אחיהם שמת מחמת השטר חצי זכר שיש לה על אביו ראובן. ואף אי נימא דהוא ספיקא דדינא אם יורש מכח משמוש או לא, י"ל דנכסי בחזקת יורשין קיימי ואין להוציא מספק, ובכה"ג לא שייך לומר יד בעל השטר על העליונה (פ"ת).

⁽²³⁾ שם - שמעון שהשיא את אחת לראובן בחייו ונתן לה שטר חצי זכר כנהוג, ואח"כ מת שמעון בלא צואה והניח אחריו בן אחד פנוי ושתי בנות קטנות פנויות, ואמדו ב"ד דעת שמעון הנעדר והפרישו לחלק השתי בנות סך מסוים, ואח"כ קודם נישואין מתו הבנות, ושאל השואל אם יש לראובן חתנו זכות בכח שטר חצי זכר שלו באותו סך שהופרש לחלק שתי בנות הנעדרות או לא, הדין עם ראובן והוא יורש חלקו בכח שטר חצי זכר שלו אף אם לא היה כתוב בו בראוי כבמוחזק, והטעם, דאע"ג דהבת זכתה מיד שמת אביה בחלקה והיא בע"ח של האחין כאשר כתבתי, מ"מ היינו דוקא אם נישאת, אז זכתה למפרע משעת מיתת האב, משא"כ אם מתה קודם שנישאת, איגלאי מילתא למפרע שלא היתה לה שום זכיה בנכסים. אכן עדיין הברירה ביד היתומים, שאם רוצים יכולים לחזור ולשלם לו חובו ושלא ליתן לו חצי חלק זכר, אף שכבר התרצו ליתן לו בתורת ירושה, מ"מ כיון שעכשיו נתרבו הנכסים, הוי כפשרה ומחילה בטעות (פ"ת).

⁽²⁴⁾ שם - עי' באר היטב הובא לעיל ס"ק (לט), ויש חולקים בדבר, ודעתנו נראה דעד כאן לא אמרינן ויתרה מתנתה משום ריוח ביתא של הירושה, אלא אם נוטלת משום ירושה כאותו הסך שהיתה נוטלת משום מתנתה או יותר, אבל אם אותו סך המגיע לה מחמת חלק ירושתה לא יגיע לאותו הסך שהיתה נוטלת משום מתנתה, לא אמרינן ויתרה מתנתה משום ריוח ביתא של ירושתה, כי אין זה ריוח רק הפסד. ויש חולקים עליו ועיקר הטעם דבטל השטר משום דאמרינן אומדנא דמוכח דאדעתא דהכי לא נתן לה אביה שטר זה, רק אדעתא שיהיו לו בנים זכרים, וכבר כתב בשו"ע סימן ר"ז סעיף ד' בהגה דבאומדנא דמוכח נתבטל המקח, והכא אין לך אומדנא דמוכח גדול מזה דכו"ע יודעים דאין נותנים שטר חצי זכר

מאיר המשפט על הלכות נחלות

אלא מפני שלא תדחה הבת מירושה מפני הזכרים, מ"מ כו"ע מודו אם הניח זכרים אחר מיתתו, ואח"כ עד שלא הספיקו לירד לחלוקה מתו הבנים, דצריכין ליתן להבת שיש לה שטר חצי זכר תחילה כחצי חלק דהוי מגיע לבנים אילו היו נשארים חיים, משום דמיד שמת האב זכו הבנים בירושתו וגם הבת בחלק חצי זכר שלה, ואין לשאר בנות כלום, רק מה שזכו, זכו מן הבנים, דהיינו מה שנוטלין השתא בחלק ירושתם מאחיהם שמתו נוטלות כולם בשוה, מלבד חצי חלק זכר שנוטלת אותה בת כבר, אף דג"כ י"ל דלא היתה דעת האב כך שתיטול אותה הבת כפי חצי חלק זכר כיון שנוטלת השתא בתורת ירושה עם שאר בנות, מ"מ הואיל דבשעת מיתת האב היו לו בנים וראוי לה שטר חצי זכר כפי דעת האב, אף שמתו הבנים אח"כ, לא תליא בדעת האב עוד, דמה שזכה אח"כ, זכה מאחיהם ולא מהאב. ואפשר גם בכה"ג באם שמגיע על חלקה ירושה השתא יותר ממה שהיה מגיע אי היתה נוטלת חצי חלק זכר, נימא שויתרה מתנתה כמו בעישור נכסי בפרק מציאת האשה הנ"ל כו', וצ"ע לדינא. אך בדין זה שמתו הבנים קודם מיתת האב שלא זכתה הבת כלל בשטר חצי זכר שלה משום דאדעתא דהכי לא כתב לה האב ע"פ אומדנא דמוכח, ודאי דאין לה ליטול שטר חצי זכר, רק נוטלת בתורת ירושה עם שאר בנות הן רב או מעט (פ"ת).

(171) ולכן צריך לקיים תנאו – עי' ד"מ שמציין לתרומת הדשן ש"ן שאינו נוגע לסוגיא כלל, ועי' שב יעקב שטוען שכוונתו לציין ל חידושי דינין והלכות למהר"י ווייל סימן טז: שטר ירושה שכתב בו ואם בתי תלך לעולמה בלי זרע קיימא אז החוב בטל כו' אם הבת תמות בחיי אביה והניחה זרע קיימא ואח"כ מת הזרע בחיי אבי הבת ואח"כ מת אבי הבת נראה שבעל הבת יורש זרעו וצריכין לשלם לו מן החוב אף על גב דאומדנא דעתא הוא שאבי הבת לא היתה כוונתו אלא על בתו או זרעה שהוא הורה שחייב להבת לא אמרינן אהודאה אומדנא דדעתא וכן משמע בירושלמי פרק מי שמת דכתב ש"מ שהודה ועמד אינו חוזר (רע"א).

(172) וכתב לה ויוצאי חלציה בנותיה ובניה נוטלין בשוה – במקור הדבר משמע דוקא מתה הבת בחיי אביה ואח"כ מת האב, הא מת האב תחילה ואח"כ מתה הבת כיון דכבר זכתה הבת אין לנקיבות כלום במקום זכרים אפילו כתב לה וליוצאי חלציה (קצה"ח), ע"כ נראה דאין לכתוב כדברי הנחלת שבעה, אלא המנהג לכתוב "ולירשיה שהם יוצאי חלציה" (פ"ת), ובאמת דברי רמ"א ברורין, דהא שטר חצי זכר שלנו הוא שמחייב עצמו בסך אלף זהובים ומתנה באם שירצו היורשין ליתן לעובר שיוולד כך וכך שנפטר מהחוב, וכיון שמקיימין התנאי ונותנין חצי חלק זכר חצי לבן וחצי לבת כפי שהתנה המתחייב נפטר מהחוב, דודאי אם אחד יתחייב עצמו במנה ויתנה שאם יתן למי שלא בא לעולם יפטר דמהני, דהא מתנה אדם בדבר שלא בא לעולם. אמנם אם חלק הירושה הוא יותר מהחוב ורוצין היורשים לסלק החוב, ממילא המעות שייך חלק לבנים בתורת ירושה ואין לבנות כלום. ולפ"ז מה שכתב בנוסח של שטר חצי זכר בנחלת שבעה [סי' כ"א] גבי גוף החוב שנתחייב לה וליוצאי חלציה, הוא ט"ס, וא"צ לכתוב לשון ויוצאי חלציה רק בלשון התנאי ולא בגוף החוב (נתה"מ), וי"א שבשטר חצי זכר שכתוב בו לה וליוצאי חלציה, ואותה הבת נתנה כח שטר חצי זכר שלה בחייה לאחד מבניה במתנה גמורה בכל אופן המועיל, יש להבת כח בשטר חצי זכר שלה כל ימי חייה בריצוי בעלה למכור או ליתן למי שתרצה בלי פקפוק כלל (פ"ת).

(173) שם - שטר חצי זכר שנכתב בו שנתן לבתו או ליוצאי חלציה ולא נכתב ליורשיה יוצאי חלציה, ורוצה בתה לירש זכות השטר חצי זכר הלז בשוה עם אחיה מחמת דברי רמ"א הנ"ל שלשון יוצאי חלציה זכרים ונקבות בשוה כו', במקום שלא ראינו שדעתו להעביר נחלה, אנו אומדין דעתו לעשות כדין ירושה, ומספיקא לא מפקינן מהירשים (פ"ת).

(174) התנה שלא יהא חלק לבתו בספרים - משמע דמן הסתם יש לה חלק גם בספרים אלא א"כ התנה, אמנם כבר נתפשט המנהג לכתוב בכל שטרי חצי חלק זכר חוץ מספרים וקרקות, אבל כל דין ספרים לא נתכוננו הראשונים אלא בימיהם דלא היה הדפוס והיו שוכרים כותבי ספרים ומעתיקים, ועשיר אחד השאל ספריו לכל בני הקהילה, והיה דבר יקר ומסויים והיה נקרא שמו של בעליו עליו יותר משארי מטלטלים, והיה שייך ביה עגמת נפש טפי מקרקע, אבל בספרים הנדפסים בזמנינו מטבע אחד יוצא לאלף ספרים כיוצא,

מאיר המשפט על הלכות נחלות

אדרבה כל המטלטלים מסוימים טפי מספרים, אין שום טעם שלא תגבה מספרים, אבל מה נעשה ומנהג אבותינו, וחלילה לנו לדון בדבר חדש מה שלא שיערו ראשונים. וכן יש להבנות ליטול חלק בכלי קודש לס"ת מרבדי זהב וכסף גם עץ חיים וטס ויד של כסף כו', דהטעם שמוציאין הספרים מכלל שטר חצי זכר משום דקונין הספרים ללמוד וללמד בהן וזה שייך רק להזכרים, משא"כ הבנות דכל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות, וא"כ מהיכי תיתי ליקח מן הבנים שיש לו שכר בהקנותם להם וליתן לבנות שיש לו קצת עונש אם מלמדה תורה, וא"כ לא שייך זה אלא בספרים שלומדים בהם, משא"כ בס"ת בזמן הזה, רק לקרות בצבור, ויש לו הזכות שמזכה רבים, י"ל שגם לבנות יש להם זכיה בזכות הזה, ואעפ"כ בס"ת עצמו אין להוציא מחזקת הזכרים כיון שנכלל בלשון ספרים, אבל כלי קודש הנעשין רק לנוי וכבוד ואינן מחוברים תמיד בס"ת, אפילו העץ חיים של כסף שאינן מחוברים, ודאי שיש להבנות ג"כ זכיה בהן ע"פ שטר חצי זכר שלהן, ואף שאינן מצוות על לימוד התורה, מצוות על כבוד התורה כמו אנשים (פ"ת).

^(ח) שם - מה שנוטלת הבת בקרקעות שמסתחר בהם, היינו מה ששויים יותר משליש ממה שיש לו, כגון שהוא עשיר בס"ה לערך ששת אלפים והקרקעות הם שוים ג' אלפים, כיון שהם קרקעות שמסתחר בהם, נוטלת גם הבת בשטר חצי זכר במה ששויים יותר משליש עושרו, אבל עד שני אלפים שהוא שלישי עשרו, הוא בכלל התנאי חוץ מקרקעות, לפי שאמרו חז"ל (ב"מ מ"ב ע"א) לעולם ישליש אדם מעותיו שלישי בקרקע כו', ומסתמא אדם מצדיק מעשיו בשעת מותו והיתה כונתו לקיים בעד שלישי מעותיו מקרקע שכבר לקח כדברי חז"ל, ומה שיש להבנות זכות בקרקעות שנושא ונותן ומסתחר בהם, היינו שדרכו לקנות ולמכור אותם, וי"א אף אם אין דרכו למכור כלל, רק שהיה מחזיקם להכניס בהם דיוריים, זוכים הבנות, דלא נאמר למעט חלק הבנות כי אם הבתים שהיה דר בו האב ושפיר איכא עגמת נפש, משא"כ עשיר שקונה הרבה בתים וקרקעות להשכירם להרויח בהם ועושה מהם פירות מרובין, ודאי אינם בכלל קרקעות למעט חלק הבנות. וי"א שאין בכלל קרקעות רק הבית שדר בו אביהם ולא שאר בתים שעומדים להשכיר, ומאחר דיש מפקקים בדין זה, ולכן יש לפשר ביניהם. ובמקום שניתן הפקודה שיהודי הקונה בתים אינו רשאי לכתוב בפנקס ערכאות על שמו רק על שם עירון גוי כו', היכא דגוי הקונה לשם ישראל יכול לסלק את הישראל במעות לית דין ולית דיין לגרוע כח הבנות, רק פשוט הוא דהו"ל כדין מטלטלין, דלא עדיף ממשכנתא באתרא דמסלקי כו', והבנות נוטלין חלקן ע"פ שטר חצי זכר שלהן (פ"ת).

^(ט) אין בעל חוב קונה משכון - דקי"ל דאינו קונה כי אם במשכנו שלא בשעת הלואה, וכאן מיירי דהלואה לו על המשכון. וי"א דאפילו במשכנו שלא בשעת הלואה לא קנאוהו לענין זה (סמ"ע), וי"א דמשכנו שלא בשעת הלואה דקני לוי לגמרי (עי' לעיל סי' ע"ב ס"ג ס"ק ט') ולכן אין לבת חלק בה (ש"ך), וי"א אף על גב דבע"ח קונה משכון אבל גוף החוב לא פקע ואם המלוה רוצה מחויב הלואה לסלק לו בזווי ואין הלואה יכול לסלקו במשכון, וכיון דכותב לבת הן בראוי א"כ יש לה לבת זכיה בגוף החוב, א"כ נהי דלית לה זכיה בספרים שהם המשכונות אבל בגוף החוב מיהא אית לה וצריך הלואה לשלם לבת כמו לבן, ואם אין ללואה מעות ומסלק בגוף המשכון, בע"ח מכאן ולהבא הוא גובה בתורת גוביינא בדמי שויה, וא"כ ודאי גם לבת חלק בהם כיון דפורע בעד חוב שמגיע לבת ג"כ (קצה"ח). וי"א דאם לא סילק הלואה המעות וגבו היורשין החוב מהמשכון, אפילו במשכון בשעת הלואה נראה דכו"ע מודים שאין להבת חלק בספרים (עי' שיטתו בסי' ע"ב ס"ק"ה) דבמשכון למפרע הוא גובה, אבל כשסילק הלואה במעות יש לבת חלק בחוב (נתה"מ).

^(י) אבל אם הוחלטו - אבל אם אמר הלואה אם לא אפדנו לזמן פלוני מעכשיו יהיה שלך אפילו הגיע הזמן לאחר מיתה קנה אביהם הספרים. ואין לבנות חלק בהם ואם ספק אם אמר מעכשיו אז יש לבנות חלק. ולא חיישינן מספק שמא אמר מעכשיו. אבל אם היתומים טוענים ברי שאמר מעכשיו נאמנים בשבועה. דנכסי בחזקת יתמי קיימי והבת באה להוציא ולכן נשבעים ולא משלמים (רע"א), וקשה אמאי לא נטען בשביל היתומים כל מה שהיה מצי אבוהון למיטען, ואפילו בספק שמא אמר מעכשיו נטען להם שאמר מעכשיו. ואם הוא בענין שלא היה האב יכול לומר לקוח הוא בידי ולא החזרתי, דאז אי היה חילוק בין לוח

מאיר המשפט על הלכות נחלות

- למלוה היה הלוה נשבע ונוטל כמ"ש בסימן ע"ב סעיף י"ח, משו"ה גם נגד היתומים נשבע הלוה ונוטל, ואולי דווקא מדרך הזה מיירי ההלכה (ט"ז).
- (ח) ק"ל לשון יחזיק בנכסים הוי לשון מתנה(נא). ק"ב כן לשון יחלוקו הוי לשון מתנה(נב)⁸¹.
- (ט)⁸² הוה לשון מתנה - ואפילו אמר גם לשון ירושה באותו מאמר, מהני לשון מחזיק לבטל לשון ירושה כמו דמהני לשון מתנה, וכנ"ל בסעיף שלפני זה (סמ"ע). ה"ה אם אמר לשון יטול וכיוצא בזה מלשונות שמוזכר לעיל סימן רנ"ג סעיף ב', ודין זה הוא לכו"ע אפילו להפוסקים שם סעיף ג' דס"ל דבבריא לא מהני, שאינו לשון מתנה מבורר, מ"מ בשכיב מרע דמהני לכו"ע אין לחלק בין אם אמר בהדי לשון ירושה לשון מתנה ממש או לשון יטול וכיוצא (פ"ת).
- (י)⁸³ הוי לשון מתנה כו' - אבל "אני מניח" הוי לשון ירושה, ועי' לעיל סי' רנ"ג ריש ס"ב [ששם הוא לשון מתנה] (ש"ך).
- (יא) חלק כל נכסיו לאחרים בלשון מתנה אף על פי שלא שייר כלום(נג) ליורש דבריו קיימים.
- (יב)⁸⁴ אף על פי שלא שייר כלום - דכיון דמת באותו חולי א"צ שיור כמ"ש בסימן רנ"ג סעיף ב' (סמ"ע וט"ז). ואם נתן מתנה לאשתו שהיא יכולה ליתן למי שתרצה והיא כתבה בשטר שנתנה למי שראוי ליורשו, והיתה לה בת מזה הבעל ולבעל יש בן מאשה אחרת זכה בו הבן (סמ"ע).
- (יג) ק"מי שהיו לו בני אחיות ובן אח(נד), ונתן מתנה לבן אח, וכתב שבאותה מתנה סילק כל חלק וזכות מכל ירושתו ומת, בן האח יורש הכל(נה). הגה ק"ל ארבע אחיות שהיה להן אח שאינו נוהג כשורה וכו' להכריח הירושה ממנו, וכתבו שטר שכל אחת מהן נותנת כל נכסיה לג' אחיותיה, אין כאן מתנה כלל(נו), כי חזר כל הממון להיות של ארבעתן כבתחלה, ואם היו המתנות שעה אחת קודם מיתתו, אין האח יורש כי אם אחר מיתת האחרונה(נז), ולא אזלינן בתר אומדנא כהאי גוונא(נח). ואם כתוב בשטר שהראשונה נתנה לג' אחיותיה ואחר כך נתנה השנית ואחר כך השלישית ואחר כך הרביעית, כל הקודמת חזרה וזכתה בנכסים שחזרו ונתנו לה(נט)⁸⁵.
- (יד)⁸⁶ מי שהיו לו כו' - עי' לקמן רפ"ו ס"ג בש"ך בשם הרשד"ם. אם אמר המצוה מחמת מיתה "אם לא ישא שמעון בת פלוני יהיו שאר נכסי לאחי", אז היינו אומרים שזה שמעון אבד זכותו, אבל עתה שאמר ד"אם הבחור לא ישאנה צוה ראובן מחמת מיתה שיתנו לו מנכסיו אלף לבנים בלבד בעד החלק המגיע לו בנכסיו", משמע כיון שאמר בלבד שר"ל לא יתנו לו עוד וא"כ נראה כמתנה עמ"ש בתורה (ש"ך בשם הרשד"ם).
- (טו)⁸⁷ בן האח יורש הכל - דכיון דלא אמר בפירוש שהשאר ינתן לבני אחיותיו, לא הוה בסילוקו סילוק, והו"ל כמתנה על מה שכתוב בתורה, וכלא אמר כלום דמי, ותשאר הנחלה להראוי ליורשו דהיינו בן האח (סמ"ע וט"ז).
- (טז)⁸⁸ אין כאן מתנה כלל - פירוש, וממילא יורש האח הג' אחיות שמתו (סמ"ע).
- (יז)⁸⁹ כי אם אחר מיתת האחרונה - הטעם, שכל אחת מהן לא נתנה מידה חלקה כי אם לפני מותה, ואז נתנה מתנה להנשואות בחיים חלקה וגם מה שבא לידה במתנה מאחיותיה שמתו לפני, ומאז שמתה כל אחת לא בא לידה תו כלום מאחיותיה שמתו אחריה, נמצא דכשמתו זו אחר זו, בשעת שמתה השלישית לא היה כאן מי לקבל מה שהיה בידה מכל וכל כי אם הרביעית הנשואת חיה לפנינו, נמצא כל ממונם ביד זו הרביעית, והיא לא נתנה מכל דבר שבידה לאחיותיה כי אם שעה אחת קודם מותה והרי היא עדיין חיה, ומשו"ה לא יירש האח כלום, ובאם תרצה ליתן הרביעית מהיום והלאה מתנה לאחרים בחייה הרשות בידה, ואם לא נתנה, אזי אחר שתמות גם רביעית יירש האח הכל. ומיהו ה"מ כשכל אחת אמרה אני נותנת לאחיותי מהיום ושעה אחת קודם מיתתי, דאם לא אמרו מהיום, היו יכולין לחזור מהמתנה ואז האח יורש ג' אחיות שמתו (סמ"ע), מהיום ושעה אחת כו' היינו

⁸¹ היכי דלא נזכר לא לשון מתנה ולא לשון ירושה מהני משום דבוודאי נתכוין שיהיה באופן היותר מועיל, דאל"כ יהיו דבריו לבטלה [אם כן הלשון ש"נכסים אלה שייך לפלוני" מועיל כל זמן שאין לשון ירושה בשטר] (שו"ת מהר"ש ענגל ח"ד סי' לב). אמר האב לבנו כאשר היה בריא "נכסים אלה שייכים לבני ראובן" אינו כלום, כל זמן שלא עשה קנין (קנה בשם ח,א קכב).

⁸² אמר: זוז אחד ליורשי והשאר יעשה דודי מה שלבו חפץ, דבריו קיימים (כנסת הגדולה הגהות טור חושן משפט סימן רפא).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

על דרך תנאי, ולא גוף היום ופירות לאחר מיתה, שאם כן הגוף הולך לאח (קצה"ח). מהיום דהכא פירושו ג"כ גופו מהיום ופירי לאחר זמן, ואם תקשה דא"כ חזר הגוף להיות של ארבעתן כבתחילה, לא קשה, שכל אחת לא נתנה במתנה רק להנשאת בחייה אחר מותה ולא לאותה שמתה מקודם לפנייה, וממילא אין האח יכול לירש שום אחת שמתה. וכיון דלבטל מעשה אמרינן אומדנא, וכיון דעשו כן כדי שלא יזכה האח, נוקטים שעשו על צד היותר טוב (נתה"מ).

^(מ) ולא אזלינן בתר אומדנא כו' - זהו קאי אמה שכתב לפני זה דירוש ג' שמתו, אף דאומדן דעתן היה דלא יירשן האח, והטעם דלא אזלינן בתר אומדנא דכל היכא דאזלינן בתר אומדנא אנו מבטלינן האי מעשה שעשה ונשאר הענין כמו שהיה בתחילה, כמו מי ששמע שמת בנו וכתב כל נכסיו לאחרים ואח"כ בא בנו, דמתנתו בטילה, דשם אנו אמדינן דעתו אילו היה יודע שבנו קיים לא היה כותב נכסיו לאחרים, הלכך כשבא בנו יורש לאומדן דעת דאנו מבטלינן האי מעשה ונשארים הנכסים בחזקתן וירושן בנו, אבל בנידון זה אף שידוע שכינונו להבריה מן האח לא עשו דבר שיש בו הברחה, וכדברים שבלב לא מיעקרה נחלה דאורייתא (סמ"ע), פירוש, שאומדין דעת הבנות היה שלא יירש האח כלל משלהם, אפ"ה לא אזלינן בתר אומדנא, דמ"מ אין כאן מעשה שתיעקר נחלה דאורייתא, משא"כ בשמע שמת בנו בסימן רמ"ו [סעיף א'] דממילא נשארה הנחלה בחזקת בנו כיון שהיא קיים וא"צ לזה שום מעשה (ט"ז).

^(נ) כל הקודמת חוזרת וזכתה - מור"ם ז"ל קיצר כאן, ופי' דבריו הוא: האח יורש מה שהיה ביד אלו שמתו, ולפעמים יורש הכל, והיינו כשמתו הג' שנתנו בראשונה וזו הנשואת חיה נתנה באחרונה, וכל אחת נתנה חלקה, וגם מה שקיבלה מאחותיה חזרה ונתנה לאחותיה, נמצא דבשעה שנתנה האחרונה לא נשאר בידה כלום ומש"ה יורש האח הכל, וכשנשואת חיה אחת מאלו שלא נתנה באחרונה, יורש האח הכל זולת מה שנמצא ביד זו שנשואת חיה, יהיה מה שיהיה ע"פ החשבון (סמ"ע).

סימן רפב - שלא להעביר נחלה ממי שראוי לירש

(א) קיבל הנותן נכסיו לאחרים והניח היורשים (א), אף על פי שאין היורשים נוהגים בו כשורה(ב)⁸³ אין רוח חכמים נוחה הימנו וזכו האחרים בכל מה שנתן להם(ג). ומדת חסידות שלא להעיד בצואה שמעבירין בה הירושה(ד) מהיורש אפילו מבן שאינו נוהג כשורה לאחיו חכם ונוהג כשורה. הגה ק"מ שזו לעשות נכסיו הטוב שאפשר לעשות, יתנה לירשון כי אין טוב מזכה(ה)⁸⁴.

⁸³ עי' לקמן רפג סעיף ב' לגבי משומד.

⁸⁴ איסור העברת נחלה הוא הן בקרקעות והן במטלטלין, אבל זה רק אם לא השאיר כלום לבניו (הלכות קטנות ח"ב רסז), ועי' י"ד רמ"ט ס"א ברמ"א שבשעת מיתתו מותר לתת כל הצדקה שאתה רוצה, ועי"ש ברע"א ד"א לא יותר משליש. עי' שו"ת מהר"ם שיק (ח"מ מג): זה דווקא אם הברא בישא אינו אפיקורס ואינו מן האנשים שאינם שומרים הדת בכללה ומחללים שבתות בפרהסיא ודינם כנכרים אבל אם הם אפיקורסים וכיוצא נראה דלא שייך לומר דלמא נפקי מיניה בנין דמעלי דמסתמא אינו מגדל את הבנים על דרך הטוב. ועוד אם ע"י ירושה הוא יהיה רשע יותר כגון אם מניחין לו שדות וכרמים וכיוצא בהן והוא מחלל שבתות ועבוד אותם גם בשבת אפשר דבאופן זה לא אמרו חז"ל זאת.

מי שאין לו בנים ורוצה לכתוב צואה, איך יחלק בין קרוביו, כמה יתן למוסדות תורה, ואיך יעשה אם יש לו יורשין ידועים. מכיון שאין לו בנים ודאי עדיפי קרובים ממשפחתו שהם בני תורה שתורתן אומנותן, ואלו מבני משפחתו שתורתן אומנותן ונתחנכו בביתו הם עדיפי ויתן להם יותר מעט מכפי אלו שלא נתחנכו בביתו. אבל כל זה אם הצורך שלהם הוא בשוה דתחלה צריך להתחשב עם הצורך של כל אחד, והצורך הוא תלוי בגודל המשפחה של כל אחד ובאם יש רווחים להם מאיזה מקום הכמות והאיכות דהיינו אם הם רווחים קבועים או רק עראיים. הרצון ליתן חלק גם למוסדות התורה רצון טוב הוא מאד וראוי ונכון הוא ליתן שליש למוסדות התורה ושני שלישים להקרובים בני תורה שתורתן אומנותן והם נצרכין, אף שלא במדרגת עניים ליקח צדקה אבל דחוקים במצבם כדי שיוכלו לחיות בריוח הראוי לפי רוחם ולא יצטרכו להתבטל מלמודם. ואין לסמוך על התשב"ץ לכתחילה, עכ"ז ישאיר חומש ליורשים אחרים שהוא דבר חשוב, וד' חומשין האחרים יתן מהם השליש למוסדות התורה ושני שלישים לקרובים בני תורה (אג"מ ח"מ

מאיר המשפט על הלכות נחלות

ח"ב סי' מט). אחד שיש לו שלשה בנים שנים מהן אינם שומרי תורה והם גם מחללי שבת בפרהסיא ואין מחנכין את בניהם ובנותיהם לתורה ולמצות ובת של אחד ניסת לנכרי וקול יצא שגם נשתמדה וקבלה דתם וחלק קודם מותו רוב נכסיו לצדקה ומינה את הבן השומר תורה שיהיה המשיג על קיום הצואה וחלק לכל אחד מבניו אלף דאלאר וגם להנכדים חלק איזה סך בתנאי כשישאו וינשאו ליהודים וגם כל הבנים הם עשירים בעצמן בעושר גדול שאין צורך להם למעות הירושה אם שפיר עבד. למעשה העושה כהקצה"ח לדינא אין לומר עליו דלאו שפיר עבד. ובנותו לצדקה ודאי לא שייך לאסור דכי עדיפי בניו מהוא עצמו שבעצם הא רשאי מן הדין ליתן אף רוב מעותיו לצדקה אלא ששייר לעצמו מקצת, וכמפורש ברמ"א י"ד סימן רמ"ט סעי' א' שכתב אבל בשעת מותו יכול אדם ליתן צדקה כל מה שירצה, דייק וכתב יכול ליתן צדקה כל מה שירצה ולא כתב כל מה שיש לו משום דכולו אסור. ואפשר הוא דוקא כשעושה לכוונת מצות צדקה אבל כשעושה אדרבה לכוונת העברת הנחלה דהוא לכוונת האיסור לא הותר לו אף שנתן להקדש. והנה בבנין דלא מעלי פשוט שהוא רק בברא בישא בעלמא דאינו זהיר כל כך במצות אבל הוא מאמין בה' ובתורתו ומחנך את בניו ללכת בתורת ה' ולשמר מצותיו שבזה יש ודאי ספק דיפקו מינה זרעא מעליא, ואף אם הוא חוטא היותר גדול בין אדם לחברו כמסור נמי כיון דהוא נזהר בדברים שבין אדם למקום מחנך את בניו לתורה ומצות לכן יש ספק לזרעא מעליא, אבל המומרים לחלל שבתות בפרהסיא ועוברים על איסורי התורה ואין מחנכים את בניהם לתורה ומצות אין להסתפק בזרעא מעליא ואף שאירע לפעמים שגם ממומרים לשבת ולכל התורה נפיק בן שומר תורה ודאי הוא רק מיעוט שלא מצוי ואין לחוש לזה שלכן ודאי רשאי לא רק ליתן לצדקה אלא אף ליתן לאחרים רשאי ורוח חכמים נוחה מזה, ובמסור שיש ספק דליפוק מינה זרעא מעליא שמטעם זה אסור לאבד ממונו ביד מסתבר שהוא רק שלא לאבד מה שיש לו כבר אבל רשאי להעביר נחלה ממנו (אג"מ חו"מ ח"ב סי' נ).

כל זה במוריש אמרו שאסור להעביר נחלה, אבל יורש עצמו שרוצה למחול על ירושתו שלא היא בזה רוח חכמים נוחה הימנו בזה לא שמענו (שו"ת הרמ"א עח). האי גברא כל מגמתו להשוות ירושת הבנות עם הבנים ע"כ לא יהי' לי חלק עמו ולא אתקן לו לשון צוואה (שו"ת חת"ס חו"מ קנג).

ראובן מת, והשאיר ג' בנים ראובן שמעון ולוי, ולראובן ג' בנות, וראובן נפטר, אין לבנות אלא עישור נכסיו לנדוניא ולא יותר (שו"ת באר עשק לו) {נכון זכור לי אחרת}.

כתב וזה לעשות גדר שנכסי המצוה הנזכר לא ילכו בדרך רעה ויהיה להם העמדה וקיום לאיזה קצת מהם בעלי פחיתות מדת השחוק ודברים אחרים שאינם ישרים בעיני המצוה הנזכר ע"כ הרי שגלה דעתו שמפני שיש בבניו מי שאינם נוהגים כשורה נתן מתנה לאשתו ולפיכך אם בניו היו נוהגים כשורה נתבטלה המתנה דאפילו בשלא פירש אומדין דעת הנותן ואף על גב דהתם איירי בנותן כל נכסיו והכא הא שייך לבניו מ"מ כיון דפירש בהדיא הסבה כיון שהסבה איננה היא ליה כמתנה בטעות ומיהו מודה אני שאם בשעה שנתן המתנה היו נוהגין שלא כשורה וחלה המתנה אעפ"י שחזרו בתשובה לא נתבטלה המתנה ולפיכך אם יבררו הבנים שבזמן הצוואה היו נוהגין כשורה המתנה בטלה (רדב"ז ח"א תקמ"ו). ואיסור העברת ירושה קיים אפילו אם בנו הבכור נשוי עשירים שנה ללא ילדים (אורחות המשפטים צוואה טו).

אב שיש לו בן ובת ויאציל בכל עת מרכושו לחתנו ובתו והבן צועק שעושה שלא כדין והאב אמר כי בחייו רשות בידו לעשות כרצונו ובאו לשאול אם רוח חכמים נוחה הימנו. בלשון מתנה בהיותו בריא אין שום קפידא וכן נוהגים וי"א דבדבר מרובה אסור ואפילו יש מי שאמר מי שמרבה בנדוניא לבתו יותר מלבנו בר נידוי הוא וי"א דבמרבה לאחד וממעט לאחד ליכא משום העברת נחלה, היינו בבן בין הבנים משא"כ בבת נגד בן וי"א דבשייר בנכסים ליכא עקירת נחלה, מ"מ הוי בכלל לא תהוי בעבורי אחסנתא ואסור לכתחלה ואין רוח חכמים נוחה מזה ובפרט בנ"ד שהבן בכור אלא שאין לו בנים בודאי אסור למעט חלקו כיון שהולך בדרך התורה (מהרש"ם ח"ז סי' יב) כל היכא דקים לן באומד הדעת שדעת המצווה הי' כן מקיימין אותו אפילו לעקור ירושה דאורייתא (מהרש"ם) כל שנתקיים ירושה בשאר נכסים (מהרמ"א), וכאן שנתן ש"ס לקרובי' א"כ קיים נחלה דאורייתא כל שכתוב בטופס השטר שיו"ד ד' זו"י גם רוח חכמים נוחה הימנו (מהעיטור) (שו"מ מהד"ב ח"א סי' א).

איש עני קיבץ ממון ע"י שהיה מחזיר על הפתחים כל ימיו והלוה אותן לשכינו ואכזר היה על בניו ובנותיו והיו מרגישים ע"פי אומדנא דמוכח שהיה לו מעות אצל שכינו, ואחר שמת תבעו את שכינו הנ"ל אם יש בידו מעות של פ' הנעדר ישלם להם תחילה ובא הנ"ל לפני הוודה שהיה בידו מהנ"ל מלוה בע"פ בלא עדים ק"נ זהובים כסף ולקח ממנו המלוה הנעדר בעת חליו עד למ"ד זהובים, והעני צוה לו שארבעים כסף יתן לרב גאון א' ידוע לו, ועוד למ"ד זהובי' יתן לב' קרוביו ידועים, ובאיזו זהובים הנותרים יעשה ר' מיכאל הנ"ל ויתנם למי שיתרצה רק לבניו לא יתן פרוטה, והנה יש לו בן יחיד אדם חשוב ובר אוריין והוא עני מדוכא מאד. כיון שהשכן נאמן בכל דבריו וודאי מה שציוה ליתן מ"ם זהובי' כסף לפלוני הגאון, ולמ"ד זהו' לשני קרובים, ודאי דבריו קיימים וזכו בהם מדין מתנת ש"מ ככתובים וכמסורים דמי אפי' בינו לבין עצמו [צ"ע שבמקרה הוא לא היה חולה שוכב, ולכן נ"ל שהוא מדין מצוה לקיים דברי המת?], אבל מעותיו

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(x) כל הנותן כו' - אף על פי שאין לנו אלא אין דעת חכמים נוחה הימנו אבל אין בית דין כופין אותו בשום כפיה שבעולם מכל מקום איסורא איכא וכמו שאמרו בירושלמי ועליו הכתוב אומר ותהי עונותם על עצמם ושרי למקרי עבריינא⁸⁵ [המקרה היא שהאב מכר נכסים ויש לו בן ונכדה, והבן חושש שהוא מכר כדי ליתן הנכסים לנכדה, ולהעביר הירושה מהבן⁸⁶] כיון שאין דעת חכמים נוחה הימנו וכו' אף על פי שראובן עשה שלא כהוגן אשר לא כדת אין ראוי לו לחזור ממה שמכר אף על פי שיהיה אפשר לו לבטל המקח ולחזור בו וכיון שעשה מה שעשה אינו מחויב לעבור עוד על דברי חכמים לחזור בו מדבריו אשר אמרו דהחזור בו אין דעת חכמים נוחה הימנו ואפילו היכא דבחזרתו יצא מידי אסור דהעברת הנחלה ובלא החזרה אינו יוצא מידי האסור וכו' כל שהעביר אין אומרין לו שיתחזור בו ומוטב שיעמוד באסור ההעברה ולא יחזור בו וכו' אבל יוריש המעות לבנו וכן אמר נדר נדר לתת המעות ההם לבת בנו אין לו לחזור מהדברים ההם ואף על פי שהוא מעביר נחלה ואף על פי שאין שם אלא דברים בעלמא (ש"ך בשם הראנ"ח), יכול אדם ליתן נכסיו לאחרים בין כשהוא בריא בין כשהוא ש"מ וכ"ש זאת שהיתה בטוחה באביה שאם היא תתן לו היום מתנה זאת אם היא תגיע להנשא תתן לה אביה יותר ויותר וכן לבתה וכוונת' טובה היתה, אף על פי שלא היה מהראוי להעשות⁸⁷ (ש"ך בשם הרשד"ם).

(2) אף על פי שאין היורשים נוהגים בו כשורה - משום דלא ידעינן מאי זרע יוצא ממנו. ומ"ש "בו" משמע דר"ל דאינו נוהג כבוד כראוי במורישו אף על גב דנוהג כשורה במילי דשמיא, ואפ"ה שייך טעמא הנ"ל, דאל יאמר המוריש כיון דאינו נוהג בי כבוד כשורה אתן ממוני לאחר, כי יחוש על זרעו יוצאי חלציו (סמ"ע).

(3) וזכו האחרים - ר"ל ואעפ"כ זכו בו האחרים (סמ"ע).

(7) שמעבירין בה הירושה - כל שיש ד' זוזי אין בו משום שתהא רוח חכמים נוחה הימנו (קצה"ח). עתיר נכסין שלא היו לו בנים, ורוצה לעשות שטר צואת בריא ליתן מרוב עשרו קרן קיימת לדברים טובים והמיעוט הנשאר ליורשיו, אין לת"ח להזדקק לזה, אפילו להקדיש רק קצת נכסיו אפילו לא הניח יוצאי חלציו אין לת"ח להזדקק לזה. וי"א שאם יש שיור ד' זוזי זה מספיק שתהא רוח חכמים נוחה הימנו. אך מעשים בכל יום מי שאין לו בנים מצוה לעשות מנכסיו קרן קיימת ודברים טובים, ונראה הטעם דאיתא בחז"ל מי שאין לו בן הקדוש ברוך הוא מלא עליו עברה ואין עברה אלא גיהנם, וא"כ רצה להציל עצמו מגיהנם בצדקה זו והוא קודם לעצמו מיורשיו כו', וכל מקום שהלכה רופפת הלך אחר המנהג. ואולי כל זה אינו אלא בשכ"מ, שאין המתנה חל אלא בשעת מיתה ואו נופלים הנכסים לפני יורשים והוא בא להפקיע, אבל מתנת בריא גוף מהיום ופרי לאחר מיתה לית לן בה, דבחיים יכול כל אדם לעשות בשלו מה שירצה, וזו סברא נכונה לישב המנהג, מ"מ אם מניח ליורשיו עכ"פ מנה יפה יכול לת"ח להזדקק לזה (פ"ת).

(7) כי אין טוב מזה - אפילו להקדישן, זה עדיף. והטעם, דהרי זכתה להן התורה בפרשת נחלות דיקומו היורשים תחת מורישיהן בנחלתן וירושתן (סמ"ע).

סימן רפג - דין ירושת עובד כוכבים וגר וישראל מומר לעבודת כוכבים

(א) ק"העכו"ם יורש את אביו דבר תורה(א). והגר אינו יורש את אביו עכו"ם אלא מדבריהם(ב), תקנו לו שיירש כשהיה⁸⁸, שמא יחזיר למרדו, ותנאי מועיל בירושה זוג(ג)

המיותרים, שיתנם לרב במתנה בתנאי זה ע"מ שהוא המקבל מתנה יעשה בהם הטוב שאפשר לעשות, והוא יתן לבנו של המת (שו"ת יהודה יעלה (אסאד) חלק ב - אבן העזר, חושן משפט סימן רח).

⁸⁵ ע"י לקמן סמ"ע שס"ו ס"א אין רוח חכמה וחסידות בקרבו.

⁸⁶ וצ"ע גדול שהרי לא היה ירושה אז, ואם האיסור בדווקא בצוואה או גם מחיים?? וע"י מהרש"ך ח"ב סי' קסא: שאני רואה אי זו ספק בצוואה אני מהפך בזכות היורש, דכולהו טצדקי דמצנין למעבד לאוקומי ממונא בחזקת היורש עבדינן כי היכי דלא ניהוי באעבורי אחסנתא.

⁸⁷ משמע שאין בזה איסור, אבל ברור שזה נעשה בחייה. ע"י בתשובה שכתוב בפירוש שלא לעשות כמנהג הגוים לחלק לבנים ובנות בשוה {אם לא בתשובה זו היא בתשובה הקודמת} ⁸⁸ צ"ע אם על פי דינים הוא יורש, אם יש בזה משום חילול ה' או קידוש ה' כאשר הם באים לתת

מאיר המשפט על הלכות נחלות

הואיל ואין העכו"ם מחויב לעמוד בתקנת הכמים. ולא העכו"ם יורש את אביו הגר, ולא גר את גר, לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים. אפילו היה לו בן שלידתו בקדושה(ד), מאחר שהוררתו שלא בקדושה אינו יורש את אביו ולא אביו יורשו. הגה קדושהאל שהיה חייב לעכו"ם ומת אם אין עכו"ם יודעין מזה אינו חייב לפקוע לזכיון(ה)⁸⁹.

(ח) הגוי יורש את אביו דבר תורה - אבל שאר ירושתיהן מניח אותן לפי מנהגן⁹⁰, מפני דלא מצינו שיהיה סדר נחלות אלא לישראלים לבד (רע"א).

(צ) והגר אינו יורש כו' - דכקטן שנולד דמי (סמ"ע).

(ד) ותנאי מועיל בירושה זו - פירוש, שיכול להוריש למי שאינו ראוי ליורשו ולעקור נחלה, וגוי וגר שירשו אביהן, יכול הגר לומר להגוי טול אתה ע"ז ויין נסך ואני מעות, ואם משבאו לרשותו אסור, כיון דאינו יורש את אביו מן התורה, לא מחשב כאילו הוא ברשותו, משו"ה יכול להתנות כן ולא אמרינן שהגר נהנה מע"ז (סמ"ע), פירוש, שיכול לעקור הנחלה מהראוי לה, משא"כ בישראל שצריך לשון מתנה דוקא כלדעיל (סימן רפ"א סעיף ז') (ט"ז).

(ה) אפילו היה לו בן שלידתו בקדושה - עי' לעיל סי' ער"ה ס"א (סמ"ע).

(ו) אם אין גוים יודעין כו' - אבל אם יורשי הגוי או שאר גוים יודעים זה קאי בעון, כיון דהגוי יורש את אביו, הוא בכלל גזילה, וגזל הגוי אסור, אבל אם אינו יודע, הוא בכלל ראה ויתר גוים (סמ"ע), וי"א דנראה הטעם, דהפקעת הלואתו שרי כמ"ש בסימן שמ"ח [סעיף ב' בהג"ה], רק במקום שיוודע יש חילול השם וכמ"ש שם בסימן שמ"ח (ט"ז)⁹¹.

(ב) קמישראל שהמיר לעכו"ם יורש את קרוביו הישראלים כשהיה(ו), ואם ראו בית דין לאבד את ממונו(ז) ולקנסו שלא יירש שלא לחזק ידי הרשעים הרשות בידם, ואם יש להן בנים(ח) בישראל תנתן ירושת אביהם המומר להם⁹². הגה קדושהאל נתן המומר הנכסים לאחרים אין צמתתו כלום, דמיד נפלו נכסיו קמי יורשיו ואין לו כח בהן. ויש אומרים שמניחין הידועה צבית לזנותו ואם יחזור בתשובה נותנין לו. וישאל יורש קרובי המומר לעכו"ם, אפילו הפקיד הממון צד ישראליים אחרים(ו), ואפילו היו לו בנים בגיורתו. קדושהאל אם הנפקדים שלחו יד צממון הפקידו בחיי המומר, או שבקש הממון ולא ראו ליתנו לו ויש להן עדים על זה⁹³, זכו צממון צבית(ו) ואין יורשיו יכולין להוציא מיד הנפקד, הן בחיי המומר הן לאחר מותו, דכל המוחזק בנכסיו יכול לזכות בהן כל זמן שהוא חי. ישראל מומר שמתה לו אמו ויש לו קרובים מן האב, אם המומר גדול שקראוי לקנסו(ז) צירקתו גם יורשיו אינן יורשין(יג) ונשארה הידועה לשאר יורשי האב. קדושהאל המומר קטן שאינו ראוי לקנסו, יורשיו יורשין אמו. קדושהאל יורש צממון

לו כסף.

⁸⁹ ראובן מת והניח בן קטן ובת קטנה ובת אחרת נשואה, והיתה הבת הקטנה ניזונת מן הנכסים ואחר כך המיר הבן והפקיעו בית דין את ירושתו ובאו לחלוק בת הבת עם הבת ואומרת בת הבת שינכו לבת מה שאכלה עד עתה מחלק המגיע לה. אין מנכין לבת מה שאכלה שהרי מנכסי אחיה היתה אוכלת. שכל זמן שלא המיר אין לבנות עמו כלום וכיון שהמיר מאותה שעה נפקעה ירושתו וזכו הבנות וחולקות בשוה מה שנשאר. דרך אגב רואים שיכול בית דין להפקיע ממנו אפילו אחרי שנפלה לו ירושה (רדב"ז ח"ד סי' קצא).

⁹⁰ צ"ע בלשון זו, שהוא לשון הרמב"ם נחלות פ"ו ה"ט, ומקור הדברים מדברים על הלוח כסף מהגוי, צריך להחזיר לבנו, וכנראה שכאן מייחס את זה שצריכים להחזיר למי שהמנהג. ועי' לעיל סי' קצ"ב.

⁹¹ עי' גזל עכו"ם (סי' שמח ס"ב ??).

⁹² וה"ה אם עמד המומר ונתן ירושה הראויה לו מאביו לאחרים במתנה אי הוי מתנתו מתנה או לא, כיון דלא החזיק רשע זה בממונו הויא מתנה (אורחות משפטים בשם הנשאל לדוד, ולא מצאתי הנשאל לדוד).

⁹³ נפקד שיש בידו פקדון שט"ח ושוב המיר הנפקד {נדצ"ל המפקיד - וכן הוא בפתחי חושן} ונטמע בין הישמעאלים ומת בהמרותו והניח יורשים ישראלים והלוח עני ומתמטט והיורשים אינם יודעים מהשט"ח אם המפקיד {נדצ"ל הנפקד} יוצא ידי שמים אם לא יודיע להיורשים מהשט"ח כדי שלא יגשו את הלוח העני, ועל אף דהרמ"א כאן מחייב שליחות יד בחיי המומר וזולת זה צריך להחזיר ליורשים יש להסתפק אולי מלוח דלהוצאה ניתנה לא בעינן שליחות יד ותביעה בחיי המומר דממילא פקע שיעבודו ואין הלוח מחוייב ליורשי' כלל, אין להמומר ע"ז כ"א שיעבוד בעלמא ופקע שיעבודה בהמרתו. אם הנפקד מוציא השטר ומוסרו לידי יורשי המומר הוא עושה עוון, ואם ירצה לצאת ידי שמים מכל וכל יבליע להיורשים דמי ניירא לצור על פי צלוחיתו (חת"ס חו"מ קנד).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

אשמו המומרת(נד) אע"פ שמת אביה לאחר שהמירה לעכו"ם ומתה אחר כך, הבעל יורש מאחר לידו כידה, אין שייך קנס.

(1) יורש קרובו המשומד - כיון דעדיין לא זכה בהם שום אדם, ממילא היורש יורשן (ט"ז)
(2) ואם ראו בית דין לאבד כו' - לא בכל ענין קנסו והפקיעו חז"ל המשומד מירושתו, כי אם כשראו שודאי לא יחזור לכשרותו (סמ"ע), מן הדין ודאי ממון של המומר הוא לגמרי, אלא אם כדי לתקן פירצת הדור יש צורך לקנסו בממון זה, הרשות ביד הב"ד, ואפילו בדרך זה ינתן הממון לבני המומר. ועי' לקמן שפ"ח סעיף י"ג, דאסור לאבדו ביד ממון של מוסר, דילמא נפיק מיניה זרעא מעליא, וק"ו כאן דכבר נפיק מיניה בני ישראל דאין לאבד ממון השייך להם, ולא יהבינן למומר רק לבניו (ט"ז)⁹⁴.
(3) ואם יש לו בנים - ה"ה אם יש לו אב תנתן הירושה לאב (סמ"ע).

(4) ויש אומרים שמניחין הירושה בבית דין כו' - ודאי מניחין הירושה בב"ד אולי יחזור וישוב ויתנו לו, אלא שבדין קמא איירי שהמומר רצה ליתן לאמו וזכה קאמר דבכה"ג מוטב שיתנוהו לבתו, ע"ש (סמ"ע), י"א דאף במקום דאין בנים למומר מ"מ לא שבקינן למומר שיטול הוא הירושה אף במקום שאין משום לתקן פירצות הדור אלא משום דלא שבקינן לממון שהוא ביד ישראל שיאכלנו המומר בגיותו, על כן כתב שיניחו אותו ביד ב"ד (ט"ז).

(5) אפילו הפקיד הממון כו' - פירוש, ולא אמרינן שהנפקד שבידו הממון יזכה בממון משום דנכסיו הן הפקר, אם לא ששלח בהן יד בחייו תחילה כדמסיק (סמ"ע).

(6) זכו במה שבידן כו' - עי' לקמן שפ"ח ס"ג: אסור לאבד ממונו של מוסר, אף על פי שמותר לאבד גופו, שהרי ממונו ראוי ליורשיו. ויש אומרים דמותר ליטול ממונו לעצמו, דאינו אסור אלא לאבדו, וקשה על הרמ"א כאן שלא מזכיר שהוא חולק על השו"ע שם (ש"ך), ויש לחלק בבין מומר לע"ז למוסר, שמומר לע"ז ליכא למימר חיישינן דילמא נפיק מיניה זרעא מעליא, כיון שנטמע בין העכו"ם (רע"א בשם המשנה למלך), ואפילו אם אין מחלקים, כיון דלא נפסק הלכתא בסי' שפ"ח, מי שלוקחו הרי זה זכה מן ההפקד בחיי המומר ואין לנו כח להוציאו ואם לא שלח בו יד בחייו אין כאן זכיה (נתה"מ רע"א בשם מהרח"ש), נפקד שיש בידו פקדון שט"ח חילוף כתב, ושוב המפקיד המיר דתו לעבודת כוכבים ומת בהעזבו דת והניח יורשים ישראלים, והלוה עני והיורשים אינם יודעים מהחילוף כתב, אין הנפקד צריך להודיע להיורשים מהחילוף כתב, ואיסורא קא עביד הנפקד אם מוציא השטר ומוסרו ליד היורשים, ואם ירצה לצאת ידי חובה מכל וכל, יבליע להיורשים דמי ניירא בעלמא לצור ולצור, ודוקא בלא הגיע זמן פרעון זכה (פ"ת).

(7) שראוי לקנסו - אם שרואין בו בבירור שחוזר בתשובה, רק שמתוך פחד רק שומר תו"מ בצנעה ולא בפרהסיא, ואי אפשר לו לברוח, או שרואין בו שבזמן קרוב יברח, ודאי שבכלל ממון ישראל יחשב (ט"ז), וי"א שראוי לקנסם (רע"א בשם תורת חסד).

(8) גם יורשיו אינן יורשין - והטעם, דמשומד נחשב כמת, ואין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל ליורשיו מאביו, משא"כ קטן דלא קנסוהו ולא אפקוהו חז"ל מירושתו, משו"ה אף שאינן נותנין בידו הירושה בעודו מומר, מ"מ אינו נחשב כמת אלא יורש את אמו ומזכה לקרוביו מאביו בירושתו (סמ"ע), וי"א הטעם שאין משפטו בתורה, ואם העבירו את הירושה ליורש אחר, ואח"כ חזר בתשובה, מה שעשו ב"ד עשוי (רע"א בשם התורת חסד), וי"א הטעם, דמסלקין המומר כמאן דליתא ממילא נשארה הנחלה ליורשי המוריש (ט"ז).

(9) ובעל יורש במקום אשתו המשומדת - קמ"ל דאע"פ שהיא גדולה ובמומר גדול קאמרינן שאין יורשיו יורשין זכותו בירושת אמו כנ"ל, שאני בעל דידו כידה או יד הבעל יותר טוב מידה, משא"כ בשאר יורשין שאין להן צד זכיה בנכסי קרובים בחייהם (סמ"ע), הטעם משום דבעל אמרינן ידו כידה, על כן לא אמרינן בזה דהמומרת כמאן דליתא ולא

94

אחד נשא אשה ונתן לה שער מתנת בריא שאם לא תנשא לאיש יהיה לה הכל במתנה, ואם תנשא לאיש תטול רק כתובתה והשאר הכל לבניו זכרים ונקבות יעלו בשוה, והשוה להם את הבכור רק דבר מועט שיטול בשביל חלק בכורתו, ומת אשתו ראשונה בחייו ונשא אשה שניה והוליד עמה בנים ובנות ומת הוא אין לשטר הראשון שום תוקף (נשאל חו"מ דוד יב).
לבדוק אם התרומת הדשן הוא באמת שיטת הרמ"א??

מאיר המשפט על הלכות נחלות

יזכה בממון אלא יורשי המוריש, ועוד דשאני בזרעה דלא אתי אלא מכחה ולא עדיפי מדידה, משא"כ בבעל דאתי מכח זכות עצמו (ט"ז).
(ג) ק"ל לאה נשבית ואמה קבצה מעות לפדיונה ואחר כך שמעה שהמירה ונטמעה בין העכו"ם, אם אי אפשר להחזיר (טו) לכל אחד מה שנתן יהיה הקרן קיים לפדיון שבויים, ואם יתכן לפדות באחרית הימים אותה שבוייה תפדה בהם (ועיין ב"ד סימן רנג סעיף ז⁹⁵).
(ט) אם אי אפשר להחזיר כו' - כיון שנטמעה בין הגוים ונשאת וילדה בנים, ודאי לא זכתה ממעות שנתנדבו לצורך פדיונה ולא יזכו בו בניה אחריה, דאדעתא דהכי לא התנדבו שתאכלם בגיות שהרי לא התנדבו אלא לפדיונה, הלכך אם היה אפשר להחזיר לכל אחד מה שנתן, זה היה מוטב, דהרי לא יצא מרשותם עד שתפדה, אבל זה אי אפשר כי יוציאו על זה יותר מן הקרן, הלכך יעשו בו צרכי רבים, ויותר הוא טוב לפדיון שבויים, ויהיה הקרן קיים אם תוכל לפדות באחרית הימים אותה שבוייה שתפדה בהן⁹⁶ (סמ"ע).

סימן רפד – אין צריך עדות ליורש שהוא קרוב וצריך עדות שמת

(א) ק"ה הגה כל היורשין יורשין בחזקה שהעידו העדים שהוחזק להן שהוא פלוני (א) לע"פ שאינו יודעין אמיתת יחוסו, והוא הדין בשאר יורשין. ק"מ מי שהוא מוחזק (ב) בלא שהוא קרוב המת ואין לנו יודעין קרוב יותר ממנו הרי זה יורשו, ולא חיישין שמה יק קרוב יותר ממנו כל זמן שלא יודעין (ועיין לעיל סימן רפ סעיף ז), ק"ו לא מורידין קרוב לירשה על פי עד אחד⁹⁷.

(כ) כל היורשים יורשים בחזקה כו' - המחבר השמיטו, משום שכבר כתבו לעיל ריש סימן ר"פ (סמ"ע). האומר זה בני או זה אחי או זה אבי או שאר היורשים, נאמן ויורשים אותו מטעם מיגו, אבל זה רק במקום שאין קרוב יותר ממנו, לדוגמא ראובן מעיד על שמעון שהוא אחיו, ואין לראובן בנים, הוא נאמן, ושמעון יורשו. אבל אם יש לראובן בנים, אז אפילו אם שמעון אחיו, אינו יורשו, ולכן אינו נאמן, שאומרים שלא התכוין להעיד אלא לחבבו, ואפילו אם בניו של ראובן מתים קודם לראובן, אין שמעון יורשו (קצה"ח). וי"א שנאמן אפילו אם אינו ראוי ליורשו ונאמן מכח מיגו⁹⁸ (נתה"מ).

(ג) מי שהוא מוחזק כו' – היינו כאשר א' ודאי יורש, אז אין חוששין, אבל אם יש אה, וחוששין אולי יש בן, אז חוששין ולא מוציאים מהמוחזק ללא עדות, והיות שהוא נקרא בן דודו, או שאר שם קורבה אינו ראה, וכן שם משפחה אינו ראה (ש"ך בשם תורת אמת), ראובן מת, והשאר יתומה, ומת היתומה, ובא שמעון וטוען שהוא דוד שלה, ומביא ב' עדים שאומרים ששמעון שראובן אמר ששמעון אחיו, זוכה בירושתה, כמו שהיה יורש לאביה על דבורו כנז', ולא חיישין ליורש אחר כיון דליתיה קמן (ש"ך בשם הרשד"ם).
(ב) ק"ה אין היורשים נוחלים עד שיביאו ראיה שמת מורישן, אבל אם שמעו בו שמת (ג) או שבאו עכו"ם מסיחים לפי תומם, אע"פ ששמעון את אשתו על פיהם (ד) ונומלת את כתובתה, ק"י וכן האשה שבאה ואמרה מת בעלי, אע"פ שהיא נאמנת ותנשא ותטול כתובתה (ה), אין היורשים נכנסים לנחלה על פיה.

⁹⁵ מעות שגבו לפדיון שבוי ומת קודם שנפדה יש מי שאומר שהם של יורשיו ויש מי שאומר שלא זכו בהם יורשיו.

⁹⁶ עי' י"ד רנב א: אם גבו לצורך הבנין בית הכנסת ואפי' אם קנו העצים והאבנים והקצום לצורך הבנין שאסור למכרם בשביל מצוה אחרת מותר למכרם לצורך פדיון שבויים, ועי"ש בש"ך שרק מותר לשנות למצוה יותר גדולה, ועי"ש בט"ז.

⁹⁷ יורש קיבל כמה בתים מקרובו שמת ללא בנים, וקיבל שכירות כמה שנים, ובא א' שיותר קרוב ממנו, הוא זוכה בכל הירושה, וכן בכל השכירות, וזה אפילו שהוא רק נאמן כקרוב מעדות היורש הראשון (נצח ישראל כב). ועי' לעיל הערה 51.

ראובן ליה משמעון כסף, ושמעון מת, ואין ראובן מכיר אם יש לו יורש באיזה מקום, אין עליו שום חיוב, אלא רק לאם יזמן שיבא אחד ויברר שהוא היורש, אז יצטרך ליתן לו אבל עד אז אין עליו שום חיוב להוציא הוצאות לבקש היורשין דעל ליה וכל חיובין ליכא חיוב להוציא הוצאות לבד מגזלן (אג"מ ח"מ ח"ב סי' יז).

⁹⁸ ואם כן רק נוגע לנכסים שהיו עד שעת האמירה, ולא לאחר מכן, כדלעיל &, ועוד אינו נאמן נגד חזקה, שאם מוחזקים באדם פלוני שהוא לא קרובו, אינו נאמן.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(3) אבל אם שמעו בו שמת – י"א דעד אחד שמעיד, מורידים לנחלה דמלתא דעבידי לגלויי. אבל אם עד אחד אמר ששמע שמת, הוי עד מפי עד. ואם ב' עכו"ם מעידים מסיח לפי תומו זה שלא בפני זה, אז מורידין לנחלה, מ"מ להלכה משמע מכל הפוסקים דבכל ענין בע"א אין מורידים לנחלה ועיין הגהת ש"ע לעיל סס"י ל' [אין חילוק בדיני ממונות בין מלתא דעבידא לגלויי או לא⁹⁹] (רע"א).

(7) אף על פי שמיאין אשתו על פיהם כו' - הטעם, דדוקא גבי נישואי דאשה הקילו בתחילה משום החומרא שהחמירו עליה בסופה, דודאי לא תנשא עד שתבדוק היטב אם אמת הוא הקול, וכמו שהקילו מטעם זה ג"כ להתירה לינשא ע"פ עד אחד או עבד ושפחה כמבואר באה"ע סימן י"ז סעיף ג', משא"כ בהוצאת ממון מחזקת זה ליתנו ליורשיו. והא דהקילו בסמוך (סעיף ד') גבי נפלו למים שאין להם סוף ואינך דיוודין על פיהם לנחלה ואין משיאין על פיהם, התם היינו טעמא משום דבכל דברים אלו שחזקתן למיתה לא החמירו גביהן לענין ממון, אבל לענין נשיאת אשה אדרבה משו"ה החמירו, דכיון דחזקתן למיתה תסמוך האשה ע"ז ולא תבדוק תו ע"ז אם הוא אמת (סמ"ע), בירושה אין שום חומרא על היורש אם משתכח דאכיל לאו דיליה (ט"ז).

(7) ותנשא ותטול כתובתה – וה"ה נדונייתה מנכסי עצבון בעלה (ש"ך בשם מהר"י לבית לוי), ואפילו אם אינה יכולה להתחתן בגלל יבם, יש תקנה לכתוב בכתובה שאם תבא האשה לגבות סכי שטר כתובתה, הן מחמת מיתת הבעל והן מחמת גירושין, שתגבה סכי שטר כתובתה ואפילו שתשאר זקוקה ליבם, ואפיל ואם לא כתבו, מאחר ולא ידעו מהאח, זה נחשב כאילו כתבו (ש"ך בשם מהרש"ך).

(ג) קבאמרה מת בעלי ונתבמה, הרי יבמה נכנס לנחלה על פיה שנאמר (דברים כה ו) יקום על שם אחיו המת והרי קם.

(ד) קבאמי שטבע במים שאין להם סוף ובאו עדים שטבע בפניהם ואמרו אבד זכרו, אע"פ שאין משיאין את אשתו לכתחילה(1), הרי היורשים נוחלים על פיהם. וכן אם באו עדים שנפל לגוב אריות ונמרים או שראוהו צלוב והעוף אוכל בו, או שנדקר במלחמה ומת, או נהרג ולא הכירו פניו. אבל היו לו סימנים מובהקים בגופו(2) והכירו אותן בכל אלו הדברים וכיוצא בהם, אם אבד זכרו אחר כך יורדים לנחלה בעדות זו אע"פ שאין משיאין את אשתו, שלא החמירו בדברים אלו אלא מפני איסור כרת, אבל לענין ממון אם העידו העדים בדברים שחזקתן למיתה והעידו שראו אותם הדברים ואבד זכרו, ואחר כך נשמע שמת(ח), הרי אלו נוחלים על פיהם.

(1) אף על פי שאין משיאין כו'. הטעם, דלענין נישואין החמירו בזה דאמרה האשה בדדמי לה שמת בעלה, וכיון דאפשר שלא מת, יש להחמיר לענין איסור אשת איש, ואף על גב דחשש שלא מת הוא רחוק מן השכל, מ"מ משום חומר איסור חשו בה אפילו לזה, משא"כ בענין ממון לא חשו לחששה רחוקה כלל (ט"ז).

(2) אבל היו לו סימנים מובהקים כו' - האי מובהקים לאו מובהקים גמורים קאמר, דא"כ היו משיאין ג"כ אשתו על פיהם, וכמ"ש באה"ע סימן י"ז סעיף כ"ד, אלא מובהקים לאפוקי חיוור וסומק או כליו היו כך וכך קאמר (סמ"ע, וט"ז), עיין מ"ש בסימן רנ"ט סק"ב (קצה"ח), נראה דאם אמר סימנין גמורים בכליו דמהני לענין ממון (נתה"מ).

(7) ואחר כך נשמע שמת - אפילו לא שמעו בו שמת אלא אחר שהעידו על דברים כאלו, וה"א שהקול שמת נתפשט מכח עדותן על דברים שהן למיתה, אפ"ה יורדין לנחלה, וכ"ש אם נשמע הקול שמת קודם שהעידו על דברים כאלו שסתמן למיתה (סמ"ע), א"כ לפי דבריו עכ"פ בעינן קול שמת, ואין זה במשמע, אלא האי "ואח"כ דנקיט, פירושו "או אח"כ" (ט"ז).

סימן רפה – שבוי שברח והיוצא לדעת מה יעשו בנכסים

⁹⁹ ועי' יו"ד שצז ס"א לענין אבילות.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(א) קב"שבו (א) שנשבה ונשמע שמת וירדו יורשיו לנחלה וחלקו אותם ביניהם, אין מוציאין אותם מידם (ב), וכן הבורח מחמת סכנה. אבל היוצא לדעת (ג) ששמעו בו שמת וירדו יורשיו לנכסיו והולקים, מוציאים מידם עד שיביאו ראיה שמת מורישין.

(8) שבו כו' – אמנם אם הנכסי שבו אצל לוח או נפקד, הוא ספק, כיון שהדבר ספק אם יוציאו מידו ויניחום ביד בית דין או לא מסתברא ודאי דלא מפקינן מיד מי שהן בידו (ש"ך בשם התורת אמת), וכן בעל חוב יורד וגובה מקרקעותיו (ש"ך בשם הראנ"ח).

(2) אין מוציאין אותה מידם - דלאו דוקא קאמר אין מוציאין דהא אפילו לכתחילה מורדין קרוב לנכסי שבו (עי' לקמן ס"ב), ולא נקט אין מוציאין אלא משום סיפא דכשיצא לדעת, דשם אפילו מוציאין מיד קרוב וכנ"ל. ועוד דמשום דירדו למכור ולהחזיק בהן בעינן ששמעו בו שמת, אבל אם לא ירדו אלא להתעסק בהן ולהיות כאריס, אפילו לא שמעו בו שמת נמי (סמ"ע וש"ך), וי"א שמש"כ "אין מוציאין אותם מידם", דהיינו דבשלא שמעו בו שמת כשהבית דין מורדין אותן מתנין עם הקרובים שאף שכל זמן שלא יבואו הבעלים יכולין הן לאכול, מ"מ כשיבואו הבעלים מנכין להם במה שהיו צריכין ליתן להם כאריס והמותר מוציאין מהן, אבל בשמעו בו שמת שירדו לאכול בתורת נחלה אין מוציאין מהן הפירות שאכלו, ומשו"ה לא היה צריך שוב לכתוב הדין שאפילו שמעו שממשמשין ובאין דהרי זה זריז ונשכר, דנכלל במה שכתב שאין מוציאין מידם, דמשמע שאין הבית דין מוציאין מהן שום דבר מהפירות עד שיבואו הבעלים ויטלו שלהן. אבל לירד ולמכור הגוף הקרקע ודאי דאין שום אדם יקנה מהן, דאין אדם מוכר דבר שאינו שלו ומי שיקנה מהם אינהו דאפסדו אנפשיהו, וכשיבואו הבעלים יוציאו מהלוקחים שקרקעות א"י להבריחם ואין הבית דין חוששין כלל למכירה, ובודאי לא יעשו היורשים רק שיאכלו הפירות ובדין אוכלים (נתה"מ).

(3) אבל היוצא לדעת כו' - והיינו דוקא שהלך במקום רחוק ובמקום הסכנה ואין השיירות מצויות, דהיוצא בדרך זה מדרכו לצוות לביתו, וכיון שזה לא ציוה אמדינן דעתיה דלא ניחא ליה דלירדו בו אחרים, אבל כשהלך לדעת במקום קרוב או במקום שהשיירות מצויות, אמרינן דמשו"ה לא ציוה משום דסבר לשוב היום או מחר, וכיון דלא שב ודאי נאנס ודינו כשבו (סמ"ע), היינו למקום רחוק וראוי לצוות לביתו, ומדלא ציוה לא ניחא ליה דלירדו בו אחרים, משא"כ בהולך למקום קרוב ואין סכנה חשב לבוא היום או למחר, ומדלא בא ודאי נאנס, ויתבאר פרטיו בדברי רמ"א סעיף ד' (ט"ז), ראובן הלך למדינה אחרת לסחורה ודעתו היה לחזור לביתו ואסתייע מילתא שראובן הנ"ל נפל במחלוקת עם איזה אנשים שם במדינה ההוא ונסע מן המקום ההוא אבל לא חזר לביתו ונשתקע שמה ועד היום ועד בכלל לא נודע מה היה לו, דינו כשבו, ואפילו אם א' עשה פשרה על הירושה שלו, זה בטל ומבוטל מאחר, וזה כמו מי שאמר מה שאירש מאבא מכור לך או נתון לך או מחול לך שאין בדברים אלו ממש כמבואר בח"מ סי' רי"א, ואפילו אם א' מהיורשים עשה עצמו כשולט בירושה ומפרנס אחיו, עכ"ז יש לב"ד ברגע שיוכלו להעמיד מפקח על המטלטלין, ולא להשארי אצל התופס (פ"ת).

(ב) שבו שנשבה ובורח מחמת סכנות נפשיות (ד) חייבים בית דין להתעסק בנכסיהם. כיצד עושים, קב"ש המטלטלים יהיו מופקדים ביד נאמן על פי בית דין, קב"ש מורדין לתוך הקרקעות קרובים הראויים לירש (ה) כדי לעבוד הקרקעות ולהתעסק בהם עד שיוודע שמתו (ו) או עד שיבואו (ז). הגה קב"הו כ"ן יורשין הכזה קצתן עובדי אלמה וקצתן אינן עובדי אלמה מעמדין זיל עובדי אלמה (ח). קב"שבו ובורח שמיין אלו הקרובים שהורידו מה שעשו ומה שאכלו כמנהג האריסים של אותה מדינה. הגה קב"ש אומרים דוקא בנכס שמין לו כאריס (ט), אבל פירות נוטל הכל (י). קב"ש אס שמעו שמת קודם שהורידו (יא) ואחר כך זלו אין לו בנכס כלום אלא מה שאכל ומה שהוציא הוציא¹⁰⁰. קב"ש למה לא יעמידו אפטרופוס לעולם (יב) בין במטלטלין בין בקרקעות עד שיבאו הבעלים או עד שיוודע בוודאי שמתו, לפי שאין בית דין חייב להעמיד אפטרופוס לגדולים שהם בני דעת. הגה קב"מיהו אס היה כ"ן מי שקראה להיות

¹⁰⁰ עי' לקמן סמ"ע סקט"ו דאף ששמעו בו שמת מ"מ לא היה סבור שבודאי מת ונכנס אדעתא דהכי דאם אולי יבא אחיו או מורישיו יטול את שלו ומחשב קצת לידע ביה ומחל.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

אפוטרופוס לתקנת השבוי מעמידן אותו ואין תקנה גדולה מזו (ג). ק"ו מיהו היורש יכול למחות שלא למנות אפוטרופוס (יד), ויש אומרים לאין היורש יכול למחות. ק"ט קטן ומעמידן לו אפוטרופוס.

(ז) ובורח מחמת סכנות נפשות - דכל שלא היה לו פנאי לצוות ב"ד מחוייבין להזקק לנכסיו שלא יופסדו (סמ"ע), אבל הבורח מחמת נושיו אינו בכלל זה (ש"ך בשם הרשד"ם), אם מנה א' על נכסיו, ונפל לו מטלטלין אח"כ, אין לממונה שליטה על הנכסים אלא הם נשארים ביד בית דין (ש"ך בשם הראנ"ח).

(ח) קרובים הראויים לירש - משני טעמים מורידין דוקא קרובים: הא', דאם מורידין אריס אחר דילמא כל כונתו יהיה להרבות פירות ליטול בו חלקו כמו אריסי העיר ויפסיד הקרקע, דאין בעליו עמו שישגיח על פעולתו, משא"כ קרוב הראוי לירש דלא יפסידו דיאמר שמא מת והקרקעות יהיו שלו. והטעם השני, דכיון דיש להסתפק בו שמת, למה נפסיד בתקנתנו הקרוב להשחית מנחלתו, טוב תתן בידו הקרקע ולאכול ממנו הפירות מלתתן לאיש אחר (סמ"ע), דמסתמא יהיה נזהר בשמירת שדהו שלא לכלותו כיון שחושב שאח"כ יהיה שלו (ט"ז).

(י) עד שיוודע כו' - פירוש, ואז יהיה הכל של זה הקרוב שירד בה (סמ"ע).

(יא) או עד שיבואו כו' - פירוש, ואז ישומו לזה היורד במה שעבד באריסות וכדמסיק המחבר, ומאז והלאה יטלו הבעלים הקרקע לידם (סמ"ע).

(יב) וקצתן אינן עובדי אדמה - אלא עובדין שלהן ע"י אחרים, אפילו יש לאחרים ג"כ קרקעות ונותנין אותן ליד אריסים והן משגיחין עליהן, אפ"ה מוסרין אותן ליד קרובים העובדין באדמתן בעצמן (סמ"ע).

(יג) דוקא בשבח - פירוש, מה שנשבח הקרקע בעצמה זולת הפירות (סמ"ע).

(יד) פירות נוטל הכל - נראה דאפילו הפירות שגדלו מאליהן נוטל (נתה"מ).

(טו) ואם שמעו בו שמת כו' - הטעם, דבשלמא כשלא שמעו בו שמת דיש לחוש שתהיה כל כונתו להרבות בפירות ולהכחיש הקרקע בסוכרו היום או מחר יבוא השבוי ויטול הקרקע מידו, משו"ה הוצרכו לתקן דאף כשיבוא יטול בשבח כאריס, ואז לא יכחיש הקרקע כיון דאף אם יבוא ויטול הקרקע מידו יהיה לו עכ"פ חלק בהשבח, משא"כ כשמעו בו שמת דאז ירד להקרקע בסוכרו שהיא שלו ותו ליכא למיחש דיפסידוהו, ומשו"ה אם יארע דאחר ששמעו בו שמת וזה עבדו ושבחו בא בעל הקרקע, אינו נוטל חלק בהשבח אלא דינו כדין בעל שהוציא הוצאה על נכסי מלוג של אשתו הגדולה ואח"כ מתה, דדינו הוא דמה שאכל אכל ומה שהוציא הוציא (סמ"ע), ע"י סמ"ע לקמן סוף סי' רפ"ז, ולפי דבריו הכא דווקא בשעמו בו שמת על ידי קול אבל ע"י עדות גמור הנוטל כאריס (רע"א), דאז סבר שהוא שלו אין צריך לתקן שיטול כאריס שלא יכלה את השדה (ט"ז).

(טז) אפוטרופוס לעולם - שאינו מצוי שימצא (סמ"ע).

(יז) ואין תקנה גדולה מזו - פירוש, דאז יהיה חלק הבעלים בפירות בטוח והקרקע נשמרת מפסידא (סמ"ע).

(יח) מיהו היורש יכול למחות - דכיון דאין לב"ד לבקש ע"ז לפי שאינו מצוי שימצאו וכנ"ל, וזכות היורש הוא דירד הוא להנכסים ולא אפוטרופוס ע"י אריס, משו"ה יכול היורש למחות ביד ב"ד דלא יפסידו לו בדבר שאינו מצוי ואינו מוטל עליהן (סמ"ע).

(יט) ק"לגשבה השבוי (טו) וברח המסוכן והניח קמה לקצור, וענבים לבצור, תמרים לגדור, וזיתים למסוק, בית דין יורדים לנכסיו ומעמידים להם אפוטרופוס (טז), וקוצר ובוצר וגודר ומוסק ומוכר הפירות ומניח דמיהם עם שאר המטלטלים בבית דין, ואחר כך מורידין הקרוב לנכסיו, שאם ירד תחילה שמא יתלוש אלו הפירות שהם כתלושים ויאכל אותם. והוא הדין בחצירות ופונדקאות הניות העשויות לשכר ואינם צריכים עבודה ולא טורח ואין אדם נותן אותם באריסות, אין מורידין להם יורש שהרי גובה השכר ואוכל, אלא כיצד עושין, בית דין מעמידין להם גבאי ויהיה השכר מונח בבית דין עד שיביא ראיה שמת או עד שיבא ויטול שלו. ואין מורידין הקרוב לעולם אלא לשדות וגנות וכרמים וכיוצא בהם שיהיו בהם כאריס כדי שלא יפסדו ונמצאו בורים (פירוש שוממים), ונשמים (פירוש מענין והארץ הנשמה והם שמות נרדפים).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

^(ט) נשבה השבוי כו' - היורד לניכסי שבויין ושמע עליהן שהן מממששין ובאין וקפין ותלש מן הקרקע הרי זה זריז ונשכר (ש"ך בשם הירושלמי).

^(י) ומעמידין להן אפטרופוס - אף דנתבאר (לעיל ס"ק (יא)) דאינו מצוי שרוצה אדם להיות אפטרופוס לגדולים, ה"מ בענין עבודת קרקע דצריכין טורח ועיון רב על האריסים בעבודתן כל ימי עבודת השדה והחרישה והזריעה, משא"כ בדברים כאלו העומדין לתלוש ולקצור דאין בהן טורח רב, ור"ל דבכיוצא בדברים אלו מצויים בני אדם לגמול חסד אף עם הגדולים להיות להם אפטרופוס (סמ"ע).

(ד) ק"מ שיצא לדעת והניה נכסיו ואין ידוע להיכן הלך ולא מה אירע לו, אין מורידין קרוב לנכסיו ואם ירד מסלקין אותו. ואין בית דין צריכים להטפל בו ולהעמיד לו אפטרופוס לא לקרקע ולא למטלטלין, שהרי לדעתו יצא והניה נכסיו(יז). וכיצד יהיה דין נכסיו זה, ק"מ למטלטלין יעמדו ביד זה שהם תחת ידו עד שיבא זה ויתבע, או עד שימות ויתבעו היורשים והקרקעות. מי שהניחו שכן בהן אין לוקחין ממנו שכר, ושדה או כרם שהיה בהן ארים ישארו כמו שהניחם עד שיבא(יח), ושדה או כרם שהניחם בורים ישארו בורים, שהרי הוא ברצונו איבד ממנו ואבידה לדעת אין אנו מצווין להחזירה. הגה מיהו אס נפלו לו נכסים זכאן שלא ידע בהן, דינו כנכסי צנוי(טו). ¹⁰¹ ויכן אס הלך שלא במקום סכנה(כ) וחשך לחזור ולחזר הוי כמי שילא שלא לדעת.

^(י) לדעתו יצא כו' - פירוש, ואילו רצה שירדו בו אחרים היה מצוהו קודם יציאתו (סמ"ע). כל זה לא דיברה אלא בהולך דרך רחוקה ומקום סכנה ואין השיירות מצויות ועל דעת כן יצא ודרך ההולך דרך רחוקה כ"כ לתקן עניניו ומצוה לביתו אבל זה שהלך למקום שהשיירות הולכות ובאות בכל יום אין דרך לצוות לביתו כשיוצא לדרך כזה ואם אירע מקרה שנהרג או נשבה דומה למי שנשתטה פתאום שב"ד יורדין וזנין את אשתו ובניו (ש"ך בשם האלשיך). ראובן יש בידו מעות משמעון בהלואה או בפקדון, ומת שמעון הנזכר ולא נודע לשמעון הנזכר יורש ונוחל. כי היכי דלגבי פירות חייב הנפקד להשתדל בתקנתם כמו כן חייבים בית דין להשתדל בתקנת השבוי וכו' דמדין השבת אבדה נגעו בהו דעל כל ב"ד מוטל להציל הבעלים מהפסד המיועד להגיע עליהם במקום שאין מצילין זולתן, ה"ה נמי אם מת אדם אחד ונפלו נכסיו קמי יורשין והיורשין אינם ככאן לפנינו ואינן יודעין מן הירושה שנפלה להם מחויבים הבית דין לשקוד בתקנת מטעם מצות השבת אבדה. וודאי אם הנפקד או הלוח איש מהימן בעיני הב"ד והנכסים של המת בטוחים אצלו דבר פשוט הוא שאין הב"ד נזקקים להוציאם מידו, אבל אם אותו הנפקד אינו איש מהימן ובטוח בעיני הב"ד בלתי ספק אצלי שעל הב"ד מוטל להוציא הפקדון מיד הנפקד ולתתו ביד איש נאמן בתורת נאמנות ע"פ ב"ד¹⁰¹ (ש"ך בשם מהר"ם מלובלין), ראובן שהלך ולא ידוע היכן הוא ואשתו תפסה למזונותיה מה שהיתה תחת ידה ורשותה. ובאו ב"ד העיר וכתבו לה כל מה שתפסה והניחיהו בידה כדין התורה ועתה רצתה האלמנה לעלות לארץ ישראל עם אביה ואמה וקרובותיה ולהביא עמה כל המטלטלין שתפסה, ואפטרופוס היתום מעכב על ידה ואינו מניחה לעלות עד שתניח המטלטלין שהם תחת ידה, כל מה שנמצא ביד האשה אין מוציאין מידה ואין נזקקין לה ב"ד לא לתבוע ולא להעמיד אפטרופוס כי אין תובע למי שהמטלטלין בידו אלא בעל הדבר אם יבא או יורשיו אם יתברר שמת או נהרג, ואפילו שמעו בו שמת שאשתו מותרת לא גובה כתובתה, אמנם מה שהיא תפסה שלה מאחר ומגיע לה מזונות (ש"ך בשם האלשיך), ועכ"פ יהיו הב"ד בטוחים בהקרן לעולם ולא בפירות, כי אין מעמידין אפטרופוס למבוגר רק כשומר את הדבר ולכשיבואו יורשיו יוחזר להם הקרן (פ"ת), ויש חולקים שא"צ להוציא מידו כלל (רע"א ופ"ת). וגם קשה מאד שיבואו יורשים שיכולין לברר שהם היורשים של פלוני שמת כיון דלא הוה נודע לנו בחיותו וה"ל כממון שאין לו תובעים כו', ובכה"ג משמים זכו ליה ודידיה הוא ומאן מרמא ליה מידי, ואם ירצה לנהוג מדת חסידות יעשה דבר לצורך נשמתו והוה ג"כ קצת השבה (פ"ת).

¹⁰¹ עי' חת"ס חו"מ קכב שמביא יעב"ץ החולק, ועי' חת"ס סי' קכט שחזר בו, ולכן עיקר כמהר"ם מלובלין (שבט הלוי ח"ה סי' רטו ס"ב).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(י^א) כמו שהניחם עד שיבא - פירוש, או עד שישמעו בו שמת ויטלום היורשים מידו וכמ"ש לפני זה במטלטלים (סמ"ע).

(י^ב) דינו כנכסי שבוי - ולא אמרינן מדלא צוה על הנכסים שהניח כשיצא וגילה דעתו שלא ינחא ליה שירדו בו אחרים, ה"ה בזה שנפל לו אחר יציאתו, אלא מאי דגלי גלי ומאי דלא גלי לא אמרינן בו כן (סמ"ע).

(י^ג) שלא במקום סכנה - ע"י לעיל ס"א (סמ"ע).

(ה) שמעו בו שמת (כא) הרי בית דין מוציאים כל המטלטלים ומניחים אותן אצל נאמן על פיהם. הגה ודוקא בתורת קרוב (כז) אין נותנין מטלטלין לידו, אצל יכול להיות אפטרופוס כמו אחר, ומורידים הקרוב לשרות ולכרמים כארים עד שיביא ראיה ברורה שמת או עד שיבא (כג).

(כ^א) שמעו בו שמת - פירוש, האי שיצא לדעת ולא צוה לביתו, כששמעו בו שמת אז צריכין לחוש לפסידת היורשין, משו"ה מוציאים המטלטלין מיד איש שאינו נאמן ונותנין אותו ליד נאמן, ואין נותנין אותו מיד ליורשיו הראויים לירש דדילמא הקול ששמעו בו שמת הוא שקר, אבל מ"מ יכול הקרוב להיות אפטרופוס אם הוא נאמן ע"י לקמן ס"ח, וז"ש הרמ"א "ודוקא בתורת קרוב", ור"ל לשמש בהן כרצונו הוא דאין נותנין בידו פן יאבדו ויפסידו אותו בידו (סמ"ע), זה קאי איצא לדעת דצריכין הב"ד לחוש לפסידא דיוורשים, גם לפסידא דהיוצא אולי שקר שמעו ועודנו חי (ט"ז), שאלה, ראובן מת, והניח בן קטן ובת, ונשאר כל נכסיו ביד אחיו שמעון שהיה מפקח בנכסים, והבחור הלך ושמעו שמת ללא עדים. מוציאים המעות מיד דודו ומניחים אותן ביד איש נאמן. והך תקנתא דעבדינן, היינו משום תועלת ותקנת היורש, דכיון ששמעו בו שמת, נהי דאין מורידין היורש לנחלה עד שיודע הדבר בעדות ברורה, מ"מ עושים תקנה להשגיח בנכסים שלא יפסדו, כיון שאיפשר שיתברר שמת האיש היוצא ויפלו הנכסים ביד היורש. מ"מ אינו ראוי להניחם ביד שמעון דודה, שאיפשר שלא יהיה לבה בטוח שיהיו המעות בידו. והנה מעשים בכל יום מהאנשים שנתעלמו ונאבדו ולא נודע מה נעשה מהם, ולא נמנעו הקרובים לגבות חובותיהם בכל מקום שהם (ש"ך סק"ה בשם מהרש"ך).

(כ^ב) ודוקא בתורת קרוב - פירוש, לשמש בו כרצונו (ט"ז).

(כ^ג) או עד שיבא - פירוש, כשיבוא נוטל הקרוב כאריס אף בשבח (סמ"ע), וכשיבוא כבר נתבאר בסעיף ב' מחלוקת בזה לענין שמעו שמת, וה"ה כאן דחד טעמא הוא (ט"ז).

(ו) קלי"ב שמורידין קרוב לנכסי שבוי או בורח או לנכסי היוצא לדעת ששמעו בו שמת לא יורידו קטן (כד) שמא יפסיד הנכסים. ואין מורידין קרוב לנכסי קטן שמא יטעון ויאמר זה חלקי המגיע לי בירושתו. ואפילו קרוב מחמת קרוב אין מורידין, כיצד היו שני אחים אחד גדול ואחד קטן (כה), ונשבה הקטן או ברח, אין מורידין הגדול לתוך שדהו מפני שהקטן אינו יכול למחות (כו), ושמא יחזיק זה האח ולאחר שנים יאמר זה חלקי שהגיע בירושתו. ואפילו בן אחיו של זה הקטן שנשבה אין מורידין אותו לנכסיו שמא יאמר מחמת אבי ירשתי חלק זה.

(כ^ד) כשמורידין קרוב כו' עד לא יורידו קטן - רבותא קאמר, דאפילו כששורת הדין נותן שלא להוריד אחר אלא להנות לקרובו, היינו דוקא כשהקרוב הוא גדול, אבל כשהוא קטן אין מורידין אותו, ואין צריך לומר שאין מורידין קטן שאינו קרוב לנכסי שבוי. ואם אין קרוב אלא קטן מעמידין לו אפטרופוס שיתנם ביד האריס והוא ישמור חלק השבוי, ומ"ש "והוא ישמור חלק השבוי", ר"ל ישמרנו תחת ידו, ואם יבוא השבוי יתנהו כולו לידו ולא להקטן, אלא שיש תועלת להקטן בהעמדת אפטרופוס זה, שבאם ישמעו שמת שבוי זה יתנהו הפירות וגם הקרקע הנשכחה ע"י אריס ע"י עיון אפטרופוס להקטן (סמ"ע), אבל גדול מורידין אף על פי שיש עמו זה הקטן ולא חיישינן שמא מת השבוי (ש"ך), ויש מחלקים בין זכר לנקבה, שבנקבה לא מורידים אלא רק בזכר, ועיין בשער המלך סוף פ"ד מהלכות סוכה מה שכתב בזה (פ"ת).

(כ^ה) ואפילו קרוב מחמת קרוב אין מורידין כיצד היו שני אחים כו' - האי כיצד אתי לפרושי ריש דברי המחבר דכתב אין מורידין קרוב לנכסי קטן שמא יטעון שנפל לו בירושתו, ומה שכתב דקרוב מחמת קרוב אין מורידין, אין מפורש בסעיף זה אלא בסעיף שאחר זה, שהתחיל וכתב, לעולם אין מורידין קרוב לנכסי קטן אפילו קרוב מחמת אחי האם כו',

מאיר המשפט על הלכות נחלות

דר"ל דיש שני אחין מאם אחת ולהאחד יש אח מהאב, וקאמר דאותו אח מהאב אין מורידין לנכסי קטן אף שהוא קרוב מחמת קרוב (סמ"ע).

(יב) מפני שהקטן אינו יכול למחות כו' - פירוש, אף דקיי"ל (סימן קמ"ט סעיף י"ט) דאין מחזיקין בנכסי קטן אפילו לאחר שהגדיל, מ"מ יש לחוש שמא זה האח הגדול יטעון שמעולם היתה שלו שנפלה לחלקו בירושה, והקטן אף אחר שהגדיל לא יודע לו שהיתה של אבותיו למחות בו ולהוציאה מידו, כי האנשים בני עירו אף שידעו שהיתה של אבי הקטן יאמרו שמא האמת עם הגדול שזו השדה הגיעה לחלקו ולא יודעו אותו להקטן, מה שאין כן כשמורידין איש אחר שאינו ראוי לירש עם הקטן לנכסיו, כשיגדיל הקטן וזה שהורידוהו בה ירצה להחזיקה בידו, יאמרו בני עירו לזה הקטן שהגדיל שהשדה היתה של אביו ויוציאוהו מידו כיון דאין מחזיקין בנכסי קטן (סמ"ע).

(יג) ק"ה'ועולם אין מורידין קרוב לנכסי קטן, אפילו קרוב מחמת(כז) אחי האם של הקטן שאינם ראויים לירש הרחקה יתירה היא זו, ואפילו יש ביניהם שטר חלוקה(כח) בין בבתים(כט) בין בשדות לא ירד, ואפילו אמר כתבו עלי שטר אריסות לא ירד, שמא יאבדו השטרות ויאריכו הימים ויטעון ויאמר שזה חלק ירושה בא לו מחמתו או מחמת מורישו. הגה ק"ה'וכל זה שאין מורידין קרוב לנכסי קטן היינו כשכבר אינו סמוכין על שלחן אחד וכבר חלקו(ל)א, אבל אם לא חלקו האחין עדיין וסמוכין על שלחן אחד מעמידין קרוב לנכסי קטן. ק"י'א' אומרים עוד הא לאין מורידין קרוב לנכסי קטן היינו כשאוכל הפירות(לז), אבל באפטרופוס דעלמא שאין לו הגאה מיניה מותר. ק"י'א' אם לא היו הנכסים מיורשת הקטן(לג) מותר להוריד קרוב.

(יד) ואפילו קרוב מחמת - כל שיש בו צד שיכול להחזיק בהן (סמ"ע).

(טו) שטר חלוקה - שמא ישתכח הדבר (סמ"ע).

(טז) אפילו בתים - שיש שכנים ויודעים שהיה של אבי הקטן וששלו הוא חיישן שמא ישתכח הדבר (סמ"ע).

(יז) וכבר חלקו - כלומר או שכבר חלקו (סמ"ע, וט"ז).

(יח) שם - היינו דווקא דלא כצד הבא שמותר להוריד אפטרופוס כשלא אוכל (נתיבות).

(יט) כשאוכל פירות - שאז יטעו ויסברו שהוא שלו (סמ"ע).

(כ) לא היו הנכסים מירושת הקטן - דאז ליכא למיחש שיאמר בא לידי בירושה (סמ"ע), פירוש, אלא קרקעות דעלמא שבאו להם, אין חשש שיאמר זה שנפלו לחלקו בירושה (ט"ז).

(כא) ק"ה'הא דאין מורידין(לד) קרוב לנכסי קטן דוקא במקרקעי, אבל מעות של קטן ממנים עליהם אפילו קרוב(לה). הגה ק"ה'יעדיף טפי בקרוב מבחוק, ולכן אם יש בהן קרוב ורחוק, וסנייה נאמנים צוה הקרוב קודם ומעמידין אותו. ק"ה'אבל אם הקרוב אינו נאמן מעמידין רחוק הנאמן. ק"י'א' קטן שיש לו ממון מצוי אמו או ממקום אחר ואזיו חי, אין נותנים הנכסים ליד האב דאין מורידין קרוב לנכסי קטן אלא בית דין מעמידין לו אפטרופוס, ואם הם מטלטלין ואזיהו ראוי להיות אפטרופוס עליהן נותנין לידו. ק"י'א' אומרים דאין בית דין מחוייבין לחקור בקטנים שיש להן אב אלא אם כן אזיהו מוחזק שאינו הולך בדרך טובים(לו).

(כב) הא דאין מורידין - אמנם אב לא נכלל קרוב שלא מורידים (ש"ך בשם הרשד"ם), ועי' רשד"ם הובא בש"ך לקמן ר"צ סכ"ה, ועי' מהר"ם הובא בש"ך לעיל ס"ד (ש"ך).

(כג) אבל מעות של קטן כו' - הטעם דבמעות ומטלטלין אף שהן ביד אחר יש לחוש שימכרם או שיבריחם ויאמר להד"ם שמסרו לידי, ע"כ צריכין לסמוך על שימסרו לידו בב"ד והן יכתבו ויחתמו לעדות ולראיה, וא"כ בקרוב נמי מצי למיעבד עליו הכי (סמ"ע), אבל במעות של קטן. הטעם, דגבי קרקעות יש לפנינו מעליותא דהיינו ברחוק טפי מקרוב, ע"כ יש לנו לעשות על צד היותר טוב שאפשר, משא"כ במעות שלא מצינו שום מעליותא ברחוק טפי מקרוב ע"כ שוים הם (ט"ז).

(כד) וי"א דאין ב"ד מחוייבין לחקור - פירוש, ואפילו בקרקעות אין מעמידין לו אפטרופוס איש אחר אלא סומכין אאביו. אם יש זוג שנפרדו, ולא התגרשו, ויש בת קטנה, ויש לבת כסף שלה, והכסף כעת ביד אבי אמה כאפטרופוס, יש לבת לשבת עם אביה, ואם האב בעל אחריות נכסים, טוב שיתנו לו גם המעות שישא ויתן באותו ממון ויפרנסנה

מאיר המשפט על הלכות נחלות

וישיאנה באותו ממון. ואין מניחים בן קטן יתום לגדל אצל הראוי ליורשו שמא יהרוגו, אבל לא חוששים כן בבת¹⁰² (סמ"ע).

(ט) קמ"מעשה באשה אחת שהיה לה שלשה בנות, ונשבת הזקנה ובת אחת(לו), ומתה בת שניה והניחה בן קטן. ואמרו חכמים אין מורדין את הבת הנשארת לנכסים שמא מתה הזקנה ונמצאו שלישי נכסים אלו לקטן, ואין מורדין קרוב לנכסי קטן(לח). וכן אין מורדין לזה הקטן בנכסים שמא עדיין הזקנה בחיים, ואין מורדין קטן לנכסי שבוי. כיצד עושים לו, מתוך שצריך להעמיד אפוטרופוס לחצי של קטן, מעמידים אפוטרופוס על כל נכסי הזקנה(לט). אחר זמן שמעו שמתה הזקנה(מ), אמרו חכמים תרד הבת הנשארת לשלישי מנכסים שהוא חלק ירושתה, וירד הקטן לשלישי שהוא חלקו מנכסי הזקנה(מא), והשלישי של בת השבויה השניה מעמידים לה אפוטרופוס מפני חלק הקטן שמא מתה גם הבת השבויה ויש לזה הקטן חצי השלישי, וכן כל כיוצא בזה.

(לז) ונשבת הזקנה ובת כו' - פירוש, וכל הנכסים שהניחו פה היו של הזקנה (סמ"ע).

(לח) ואין מורדין קרוב כו' - עי' לקמן ר"צ ס"ב שאין מעמידין נשים לאפוטרופוס משום דאין מדרכן לצאת ולבוא ולטרות בנכסים, והכא הרי צריכה לטרוח או להעמיד אריס שהיא תעייין עליו בשביל חלקה, ואגב נמי הוה חלק הקטן משומר, ולכן אי לאו טעמא משום דאין מורדין קרוב כו' (סמ"ע), אבל אין נראה לסמוך על הסמ"ע לענין מעשה כיון שלא נתחדש בשום מקום. ונראה עוד לתרץ, דמיירי דהיתומים היו סמוכים אצל אשה, ובכה"ג ממנין אותה כמ"ש בסימן ר"ץ סעיף כ"ד (ט"ז). ולא מגדלים בן אצל אחיו, אם הם שוים בירושה שמא יהרוג אותו, אבל בבת, מאחר ולא שוה לו בירושה ורק מקבלת עישור נכסים, אין חשש (ט"ז בשם מהר"ם פדאוה).

(לט) מתוך שצריך כו' מעמידין אפוטרופוס על כל כו' - האפוטרופוס הוא לתועלת השבוי [ולא הבן] שיעמיד אריס להנכסים ויקח בכל שנה חלק השבוי לשומר, ואע"פ דאינו מצוי להיות אדם אפוטרופוס לנכסי שבוי שהוא גדול, בכזה שהוא לתועלת הקטן שיהיה חלקו נשמר באם הוא שמתו או שימותו השבויים, מצויים הם אפוטרופוסים (שונה מס"ק (יא)) (סמ"ע), י"א דהעמדת האפוטרופוס הוא לא לתועלת הילד אלא לתועלת השבוי ונ"מ לענין כמה פירות הוא זוכה בהם, ודלא כשו"ע וקשה על הרמ"א שלא מביאו (ש"ך בשם האגודת אזוב).

(לז) שמעו שמתה הזקנה - אבל לא ידעו מה נעשה בבת הנשבת עמה, ומשו"ה אמרו שתרד הבת הנשארת לשלישי כו', שהוא ודאי חלק ירושתה מהזקנה שכל הנכסים היו שלה, וכן הקטן לשלישו, והשלישי השלישי יהיה מונח עדיין בספק שמא הבת הנשבת עדיין חיה ואם מתה יש לקטן חלק באותו שלישי, ואגב חלקו של הקטן שבאותו שלישי מעמידין אפוטרופוס על כל אותו שלישי ולתועלת הבת השבויה, כנ"ל בס"ק הקודם (סמ"ע).

(מ) וירד הקטן לשלישי שהוא חלקו כו' - הא דנותנין ליד הקטן ולא מוקמינן ליה אפוטרופוס, מיירי בקטן שיודע לפקח בנכסיו, משו"ה מאי דהוה דידיה יהבינן ליה, אבל אין ראוי למנותו אפוטרופוס בשל אחרים (סמ"ע).

(י) קמ"שבויה שהמירה ונשאת לעכו"ם ויש לה כאן קרקעות ומטלטלין, מתנהגים בנכסים(מב) כדין נכסי שבוי שלא המיר¹⁰³.

(מב) מתנהגים בנכסים כו' - ואין זה דומה לאוכל נבילות להכעיס דמורדין את גופו וכ"ש שממונו הוא הפקר, דשאני התם דהיה יכול לאכול בהיתר ומניחו ואוכל איסור להכעיס, אבל אלו שנשבו לבין הגוים לאנסן, כל מה שעושין להנאתן הוא ולא להכעיס הוא כו' (סמ"ע).

סימן רפו - יתומים גדולים וקטנים היאך ניוונים מנכסיהם

¹⁰² ועי' אה"ע סי' פב ס"ז בענין זוג שנתגרשו אצל מי גודל הילדים.
¹⁰³ עי' לקמן שפ"ח ס"ג אסור לאבדו ביד ממון של מוסר ועי' לעיל רפג ס"ב בשם הרע"א.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(א) קמ"מי שמת (א) והניח בנים גדולים וקטנים או בנות גדולות וקטנות, והגדולים צריכים להוציא יותר במלבושים, והקטנים צריכים להוציא יותר במזונות, אין ניוזנים ולובשים מן האמצע אלא חולקין בשוה, וכל אחד ילבוש ויוזן משלו. קידוקא בשמיהו למחאה מהני אפילו כולם גדולים¹⁰⁴, אבל בסתם ניוזנים ומתפרנסים אלו עם אלו, דסתמן שותפים ניהו ומוחלין זה לזה קיאיז מי שחולק בזה(ב)¹⁰⁵.

(8) מי שמת כו' – עי' סי' ר"צ סכ"ה בש"ך בשם הרשד"ם, אבל אם מחל פעם א', שוב שוב אינו יכול לחזור ולתבוע (ש"ך בשם הרשד"ם).

(2) דוקא כשמיחו כו' ויש מי שחולק כו' – עי' לקמן סי' רפ"ח ס"א שהמחבר מחלק בין מה שעליהן בין מה שעל אשתו ובניו, דדוקא לקמן בסימן רפ"ח דלא איירי בגדולים וקטנים אלא הן שוין, וקפידתן אינה אלא בבגדים מה שתיקן אחד לנפשו או לאשתו ובניו יותר מאחרים, בזה י"ל דמתחילה כל זמן שלא גילו דעתן להקפיד היתה כוננתן שלא להקפיד אלא כל אחד יכסה במה שירצה, וכשיראה שחבירו יעשה לו ולאשתו בגד טוב גם הוא יעשה כן, משא"כ כאן דאיירי בגדולים ובקטנים, שגדולים צריכים יותר בבגדים מה שאין שייך בקטנים, והקטנים צריכים יותר במזונות מה שאין שייך בגדולים, אין סברא לומר שנתרצו בתחילה לזה, משו"ה יכולין לתבוע זה את זה אף במה שכבר כלה (סמ"ע), הצד החולקים ס"ל דאפילו מסתמא לא אמרינן דמחלו זה לזה וצריכין לשלם כל אחד מה שהוציא על עצמו, וסי' רפ"ח שונה דהתם היו כולם גדולים בשעת הוצאה, וכיון שלא מיחו זה לזה מסתמא מחלו אהדדי, משא"כ כאן דקטנים לאו בני מחאה ניהו (ט"ז), דקטנים לאו בני מחילה ניהו ועוד וכיון דהקטנים יכולים לתבוע להגדולי משו"ה יכולים הגדולים לתבוע ג"כ לקטנים דאל"כ לא יהי' דינם שווים (רע"א).

(ב) ק"ב במה דברים אמורים שאין תועלת לקטנים במה שלובשים הגדולים, אבל גדול האחים הנושא ונותן בנכסים, ויש תועלת לקטנים במה שהוא מלובש יפה, כדי שיהיו דבריו נשמעים, הרי זה לובש מתפיסת הבית ואם מיחו בידו הרשות בידן(ג).

(3) ואם מיחו בידו כו' – בגדול האחים בעי דוקא דמיחה בתחלה בשעה דלביש ומכסי אבל אם לא מיחה בתחילה מחל אף להבא ואין שמין אח"כ אף מה שעליו משא"כ באחים דעלמא יכולים למחות גם אח"כ (רע"א ופ"ת).

(ג) נשאו גדולים לאחר מיתת אביהם(ד) ישאו הקטנים גם כן מכלל הנכסים ואחר כך יחלקו. נשאו הגדולים בחיי אביהם ואמרו הקטנים לאחר מיתת אביהם הרי אנו נושאים בדרך שנשאתם אתם, אין שומעין להם(ה) אלא מה שנתן אביהם נתן. הגה ק"מי שקידן בנו וק"ב ליתן נדוניא ומת קודם שנקנס לחופה, אין נוטל הנדוניא אלא מחלקו שהרי לא זכה זה בחיי אביו(ו). ק"מי שפלאו אביו מן התפיסה מנכין לו אחר כך מחלק ירושתו(ז) ולא אמרינן שאביו נתן לו מתנה רק הלוה לו, אלא אם כן יש אומדן דעת שהאב נתן לו צמתנה.

(7) ה"ג נשאו הגדולים לאחר מיתת אביהן "מהאמצע" (סמ"ע).

(7) אין שומעים להם כו' – ראובן נפטר והניח נכסים והניח בנות ולא בנים ויש מהבנות נשואות ויש עוד שלא נשאו עדיין. אותם שנשאו בחיי אביהן מה שנתן להן אביהן אם מעט ואם הרבה ומה שנשאר אחר המות יחלקו בשוה. ואם יש משודכת שכבר פסק לה אביה, לא זכתה בדברים, והוה כמו כל יורשת (ש"ך סק"א בשם הרשד"ם). יעקב היו לו ב' בנים ראובן ושמעון, ובעודו בחיים היה קונה תכשיטי זהב והיה נותן לראובן בנו לצורך ולסיוע נשואיו וזה עשה עד כי שדך ואירס את ראובן בכורו ומשם והלאה היה חוזר וקונה יעקב הנז' לשם שמעון בנו הפשוט והיה מוסר אותם בידו גם לצורך נשואיו ובנו הנזכר היה מקבלם מידו ונפטר יעקב וראובן הבכור רוצה ליטול פי שנים אף כנגד התכשיטין אשר ביד שמעון אחיו באמור. אם אלו החפצים ביד שמעון באופן שהיה איפשר לומר אין בידי

¹⁰⁴ כדלקמן סי' רפ"ח סעיף ד' (ד"מ).

¹⁰⁵ עי' רמב"ם נחלות פ"ט ה"א: האחין שעדיין לא חלקו ירושת אביהן אלא כולן משתמשין ביחד במה שהניח להן הרי הן כשותפין לכל דבר, וכן בשאר היורשין הרי הן שותפין בנכסי מורישן וכל שנשא ונתן כל אחד מהן בממון זה השכר לאמצע. ומאחר ולא מצאתי מקום יותר מתאים להכניס ההלכות האלה הכנסתי אותם כאן, ע"כ. ואם חלקו בגורל עי' סי' קע"ג ס"ב.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

כלום נאמן לומר אמי נתנם לי וכן הדין אם האם מוחזקת באלו התכשיטין נאמנת שבעלה נתנם לשמעון במגו וכ"ז שאין עדים שהיו של אביו קנה שמעון (ש"ך סק"א בשם הרשד"ם), ראובן ש"מ צוה והפקיד על נכסיו שלא היו לו בנים כי אם בנות אחים ובני אחים ובחיייו השיא מהן וכתוב בצוואה עוד צוה מחמת מיתה שיתנו אלף זהובים לשרה בת פלוני אחיו בתורת החלק והירושה המגיע לה בנכסיו, ונוסף על זה בתנאי כך יתנו לה עוד כו"כ במתנה גמורה וכו' עוד צוה ונתן במתנה גמורה לרבקה אלף לבנים נוסף על מה שנתן לה בנדונייתה וכאן לא הזכיר בחלק ירושתה וכו'. ורבקה זוכה באלף ועוד בירושה, וכל היכא דאזלינן בחר אמדנא אנו מבטלים האי מעשה שעשה ונשאר הענין כאשר היה בתחלה, אבל אמדנא אף פעם לא מוסיף. ואין לתמוה שאיך אפשר שהיה מרבה לזו וממעט לזו דדין פשוט שיכול אדם להרבות לבן בין הבנים ולבת בין הבנות אפי' בתורת ירושה כ"ש בתורת מתנה (ש"ך בשם הרשד"ם), אף על גב דלענין נדוניית הבת אמרינן (אה"ע סימן קי"ג סעיף א') דהולכין אחר נישואי הבת הראשונה שהשיא האב בחייו וצריך שיתנו היורשים גם לשניה כן, שאני התם דמתקנתא דרבנן יש לבת עישור נכסים, א"כ מה שנתן לבתו בחייו גלי דעתיה שזה הוא במקום עישור נכסים ומסתמא גם לשניה יתן כן, אבל מה שנותן אדם לבנו אינו אלא דרך מתנה בעלמא לא דרך חיוב, וא"כ אפשר שלפ"ז אין רצונו ליתן מתנה אלא שבקיה אירושתו (ט"ז).

⁽¹⁾ אין נוטל הנדוניא אלא מחלקו שהרי לא זכה בו - אפילו נתקשר אביו בקנין, האי קנין לא קאי אאותו בן אלא קאי אאותו שכנגדו ששידך בתו לבנו, שאם יעבור ולא יתן כמדובר שיתן הקנס לשכנגדו, ואם מת האב קודם שהגיע זמן הנישואין ואין המשדך והאחין רוצים לקיים מה שקיבל עליו אביו, פטורים מהקנס (סמ"ע), ולא זכה הבן בכל מה דקצב לו אביו אלא יחלקו בשהו, דמאיזה טעם יזכה, דאין כאן מתנת שכ"מ ולא מצוה מחמת מיתה. ואי משום מצוה לקיים דברי המת, לא אמרינן מצוה לקיים דברי המת אלא היכא דהושלש מתחילה לכך¹⁰⁶. ואי משום אמדנא דעת אביו כיון דנדר לו כל כך אמדינן דעתיה דניחא ליה לקיים, מאן לימא לן דדעתו היתה שיטול כל זה בראש, דילמא כל מה שקצב לו היינו דוקא בחייו, אבל לאחר מותו כיון דנפלו נכסיו קמי בניו ולהאי בן נמי אית ליה חלק בהדייהו לא ניחא ליה להאב להעביר נחלה משאר בנים, כ"ש היכא דחלק ירושתו יגיע לשיעור הנדוניא שקצב לו אביו (סמ"ע), אפילו הקנה האב בקנין בשעת התנאים, דהקנין לא קאי אאותו בן אלא קאי אאותו שכנגדו ששידך בתו לבנו, שאם יעבור ולא יתן כמדובר ביניהם שיתן הקנס לשכנגדו (ט"ז).

⁽²⁾ מי שפדאו אביו כו' - דוקא גבי שביה כיון דמחויב האב לפדותו לא אמרינן שבמתנה נתן לו, אבל מה שנותן האב ברצון אמרינן שמתנה היא דאל"כ למה עשה כן כו', דודאי היכא דנותן לו בסתם ומת אין היורשים יכולים להוציא ממון מספק, והוה כמי שמצוה שפלוני חייב לי כך וכך ואותו פלוני טוען שבמתנה נתן לו או מחל לו, דנשבע היסת ונפטר, ה"נ דכוותיה (פ"ת).

(ד) ק"ה השיא האב את בנו(ח) ועשה לו משתה והיתה ההוצאה משל אב, ונשתלחה שושבינות¹⁰⁷ לזה הבן בחיי האב, כשהיא חוזרת לאחר מיתת האב חוזרת מן אמצע. אבל אם הוציא הבן במשתה משלו אינו חוזר אלא מחלק הבן שנשתלחה לו בלבד.

⁽³⁾ השיא האב - אבל אם האב נפטר והאם השיאה בנה, זה אינו שלו, אפילו אם גרו בה כמה שנים (ש"ך בשם המהרש"ך), ולא דווקא שהאב פינה בית ונתן לבנו, אלא אפילו אם בנה לו בית חדש, כיון שלא הניח בה שום כלי להוראה שלא היה נותנה במתנה, ואפילו אם אחרי הנישואין, האב מת, והשאר הרבה בתים בירושה, והבן השכיר את הבית שקיבל לחתונתו לאחיו, לא מחל זכותו בו (ש"ך בשם המבי"ט).

(ה) ק"ה האב ששלח שושבינות בשם אחד מבניו, כשתחזור השושבינות לאותו הבן הרי היא שלו. אבל אם שלחה האב בשם בניו סתם, כשתחזור תחזור לאמצע. ואין זה שנשתלחה לו

¹⁰⁶ בענין מצוה לקיים דברי המת עי' סי' רנב ס"ב

¹⁰⁷ פי' רשב"ם - ששלח האב את אחד מבניו לשמוח את החתן ובידו דורונות שכן דרך שושבינות נוטל דורון לשמחת חופת חבירו ואוכל עמו וזה יחזיר לו כמו כן כשישא אשה.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

חייב להחזירה עד שישמחו בו כלם(ט), שהרי כלם שושבינים, שבשם כלם נשתלחה, לפיכך אם שמח במקצתם, מחזיר חלק זה ששמח עמו בלבד והרי הוא לאמצע(י).

^(ט) עד שישמחו בו כלם - פירוש, בשעה שישאו נשים וישמחו בו כדרך ששלחו לו בשעת נישואיו. ודוקא כשישאו כולם אז משלח לכל אחד חלקו בשעת נישואיו, וזהו שמסיק וכתב שהרי כולם שושבינו, ור"ל בשעה ששלח אביהן היתה דעתו על כל בניו לחזור ולשלוח לכל אחד חלקו. ולפיכך אם שמח במקצתן, פירוש, אם מקצת מהן נשאו נשים, מחזיר אותן חלק דכל אחד לבדו, ואפילו אם יתוצו כל האחין שישלח כל דמי השושבינות בנישואים דאחד מהאחין וישמחו שם עמו כולן יחד, אין זה שנשתלח לו מחויב לשלחן ביחד אלא לכל אחד חלקו כשישא אשה (סמ"ע), פירוש, שישאו נשים וישמחו בו כדרך ששלחו לו בעת נישואיו, ויכול לומר דעת אביהם המשלח השושבינות היתה על כל בניו שיחזיר לכל אחד חלקו (ט"ז).

^(י) ומ"ש והרי הוא לאמצע - פירוש, שיחלקו כל האחים באותו חלק, וי"א דהוא של אותו שנשא (סמ"ע), הטעם כיון דאם לא ישאו אחרים נשים אז פטור מהן מי שנשתלחה לו, והרי אביהן רצה לזכות לכל בניו, ואיך יהנה זה שנושא אשה במה ששלח לו לבד והאחרים לא יהנו מחלקן (ט"ז).

סימן רפז - מי שמת והניח בנים גדולים וקטנים

(א) קיימי שמת(א) והניח בנים גדולים וקטנים והשביחו הגדולים את הנכסים, כל השבח לאמצע(ב), קייאפילו שכר עמלם לא יטלו(ג). קייאם אמרו ראו מה שהניח לנו אבא הרי אנו עושים ואוכלים, השבח של משביח(ד). והוא שיהיה השבח מחמת הוצאה שהוציא המשביח, אבל שבחו נכסים מחמת עצמן השבח לאמצע. וכן אם היתה אשתו של מת היא היורשת בכלל אחיותיה(ה) או בכלל בנות דודיה, והשביחה הנכסים השבח לאמצע. ואם אמרה ראו מה שהניח לי בעלי הריני עושה ואוכלת, והשביחה הנכסים מחמת הוצאה(ו) השבח שלה, זהו דעת הרמב"ם לבדו, ולא מצינו לו חבר. אבל דעת הכל שזה שאמרנו ברישא שאם השביחו גדולים את הנכסים השביחו לאמצע, היינו דוקא כששבחו הנכסים מחמת עצמן, דהיינו ששכרו פועלים(ז) ממזמן תפיסת הבית ק"א שישאו ונתנו בסחורה, אבל אם השביחו ע"י שהוציאו הוצאות משלהם או שטרחו בגופם לחפור ולבנות השבח לעצמן(ח). ואם השביחו בדבר שאם היו מודיעים לקטנים(ט) גם הם יכולים לעשותו כגון לשמור וכיוצא בו, השבח לאמצע אע"פ שטרחו בגופם, כיון שלא הודיעום תחילה. ואם אמרו ראו מה שהניח לנו אבא הרי אנו עושים ואוכלים, כל השבח שהשביחו בכל הנכסים אפילו בחלק האחים הוא של עצמם(י), ואפילו השביחו מחמת נכסים. הגה ק"א א"ס האחים גדולים אין כריכים לאומרו צדית דין רק צפני עדיסניא, אבל אם יש צהן יתומים קטנים לריך שיאמר אותו צפני צית דיוני(יב). ק"א וכל זה באחין שניזונין יחד(יג), אבל אם אין ניזונין יחד אפילו השביח מחמת עצמו אינו נוטל רק כשאר יורד שלא צדקת לנכסי חצירו. ק"א אחד מן האחין קהיו לו צנים הרבה והשביחו הנכסים אינו יכול לומר תנו לי מה שהרווחו צניו(יד), וכן האחרים אינו יכולים לומר תנו לנו מה שאכלו צניך, אלא הכל מן האמצע. ק"א אחד מן האחין שנתן מתנה לאחרים וראו האחין ושתקו הוי מחילה¹⁰⁸.

¹⁰⁸ מי שמת והניח בנים ובנות, וחלק מהבנות הסכימו לחתום על כתב ויתור וחלק מהן לא הסכימו, והשיג האח הגדול כתב ויתור מב' אחיות על שמו בלבד, והאח הגדול טוען שלעצמו הציל, חולקים בזה, שהרי הוא כגזלו לכל היורשים, וחייבים להחזיר לכולם, ומה שהחזירו לאחד מהם שייך לכולם (אורחות המשפטים כלל לה אות סז). רב נפטר, ולפני פטירתו בקש שבנו ראובן שראוי להיות רב ימלא מקומו, ולא עלתה בידו, כי הקהל חפצו איש זר, והתפשרו עמו ונתתו לו ממון בתורת פיוס שימחול חזקת הרבנות, ועתה באו אחיו של ראובן שרצו חלק בדמי הפיוס. אין להם זכות, שהרי לא נשאר כלום לאחר מיתת אביהם, והחזקת רבנות אילו היו מקבלים אותו לא היה לשאר האחים כלום אם כן כל הממון שקיבל היו כהשביח הנכסים מעצמו ולא מחמת הנכסים (אורחות המשפטים צוואה ה)

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(x) מי שמת כו' – ראובן שמת והשאיר אשה וילדים, ולא היה ברכושו כדי כתובתה, והיא לוותה והרויחה יותר מכדי כתובתה, מאחר ואשה שאינה ניזונית כגון שתבעה כתובתה בב"ד דשוב אין לה מזונות והניח בעלה נכסים מועטים אפי' השביחו הנכסים ועמדו על אלף דינרין השביחה לעצמה, אבל באשה הניזונית בין בנכסים מרובין בין בנכסים מועטין אין לה בשבח כלום ואפילו שכר טורחה אינה נוטלת, וה"ה לכאן (ש"ך בשם המהר"ם מלובלין).

(2) כל השבח לאמצע - פירוש, ואפילו אם השביחו מכיסם (סמ"ע).

(3) ואפילו שכר עמלם לא יטלו - אף על גב דבשאר שותפים נוטלים שכר טרחם כאריס, שאני אחים דמחלי אהדדי, ולא דוקא בגדולים שמחלו לקטנים אלא ה"ה גדולים וגדולים (סמ"ע וט"ז).

(7) ואם אמרו כו' השבח של משביח כו' - ר"ל אפילו מה שנשבח בחלק שאר אחין (סמ"ע).

(7) היא היורשת בכלל אחיותיה כו' - פירוש, כגון ראובן שנשא לבת שמעון אחיו ולא היו בנים לשמעון אלא בנות, וראובן שנשאה אין לו יורש, ומת שמעון ואח"כ מת ראובן ונפלה ירושתו לפני בנות שמעון אחיו, ונמצאת אשתו יורשת נכסיו בכלל שאר אחיותיה (סמ"ע וט"ז).

(7) והשביחה הנכסים מחמת הוצאה כו' - פירוש, משל עצמה, דלפי החולקים על הרמב"ם אף ששיבחה הנכסים מתפיסת הבית השבח הוא שלה כיון דאמרה תחילה להן ראו כו' (סמ"ע).

(7) דהיינו ששכרו פועלים כו' - דאף שטרחו בשכירות הפועלים או בסחורה, כיון דאין כאן חסרון כיס וגם לא טירחא בהשבחה בגופו אלא נתרבה לו טורח ע"י שכירות אחרים, מחלי אהדדי (סמ"ע וט"ז), וי"א דעיקר החילוק הוא, דבחפירה ונטיעה צריך כל חלק וחלק חפירה ונטיעה בפני עצמו, משא"כ שכירות פועלים שנשכר ביחד וטורח אחד הוא, ובכה"ג אחין מחלי אהדדי, אבל שותף אפילו בכה"ג ששכר פועלים מ"מ נוטל הוא כאריס אף שעשה ע"י פועלין. ונראה דדוקא כשהשביח בדבר עסק שלא נשתתפו על עסק זה, כגון שנוטע שדה לבן של שותפות או בנה חורבה, אבל שותפין שעשו שותפות להתעסק ונתעסק אחד יותר או שאחד לבד נתעסק, אינו יכול לתבוע שכרו, כיון שאם הודיעו היה חבירו ג"כ יכול לעשות ולהתעסק ודאי מחל בחשבו שחבירו יעשה ויתעסק למחר, ועיין מה שכתבתי לעיל בסימן קע"ז סק"ד (נתה"מ).

(7) השבח לעצמן - ואם היה ממון בתפיסת הבית שהיו יכולין לשכור פועלים והגדולים הוציאו משלהן מעות לשכור פועלים, נראה דבזה יש דין ממוצע, דנוטל בחלק הקטנים כאריס, דהא ליכא למימר שלא יטלו כלום, דהא עיקר הטעם בשבחו נכסים מחמת נכסים דאינן נוטלין כלום וגריעי משאר שותפין הוא משום דאחין מחלי אהדדי כנ"ל ס"ק (ג), וכאן חזינן דלא מחלי דהא טרחו בגופן ובכה"ג לא מחלי, וגם א"א לומר שיטלו הכל, דאי הוי אמרו גדולים "ראו", היו אוהבי הקטנים או קרוביהם משכירים להם פועלים משל אביהם בשבילם, וה"נ כיון דיש ממון בתפיסת הבית ממילא היו ג"כ הב"ד משכירין פועלים. ואין לומר דזה הוי כמו שאמרו ראו כיון דידוע שאין טורחין בשביל אחיהם בגופן וכמו בסעיף ב' בת"ח, דזה אינו, דהא בת"ח אפילו בדבר שהקטנים יכולין לעשותו השכר שלו (נתה"מ).

(7) שאם היו מודיעים לקטנים כו' - אפילו קטנים הללו מוטלים בעריסה ואינן יכולין לשמור, מכל מקום כיון דשמירה יכולה להתקיים על ידי שאר קטנים לא מחשב מלאכה בגופא ומחלי (סמ"ע וט"ז).

(7) אפילו בחלק האחים כו' ואפילו השביחו מחמת נכסים - אף על גב דשאר שותף אין לו בשבח אלא כשאר אריס ואפילו אמר לעצמי אני עושה, שאני הכא כיון שהן אחים ולא נשתתפו תחילה אדעתא להרויח ושתקו כשאמר להם לעצמי אני עושה, ודאי מחלו ויטול כל השבח. אח גדול שנאנס דבר מידו אפילו נגנב או נאבד פטור דמיקרי שמירה בבעלים (סמ"ע).

(8) רק בפני עדים - ואפילו אמר כן בפני עדים שלא בפני אחיו סגי בהכי משום דחברא חברא אית ליה וכדין מחאה (סמ"ע).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

- (ב) שיאמר אותו בפני ב"ד - דב"ד אביהן של קטנים הן, ואולי יחוסו וימנו אריס ואפורופוס לשבח להן חלקן (סמ"ע).
- (ג) באחים הניזונים כו' - טעמו, דכל שאינן ניזונים הוו כאחרים לגמרי, משו"ה ה"ל ליטול רשות ממנו תחילה, משא"כ בניזונים לא איכפת לאחד שישביח חברו בנכסים ויקח לו השבח, ועיין מה שכתבתי בסעיף ג' (ט"ז).
- (ד) תנו לי מה שהרויחו בני כו'. כיון דהעמידן סתם מסתמא במקומו העמידן, וכל שהשביחו כאילו השביח הוא ומחל (סמ"ע).
- (ב) קס"ה אחד מהאחים שלקח מעות ועשה בהם סחורה, אם היה תלמיד חכם גדול (טו) שאינו מניח תורתו שעה אחת (זו), הרי השכר שלו שאין זה מניח תורתו ומתעסק לצורך אחיו.
- (ט) ועשה בהן סחורה אם היה ת"ח גדול כו' - לאו דוקא סחורה, ה"ה אם היה טורח נפשו בהשבחת נכסים כנ"ל, ג"כ אמרינן ביה כיון דהוא ת"ח דודאי לא טרח להיות לאמצע אלא לנפשו טרח (סמ"ע), דהוי זה כאילו פירש ואמר לעצמי אני עושה, אבל דוקא בסחורה, דאילו בטירחא דגופא א"צ לטירחא דת"ח, אפילו בהדיוט נמי אינו צריך לומר ראו (ט"ז), היינו בהשביח ע"י שכירות פועלים (נתה"מ).
- (ט) שאינו מניח תורתו שעה אחת - פירוש, אם לא שיש לפניו עסק להרויח בו כי יפה תורה עם דרך ארץ, אלא שבשביל אחרים ודאי אינו מבטל כיון שאדוק כ"כ בתורה, ולפי הד"מ אין דין ת"ח בזה"ז, והב"י סובר שיש, ומהתימה שהשו"ע לא הביא מזה (סמ"ע), אפילו בת"ח בזמן הזה אמרינן כן (ט"ז), וי"א שדעת הרמ"א היא שאין להוציא כסף מת"ח בזה"ז אבל להחזיק בכסף בטענה שהוא לא ת"ח מותר (פ"ת).
- (ג) קס"מי שירש את אביו והשביח הנכסים ונטע ובנה, ואחר כך נודע שיש לו אחים במדינה אחרת, אם קטנים הם השבח לאמצע (יז), ואם היו גדולים (יח) הואיל ולא נודע שיש לו אחים שמין לו כאריס¹⁰⁹. וכן אם שירד לנכסי קטן והשביח, אין שמין לו כאריס אלא השבח לאמצע שהרי לא ברשות ירד.
- (ד) אם קטנים הן השבח לאמצע - הטעם, דאין מורידין קרוב לנכסי קטן וכדמסיק המחבר בסוף סעיף זה, ומיהו מה שאכל כבר אין מוציאין מידו, דכיון דלא ידע ביה שיניחם אינו מחויב לשלם מה שאינו בעין, ואפילו אם הוא כעת גדול, כל שהשביח בקטנותו הוא לאמצע (סמ"ע), הטעם, דאילו בא לב"ד לימלך אם ירד שם וישביח וישומו לו כאריס, לא הוו הב"ד נותנים לו רשות לזה כיון דאין מורידין קרוב לנכסי קטן, משו"ה אין לו כלום בחלק חברו והוי השבח לאמצע, משא"כ בגדולים אעפ"י שהוא שלא בידיעת ב"ד, מ"מ אם היה יודע שיש לו אח והיה בא לב"ד היו נותנים לו רשות כיון דמורידין קרוב לנכסי שבו גדול, ע"כ חשיב כיורד ברשות ונותנים לו כאריס גם בחלק חברו (ט"ז), היינו רק בפירות שבא מחמת השבח שהשביח הגדול שלא מדעת הקטן, כיון דאם יפסדו מה ששתלו ומה שבנו כגון שישרפו ויהיה היזק להיתומים מגוף הקרן, ודאי שיצטרכו להחזיר מעות יתומים שיכולין לומר עקור אילנך ולך, א"כ לא זכו היתומים בהאילנות והבנין עד שיתוודע להם וזכה להם חצירם, אבל בלא ידע אין החצר קונה בדבר שאינו רגיל לבוא כמבואר בסימן רס"ח סעיף ג' ברמ"א, וכיון שלא זכה קודם שיוודע להם ובאחריות המשביח קאי, משו"ה פטורין מלשלם הפירות. אבל נראה דודאי אם אכלו פירות מקרקע היתומים ובא להן את, צריך להחזיר הפירות שאכל, דכי משום שאכל דלאו דידיה מחמת שלא ידע פטור (נתה"מ).
- (ה) ואם היו גדולים כו' שמין לו כאריס - עי' רמ"א ס"א דאם אינן ניזונין יחד וירד אחד לנכסים והשביח דידו על התחונה, זה לא שייך אלא כשדרים יחד וחלקו נפשם במזונות דה"ל יורד שלא ברשות, משא"כ כשהוא לא ניזון במקרה מפני שלא היה במדינה, ועי' לעיל רפ"ה סעיף ב' בהג"ה שכאשר מורידים קרוב לנכסי קרוב ששמעו בו שמת, שלא מקבל שום שכר, שם שונה שידע שיש סיכוי שהוא חי, אבל כאן הרי לא עלה בדעתו שיש לו אח (סמ"ע), זהו דוקא בגדולים וקטנים, דהעיקר הא דהוי כיורד שלא ברשות הוא מטעם דאין מורידין קרוב, אבל בגדולים וגדולים ודאי דלא גריעי משאר שותפין משום שניזונין יחד ושייך ביורד ברשות (נתה"מ סק"ד). מה שהקשה הסמ"ע משמעו בו שמת

¹⁰⁹ בחצי של אחיו.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

לפענ"ד לא קשה כלל, דבשמעו בו שמת כיון שאוכל כל הפירות, יש לו הדין מוציא הוצאות על נכסי אשתו דמה שהוציא הוציא, אבל הכא שאינו אוכל הפירות כלל ולא ירד רק אדעתא להשביח, מהיכי תיתי לא יטול כאריס ומהיכי תיתי ימחול מלאכתו בחנם (נתה"מ)

(ט) וכן אח שירד לנכסי קטן כו' - האי "וכן" קאי אמ"ש לפני זה ברישא, דאם הם קטנים השבח לאמצע, מפני שירד שלא ברשות דאין מורידין קרוב לנכסי קטן, וזהו ג"כ טעם דדין זה (סמ"ע), ועי' לעיל רפ"ה ס"ט בש"ך בשם האגודת אזור.

סימן רפח - היאך שמין מה שעל בניהם ובנותיהם כשחולקים

(א) קס"האחים שחלקו שמין מה שעליהם(א), ויש אומרים דגדול האחין אין שמין מה שעליו(ג), אבל מה שעל בניהם ובנותיהם שקנו להם מתפיסת הבית אין שמין, וכן מה שעל נשותיהן, שכבר זכו בהם לעצמם. במה דברים אמורים בבגדי חול, אבל בבגדי שבת ומועד שמין מה שעליהם¹¹⁰.

(כ) שמין מה שעליהן - פירוש, מה שהוא עליהן שלבושין בו שמין אותו, משא"כ בבניהן ובנותיהן דאפילו הוא עדיין בעין יש בהן חילוק, אם אינו עליהן כגון בגדי שבת ויום טוב דיכולים להביאן לב"ד ולשום אותן שמין אותן, מה שאין כן בגדי חול שהן לבושיין בהן וגנאי להן לבוא לב"ד, אמרינן מסתמא מחלי אהדדי שלא יביישן בזה, אבל באחין עצמן אין שייך גנאי במה שיוצאין ונכנסין בבית דין, אבל מה שכבר כלה ונאבד מהבגדים אפילו מה שכילו האחין עצמן אין שמין, ואמרינן דמחלי בדברים שאינן עוד בעין, אם לא שעשו מחאה בתחילה זה בזה שמי שקונה דבר מתפיסת הבית ינכו לו אותה ההוצאה בחלקו (עי' דבריו ריש סי' רפ"ו) (סמ"ע).

(ג) ויש אומרים דבגדול האחין כו' - עי' קע"ו ס"ט, שזה מובא במחבר ואין מחלוקת¹¹¹ (נתה"מ), ראובן שנפטר והניח בנים ונכסים, והבנים אחרי פטירתו היו נושאים ונותנים בנכסי עזבון אביהם, והיו עושים הוצאות כל אחד מהם כרצונו מבלי חשבון, ועתה באו לחלוק נכסי עזבון אביהם. אם אלו האחין מחו האחד לחבירו קודם שיוציאו, ודאי דכל אחד הוציא לעצמו ויעשה חשבון מכל מה שהוציא, אבל אם לא מחו אלא הוציאו בדרך הסתם, אם קנו דברים לבניהם ולנשותיהן, או חפצים בבתיהם, ודאי דשמין אם הם בעין ולא נאבדו ולא בלו לגמרי, אבל אם נאבדו או בלו לגמרי אין שמין כלל, דמסתמא אחים מחלי אהדדי. ואפילו שזה הוציא יותר מזה, וכן אם הוציאו באכילה ושתייה זה יותר מזה ולא מחו אהדדי קודם שיוציאו, ודאי דמחלי אהדדי, אך בדברים שקנו להם ולבניהם ולנשותיהם, והם בעין, שמין אותם בשעת החלוקה, לבד בגדי חול אשר לבניהם ולנשותיהן אין שמין, אבל מה שעליהם שמין, ואפילו בגדי חול אשר עליהם שמין (רע"א בשם לחם רב).

(ב) קס"מי שצוה בשעת מיתתו שיתנו לפלוני דקל או שדה מנכסיו, וחלקו האחים ולא נתנו לו כלום, החלוקה בטלה, ויתנו לזה מה שצוה מורישן, ואחר כך חוזרים וחולקים בתחילה(ג). הגה קס"ואס ילכה אחד לקיים החלוקה וליתן לו משלו, וחזירו יתן לו מעות הכסות צידו(ד).

(א) וחולקין בתחלה - פירוש, חולקין מחדש (סמ"ע).

¹¹⁰ ראובן שנפטר והניח ג' או ד' בנים ונכסים, והבנים בניו אחרי פטירתו היו נושאים ונותנים בנכסי עזבון אביהם, והיו עושים הוצאות ופוזרים כל אחד מהם כרצונו מבלי חשבון, ועתה באו לחלוק נכסי עזבון אביהם. אם אלו האחין מחו האחד לחבירו קודם שיוציאו, ודאי דכל אחד הוציא לעצמו ויעשה חשבון מכל מה שהוציא, אבל אם לא מחו אלא הוציאו בדרך הסתם, אם קנו דברים לבניהם ולנשותיהן, או חפצים בבתיהם, ודאי דשמין אם הם בעין ולא נאבדו ולא בלו לגמרי, אבל אם נאבדו או בלו לגמרי אין שמין כלל, דמסתמא אחים מחלי אהדדי. ואפילו שזה הוציא יותר מזה, וכן אם הוציאו באכילה ושתייה זה יותר מזה ולא מחו אהדדי קודם שיוציאו, ודאי דמחלי אהדדי (לחם רב קט).

¹¹¹ וכן הוא בסי' רפ"ו ס"ב (גר"א).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(7) הרשות בידו – אם אמר דקל סתם, מובן דבריו, ואפילו אם אמר דקל פלוני, וראובן שהדקל בידו רוצה לבטל את החלוקה, ושמעון רוצה לקיים את החלוקה, ויתן לפלוני משלו, הרשות בידו (סמ"ע).

סימן רפט – אחים גדולים וקטנים ורוצים לחלוק

(א) ק"מי שהניח יתומים (א) מקצתן גדולים ומקצתן קטנים ורצו לחלוק בנכסי אביהם (ב) כדי שיטלו הגדולים חלקם, מעמידים בית דין אפוטרופוס לקטנים ובורר להם החלק היפה (ג) ויש אומרים לרכיכים לחלוק זגורל ואם הגדילו אינם יכולים למחות שהרי על פי בית דין חלקו להם ואם טעו בית דין בשומא ופחתו שתות (ד) יכולים למחות וחוזרים וחולקים חלוקה אחרת אחר שהגדילו (ה) הגה ק"אזבל אפוטרופוס אפילו מינהו אזי יתומים אינו יכול לחלוק בלא בית דין אלא אם כן נתמנה בפירוש לכך, ואין לבית דין רשות לחלוק בדבר דשייך ביה גוד או אגוד (ו) ק"עו"ש חולקים ומתיינין. ק"ע"הו האחין כולם קטנים (ז) אין חולקין להם עד שיגדילו אלא אם כן נראה לבית דין שיש להן תועלת בחלוקה, ק"ע"וכל שהגיעו הקטנים ל"ג שנה יכולים לחלוק בעלמא דחלוקה לא הוי כמכר (ח).

(א) מי שהניח יתומים – ע"י לקמן סי' רצ ס"ט מה שמובא בשם הרשד"ם (ש"ך).

(ב) ורצו לחלוק בנכסי אביהם כו' – היינו שמבקשין הגדולים שיחלוקו כדי שיהא חלקם בידם והם ישמרוהו ויעבדוהו, ור"ל שאין הגדולים רוצים לטרוח עבור הקטנים ולהיות השבח לאמצע כנ"ל בריש סימן רפ"ז, אלא יטרחו וישבחו חלקן לעצמן (סמ"ע), הניח בנים גדולים ואשתו מעוברת ובאו הגדולים לחלוק ביניהם ב"ד מעמידים אפוטרופוס ליטול חלקו עד שיוודע אם הוא זכר או נקיבה. אבל לתאומים לא חיישינן (רע"א).

(ג) ובורר להם החלק היפה – היינו מעמידים אפוטרופוס לקטנים וחולקין בגורל ובשומת בית דין. ור"ל שיראו שיהיו החלקים שוים לפחות ולא יתנו להקטנים הגרוע, ואף בחלוקת הגורל צריכין האפוטרופיסים לראות שיהיו החלקים שוים ואח"כ מטילין גורל ביניהן, משום דאי אפשר לצמצם שיהיו שוים ממש (סמ"ע).

(ד) ופחתו שתות - אף על גב דבעלמא שתות קנה ומחזיר אונאה כמ"ש בריש סימן רכ"ז סעיף ב', ביתומים החמירו ע"י סי' ק"ט ס"ג (סמ"ע).

(ה) וחוזרים וחולקים חלוקה אחרת אחר שהגדילו - נראה דהוא הדין קודם שהגדילו אם נתוודע לב"ד שטעו בשתות שחוזרין, אלא אורחא דמילתא נקט, דכל ששמו הב"ד בהכי לא נתוודע הטעות, דמי יחקור אחר מעשה ב"ד, אבל כשיגדלו הם עצמן רגילין ליתן לב ומדקדים בשלהם ועומדים על הטעות (סמ"ע).

(ו) בדבר דשייך בו גוד או אגוד - הטעם, דה"ל כמו מכירה, דאחד אומר לחבירו גוד כולו ותן לי חלקי במעות או אני אגדנו ואתן לך חלקך במעות, ואין האפוטרופוסין רשאים למכור חלקן (סמ"ע), ששמא לכשיגדלו היתומים לא יהיה הברירה ניחא להם בגוד או אגוד (ט"ז), ולפ"ז נראה דאם הב"ד רואין שיש תועלת להיתומים בטענת גוד או אגוד שיכולין לטעון, דהב"ד יכולין למכור קרקעות כשיש תועלת להיתומים, וכן הוא בסימן ר"צ סעיף י"ג בהג"ה, והא דאין יכולין לטעון נגד היתומים גוד או אגוד, הוא דוקא כשאין תועלת להיתומים בזה (נתה"מ).

(ז) היו האחים כולם קטנים כו' - דלמה יחלוקו, יעמדו הנכסים ביד אפוטרופוס, שהרי אף לאחר חלוקה יבואו הנכסים ביד אפוטרופוס (סמ"ע).

(ח) דחלוקה לא הוי כמכר - ר"ל דאילו הוה כמכר לא היו יכולין למכור עד שיהיו בן עשרים ואם לא שהוא חריף ופיקח ויודע בטיב משא ומתן, ע"י סימן רל"ה סעיף ח' - ט' (סמ"ע).

(ב) אם לא היו כאן כל האחים ואותן שבכאן מבקשים לחלוק או שחלקו ובא אח או בעל חוב ונוטל חלק אחד מהם נתבאר בסימן קעה

(ג) אחד מהאחים שירד לאומנות או חלה או רוצה לילך ללמוד נתבאר בסימן קעו

(ד) אחד מהאחים שהיו שטרות יוצאים על שמו וטוען שלי הם נתבאר בסימן סב

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(ה) ק"ה יורשים שקצתם לקחו מנכסי מורישם בלא חלוקה וקצתם לא לקחו ויש ביד אחר מנכסי המת(ט) אם היורשים שלא לקחו מערערים שלא ליטול ממה שביד אותו אחר לקבורה הדין עמהם ויבואו לחשבון וכל אחד מהאחים יתן חלקו המגיע לו.^(ז) ויש ביד אחד מנכסי המת כו' – היינו אם זה היורש שלא נטל מערער ואומר אחי נטלו שיעור חלקם ואני לא נטלתי, אם יתנו הממון שביד זה האחר לצרכי קבורה נמצא שנתתי אני לצורך קבורה ואחי לא נתנו, יפה מערער, ויבואו לחשבון וכל אחד מהאחים יתנו לקבורה מחלקו המגיע לו (סמ"ע).

סימן רצ – דין אפוטרופוס מי ימנו וכיצד יתנהג וכל משפטיו

(א) ק"מי שמת והניח יורשים קטנים(א), או שאשתו מעוברת, או שהניח קטנים וגדולים, צריך מורישם למנות להם אפוטרופוס(ב) שיתעסק בשביל הקטנים עד שיגדילו. ואם לא מינהו, בית דין חייבים להעמיד להם אפוטרופוס עד שיגדילו(ג), שבית דין הוא אביהם של יתומים. הגה ק"ואס הבית דין צעמנו רואים להתעסק בצרכי היתומים הרשות בידן. מיהו אם לרכיכים לחלוק או לטעון עם אחרים מחמת היתומים, ק"מיש אומרים לרכיכין להעמיד אפוטרופוס שלא יהיו נראין כעורכי הדיינים ועיין לקמן סעיף ה. ק"טוהא לבית דין אביהם של יתומים היינו יתומים קטנים. ק"ובית דין היינו הממונה צעירו או גדולי הדור, אבל אין כח ביד שלשה צעמנו עשאו עמנו בית דין על היתומים. ק"ואם צוה המוריש(ד) שינתן חלק הקטן ויעשה בו מה שירצה הרשות בידו וכן אם מינה המוריש אפוטרופוס על הקטנים קטן או אשה או עבד¹¹² הרשות בידו. הגה ק"באחד שאמר לשכניו מרע רעונך שאהיה שליט צנכסיד ואמר הן הכי זה לשון אפוטרופוס(ה). ק"מי שיהי לו אפוטרופוס על נכסיו ומת, אין מניחין אותו אפוטרופוס על היתומים(ו), אלא בית דין מעמידין הראוי, ללא מקרי מינהו אבי יתומים אלא כשמינהו סמוך למיתתו. ק"ואין מניחין לאדם שאינו ראוי להיות אפוטרופוס אע"פ שמוחזק צנכסיד(ז) עד שיביא ראיה שמינהו אבי יתומים.

(ח) מי שמת והניח יורשים כו' - ראובן שצוה מחמת מיתה ששמעון ולוי יפקחו על נכסיו ולוי היה דר במקום אחר, לא אמדינן אומדן דעתא אלא כשאירע מה שלא עלה על דעתו ואני אומר אלו היה יודע כן לא היה עושה אבל כשהדב' לא נשתנה אין לנו לפרש דבריו ולדון על כוונתו כל שהוא לא פי' דאם איתא היה לו לפרש אלא הוא כשאר אפוטרופוסים כשנמנו ב' אפוטרופוסין על ענין א' אינן רשאין ליחלק אלא שניהם מתעסקי' ביחד שכך יפה להם ליתומי' וש"מ זה היה יודע שלוי הנז' אינו דר שם לא היתה כוונתו שיתעסק בנכסים גם הוא אלא שיהיה הוא משגיח על שמעון חבירו בכל עסקיו ויקבל ממנו חשבון מזמן לזמן כדי שיהיה שמעון זריז ונשכר לתועלת היתומים ביודעו שהוא עתיד ליתן דין וחשבון (ש"ך בשם המהרי"ט¹¹³), ב"ח שתפסו הבגדים יכולים לומר כך וכך היה חייב לנו במגו דהחזרתי אפי' במלוה ע"פ והאריך בדבר הרבה. ואף על גב שהיתומים קטנים לאו בני דעת נינהו להחזיר להם הרי כיון שאמם היא הנושאת ונותנת בעניניהן כי אליה הן סמוכות כמפורסם וגם אפשר שהיא תקבלם בעד מזונותיה או כתובתה הויה חזרה. לא גרעה ממאי דקאמר או סמוך על אחרים דמה לי אמן מה לי אחר (ש"ך בשם האלשי"ך), ראובן חלה וצוה לפני מותו שיהא שמעון אפוטרופוס על היתומים בן ובת אשר הניח ומסר בידו נכסי עזבונו ומטלטליו ואחר מות ראובן, מכר שמעון קצת מנכסי עזבונו ראובן בלא הכרזה להיותו בקי בשומא מכל אשר זולתו כמפורסם לכל, ואף גם זאת לא רצה לסמוך על בקיאותו וידיעתו ולקח עמו שני שמאי' מקרובי ראובן ומכרם ללוי בהקפה לזמן קצוב ובתוך הזמן הנז' נפטרה הבת הקטנה של ראובן ונפל ירושתה חציה ליתום הקטן וחציה לגדול ובא הבן הגדול אשר לראובן לתבוע משמעון חלקו מהירושה וכשראה הבן הנז' ששמעון הנז' מכר החפצים הנז' לזמן קצוב ולא היה מגיע אליו הירושה עד עת בא זמן הפרעון של לוי וטען היורש כי המקח בטל מעקרו בעבור ששמעון מכר בלי הכרזה. מטלטלין אין צריכין הכרזה (ש"ך בשם האלשי"ך), ראובן היה לו בת נשואה שנהיה שוטה, ובעלה גרשה, ומסר כסף כתובתה ביד שלישי לשמרם עבורה, וראובן מת, ומנו

¹¹² גוי ?

¹¹³ עי' ש"ך סט"ו בשם המהרי"ט.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

אפוטרופוס ליתומיו הבריאים, ומאחר וחז"ל לא כתבו חייבין ב"ד אלא גבי יתומים אבל גבי שוטה וחרש לא אמרו דרך חיוב אלא ב"ד מעמידין אפוטרופוס בלי לשון חיוב אלא כמצוה בעלמא אם ירצו, הילכך מסתברא דכיון דחיובא ליכא אין עכוב מה שב"ד לא מנו אפוטרופוס וסגי מאי דעבד אביה ותתפרנס ע"י השליש שהיחל במצוה ומה גם כי באמונה הוא עושה (ש"ך בשם האלשי"ך), כל מקום שמת אחד מהיורשים לא בטל אפוטרופוס, אמנם אם האפוטרופוסית אשה, ואפילו שיהא לנו ספק בדין, ראוי לסלקה. ואם ראובן ממנה אפוטרופוס על בנו, ואשתו מעוברת, וילדה ונפטר בנו הגדול, יש לו דין אפוטרופוס. לפי שדעת האב קרובה אצל בנו, ואף על פי שלא נולד עדיין דעתו למנות עליו אפוטרופוס, שהרי הוא ידע שאשתו מעוברת, וכשצוה ומנה אפוטרופוס על הכל צוה (רע"א בשם לחם רב).

⁽⁷⁾ צריך מורישם למנות - אם צוה בפני א' או בפני קרוב ובשעת מיתתו אמר בפני עדים עשו כל מה שיעיד פלוני שצויתי אותו נאמן אותו האיש בכל מה שיעיד (רע"א).

⁽⁸⁾ או שהניח קטנים וגדולים כו' ב"ד חייבים להעמיד כו' - איירי דוקא כשאין הגדולים אנשים שיכולין להשביח הנכסים בטוב, או שאינם רוצים הגדולים להתעסק בשלהם אלא שיחלקו, דאם לא כן טוב לקטנים שיתעסקו האחין הגדולים ויהיה השבח לאמצע (סמ"ע), הממנה שני אפוטרופסים משמע שניהם כאחד דוקא, אבל אם נסתלק אחד מהם אין צריכין למנות אחר (קצה"ח).

⁽⁹⁾ ואם צוה המוריש כו' - הטעם, דיכול אדם לעשות בשלו מה שירצה, ומה"ט נמי שומעין לו כשעושיין אפוטרופוס להקטן (סמ"ע).

⁽¹⁰⁾ אחד שאמר כו' - ראובן יש בידו מעות משמעון בהלואה או בפקדון ומת שמעון, ולא ידוע לו יורש, אף על פי שהוא ממון שאין לו תובעים עתה, עכ"ז מצווין הב"ד להטפל בו שאין לך קטן יותר מזה היורש בכל מקום שהוא (ש"ך בשם מהר"ם מלובלין), אעפ"י שהבעל יכול למנות אשה אפוטרופא, מכל מקום דוקא כאשר יהיו דברים מבוררים שאין ספק בהם, אבל כל שאירע בו שום ספק, ראוי לומר שלא תהיה אפוטרופא ולהחזיק דעת חכמים שאמרו שאין למנות אשה אפוטרופא [כגון שמנה אותה ועוד ג' רבנים בעיר אחרת, והיא לא רוצה לעבור לעיר הרבנים] (ש"ך בשם הרשד"ם), ראובן נפטר ונשארו ליתום נכסים מאביו ביד דודיו ודודו הגדול נכנס מעצמו בלי רשות ב"ד אפוטרופוס לנער ושמעון זקנו צועק ואומר לב"ד כי האפוטרופוס נכנס מעצמו שלא ברשותי ואני רוצה להניח אדם אחר במקומו לראות חשבון הנער. לענין קרקעות לא מורידים שום קרוב, אפילו אם אינו ראוי ליורשו, כל מי שיש חשש שיכול לטעון מוחזקות, אבל זה דוקא במקרקעי אבל במעות של קטן ממנים עליהם אפילו קרוב וא"כ זכינו לדין שאם דוד זה כשר והגון להיות אפוטרופוס אעפ"י שהוא קרוב אין קפידה בכך אך אמנם אם יראה לב"ד שיש יותר ראוי והגון ממנו ויעלה הנאה ליתום יותר מעל ידו יעמדו אותו ויעשו מה שיראה בעיניהם טוב ליתום (ש"ך בשם הרשד"ם¹¹⁴).

⁽¹¹⁾ אין מניחין אותו אפוטרופוס כו' - די"ל דאינו נאמן כ"כ, אלא דידיע ביה אביהן שבחייו לא היה יכול להעזי נגדו לעשות לו עיוות (סמ"ע).

⁽¹²⁾ אף על פי שמוחזק בנכסים - פירוש, שיש בידו נכסי אביהן המת ומוחזק בהן (סמ"ע).
(ב) קפ"א אבל אין בית דין ממנים אפוטרופוס לא אשה לא עבד ולא קטן(ח), ולא עם הארץ שהוא בחזקת חשוד על העבירות(ט), אלא בודקין אדם נאמן ואיש חיל ויודע להפך בזכות היתומים וטוען טענתם, ויש לו כח בעסקי העולם כדי לשמור הנכסים ולהרויח בהם, ומעמידים אותו על הקטנים בין שיהיה רחוק בין שיהיה קרוב לקטן, אלא שאם היה קרוב לא ירד לקרקעות כמו שנתבאר בסימן רפה(י).¹¹⁵ ויכולין צית דין למנות קרוב שלהן לאפוטרופוס אם ראוי לכך(יא).

⁽¹³⁾ לא אשה - מפני שאין מדרכה לצאת ולבוא ולטרוח. ולא עבד, דסתם עבד אינו נאמן. ולא קטן, שאינו בר דעת (סמ"ע), ב"ד שמנו אפוטרופוס צריך לחשוב עמהם בראשונה ואפילו אם לא חשבו צריך להוציא הכל מידו בשבועה. ובמנהו אבי יתומים צריך לחשוב עמהם בראשונה, ואם לא, אז אין שבועה בטענת שמה. ועוד במנהו אבי יתומים לא ישבע

¹¹⁴ וכן הוא בסמ"ע ס"ב ועיי"ש ברע"א החולק.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

הני מילי דלא אשתכח פסידא אבל אשתכח פסידא מסלקינן ליה ומשבעינן ליה וכי לא מפסיד נמי בטענת שמא לא משבעינן ליה אבל בטענת בריא משבעינן ליה לכי גדלי (ש"ך בשם מהר"י בן לב).

(ט) שהוא בחזקת חשוד - דאין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד ומורה התירא לנפשו דאגר טירחא קשקיל. י"א שמדובר בעם הארץ שאינו לא במשנה ולא בדרך ארץ, ואפשר שזה דעת המחבר (סמ"ע).

(י) כמו שנתבאר בסימן רפ"ה - ע"ש סעיף ו' - ח' ושם נתבאר הטעם, גם נתבאר שם (בסמ"ע סקל"ב) הטעם דיש חילוק בין קרקעות למעות, ואם היו נאמנין בעיני אביהן בחייו, הרשות ביד ב"ד להמנותם לאפוטרופוסים אחרי מותו (סמ"ע), ויש חולקים (רע"א).

(יא) למנות קרוב שלהן - נראה דר"ל דב"ד יכולין למנות קרוב של עצמן, דאילו קרוב של קטן כבר כתבו המחבר, שלא נפסל קרוב אלא לדון קרובו לזכותו או לחייבו, אבל כשאין לו זכות ולא חובה לאפוטרופוסים למה יפסל ב"ד קרוב, ועיין לעיל סימן רפ"ה (סמ"ע), אם יש צורך ליתן שכר לאפוטרופא בשביל טרחתו אין לב"ד למנות קרוב שלהן (ט"ז).

(ג) קפ"כשימנו אותנו(יב) צריכין בית דין לחשוב עמו ולכתוב חשבון המטלטלין והקרקעות והחובות וכל דבר שמוסרים בידו, דהא על טענת ברי משבעינן ליה(יג) לכך צריך שידעו מה שמקבל ומה שמחזיר. וכותבים ב שטרות אות באות, אחת לאפוטרופוס ואחת ביד בית דין בשביל היתומים:

(כ) כשימנו - עי' ש"ך בשם רשד"ם לקמן ס"ט¹¹⁵. ראובן שמת ומנו אפוטרופוס, ובא קרוב של היתום, ומבקש שיעשו חשבון הנכסים, שאם ימות הילד, הוא ירש אותו, והדין עמו, אבל הכל כפי ראות הב"ד ועל ב"ד הוא שיש להם לכתוב השטרות, וא"כ אין לירש עם האפוטרופוס טענה (ש"ך בשם הרשד"ם), בין במינוי הב"ד בין במינוי האב (רע"א בשם התורת חסד).

(כז) דהא על טענת ברי משביעין ליה - אף על גב דכאן איירי דהב"ד הימנוהו לאפוטרופוס, והב"ד משביעין אפילו בטענת שמא, צ"ל דמשו"ה נקט טענת ברי, דמשביעין עליה עכ"פ אפילו אין טוען עליו שתי כסף ופרוטה, משא"כ בטענת שמא דבעינן כפירה שתי כסף וההודאה פרוטה, וכמ"ש בסעיף י"ט (סמ"ע), וי"א דאף שאפוטרופוס שמינוהו ב"ד משביעין אותו כשטוענין אותו הב"ד בשתי כסף, היינו על כרחך שיש להן הוכחה לחשוד אותו, ולזה אם יהיה כתב בחשבון כמה קיבל וכמה החזיר אז יהיה אומדנא לב"ד או להיתומים לחשוד אותו ולהשביעו, משא"כ כשלא יהיה ידוע כלל כמה בא לידו מעות לא יהיה שום אומדנא לחושדו (נתה"מ).

(ד) קפ"הרשאי האפוטרופוס ללבוש בגדים נאים מנכסי היתומים לתועלתם(יד) כדי שיהיו דבריו נשמעים, והוא שיהיו ליתומים הנאה מנכסיהם בהיות דבריו נשמעים:

(טז) רשאי האפוטרופוס ללבוש בגדים נאים מנכסי - נראה דמ"מ אם רוצים למחות בו הרשות בידן, דומיא דגדול אחים עי' לעיל סימן רפ"ו סעיף ב', דאותו דין דגדול אחים נלמד מדין זה (סמ"ע וש"ך)

(ה) קפ"טבית דין שהעמידו אפוטרופוס ושמעו עליו שהוא אוכל ושותה ומוציא הוצאות יותר מדבר שהיה אמוד בו, יש להם לחוש לו שמא מנכסי יתומים הוא אוכל ומסלקין אותו ומעמידים אחר, אבל אם מינהו אבי יתומים אין מסלקין אותו שמא מציאה מצא(טו), אבל אם באו עדים שהוא מפסיד נכסי היתומים מסלקין אותו(טז), ומשביעים אותו הואיל והוא מפסיד. הגה: ק"י וק"י חולקין לאף כשמינהו בית דין אין מסלקין אותו אלא אם כן צאו עדים שהוא מפסיד. קפ"אפוטרופוס שמלוה מעות יתומים לאחריים שלא היו לו להלוות, בית דין מוילאין מיד הלוה(יז) ומחזיקין ליתומים למאחר דיכולין לסלק האפוטרופוס כל שכן הלוה שצא מחמתו:

(טז) שמא מציאה מצא - ודוקא כשמינהו האב דאין ב"ד עושיין בידיים, אבל מינוהו הב"ד צריכין ליזהר שלא תבוא תקלה על ידן (סמ"ע).

¹¹⁵ ועי' ש"ך ס"ב בשם מהר"י בן לב.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

⁽¹⁰⁾ שהוא מפסיד נכסי יתומים - דקדק וכתב נכסי יתומים, לאפוקי מפסיד נכסי עצמו ומבזבז דאין מסלקין אותו, די"ל דנוזהר בשל יתומים (סמ"ע), י"א דאין מקבלין העדים ע"ז אלא בפני האפוטרופוס, וי"א דמקבלין שלא בפניו (רע"א).

⁽¹¹⁾ אפוטרופוס שהלוה (והוציא) כו' עד מוציאין מיד הלוה - ואם אינן יכולין להוציא הרי פשע האפוטרופוס, אף על פי שאיש נכבד והגון הוא (סמ"ע וש"ך), היינו שהיה ידוע שחב לאחרים יותר מנכסיו, ובזה ודאי פשע דאין מלוין רק על אחריות נכסים, אבל כשלא היה ידוע מחוב של אחריות בשעת הלוואה נראה דפטור. ואין לומר בזה כיון דכל שטר קלא אית ליה הוי כידע ופשע, משמע דבאופן זה לא הוי פושע (נתה"מ). ודוקא בהאי גוונא שהיה איש נכבד והגון, וא"כ מסתמא היה שומע דברי תורה ולא קיבל עליו נידוי, שלאיש כזה יכולים להלוות ממון יתומים בלא משכון כמבואר בסעיף ח', לכך הוצרך לומר שהיה ידוע שחב לאחרים יותר מנכסיו, אבל אם לא היה איש נכבד והגון אף שאין ידוע שחב לאחרים הוי פשיעה. אפוטרופוס שמינהו ב"ד ואמרו לו שיעשה במעות שמסרו לו כטוב בעיניו לטובת היתומים, ואח"כ אירע שהלוה ממעות היתומים ע"י שט"ח בלא משכון כי היה בטוח בעיניו וכבר נתן הלוה רווחים כמה זמנים, והניח לו הקרן עוד על זמן. ויהי היום הלך האיש למרחוק ולא חזר, אין מחויב האפוטרופוס לשלם להיתומים. שהרי הב"ד שמינהו אמרו לו בפירוש שיעשה כטוב בעיניו ואז מה שעשה ברשות ב"ד עשה, אבל אם הב"ד לא אמרו לו בפירוש, ודאי שלא היה לו להלוות בלא משכון בטוח, ומחויב לשלם מביחו, עכ"פ הרייח שכבר נתן הלוה יצורף לחשבון ומה שחסר להקרן ישלם האפוטרופוס. ואם אירע מעשה כזה באפוטרופוס שמינהו אבי יתומים, אי אפשר להוציא ממון (עי' ש"ך לקמן (עב)). והגם די"ל דזה גרע מפשיעה ונקרא מזיק בידים כיון שנתן מידו ליד מי שאינו ראוי ליתן לו ע"פ דין, מ"מ נראה שזה תלוי בפלוגתא שבריש סימן ש"א בהג"ה בשומר שמסר לשומר אם זה גרע מפשיעה או לא, וכיון שלא התנה מתחילה שכר טרחה לאפוטרופוס, אין לו שכר, ובפרט שהוא לו לחשיבות שמינהו ב"ד וגם מצוה קעביד, מסתמא נתרצה בלא שכר (פ"ת).

(1) קציהוהא הדין לאפוטרופוס(ית) שמינהו אבי היתומים, והיתה שמועתו טובה והיה ישר ורודף במצות וחזר להיות זולל וסובא והולך בדרכי חשך(יט), או שפרוץ בנדריים ובאבק גזל, בית דין חייבים לסלק אותו ולהשיעו ולמצוא להם אפוטרופוס כשר. וכל הדברים אלו כפי מה שיראה לדיין שכל בית דין ובית דין הוא אביהם של יתומים:

⁽¹²⁾ וה"ה לאפוטרופוס כו' - אפוטרופוס שמסר כסף ביד א' נאמן, והיה ערב קבלן, והערב קבלן ירד מנכסיו, צריך שיתן ערב בטוח מאד לפי ראות מי ששמו המעות בידו ואם לא יוכל ליתן ערב ב"ד יכולים להוציא המעות מידו ולעכבו בידם או ליתנו ביד מי שיראה טוב בעיניהם כי כל ב"ד שבכל עיר ועיר אביהם של יתומים שאלו היה כן בחיי האב לא היה ממנהו על בניו והרי זה כאפוטרופוס דמפסיד דמסלקין אותו (ש"ך בשם כרש"ם)¹¹⁶.

⁽¹³⁾ בדרכי חשך - ס"א "חשק", וי"ג חשד (סמ"ע).

(2) קציהשמעמידים בית דין אפוטרופוס ליתומים, מוסרים לו כל נכסי הקטן הקרקע והמטלטלים שלא נמכרו(כ), והוא מוציא ומכנים ובונה וסותר ושוכר ונוטע וזורע ועושה כפי מה שיראה שזה טוב ליתומים, ומאכילן ומשקן ונותן להם כל ההוצאה כפי הממון וכפי הראוי להם, ולא ירויח להם יותר מדאי ולא יצמצם עליהם יותר מדאי:

⁽¹⁴⁾ והמטלטלין שלא נמכרו - עי' לקמן סי"א דכשמורידן אפוטרופוס לנכסי יתומים מוכרין מטלטליהן כדי להאכיל היתומים אבל לא להניח המעות, ומשו"ה קאמר דמה שא"צ למכור יהיו ביד האפוטרופוס. מיהו י"ל דשם דוקא אבהמה ועבדים וקרקעות קאמר דדינא הכי, ומשום דגם בהמה דינה כעבד ושדה, משא"כ בשאר מטלטלין די"ל דמוכרין את כולן לכתחילה כדי להרויח במעות למחצית שכר. מיהו יש מטלטלים שאינן נמכרין משום שבח בית אביהן, או שלא יכולין למכור, ואאותן מטלטלין שלא נמכרו כתבו שיהיו ביד האפוטרופוסים (סמ"ע).

¹¹⁶ עי' רשד"ם הובא לקמן ריש ס"ט.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(ח) קצ'מעות של יתומים שהניח להם אביהם אינם צריכים אפוטרופוס. הגה: ויך אומרים לגס זמעות מעמילים אפוטרופוס, שיותר ישתדל הוא בהן מצד דין (נכ"ל) אלא כיצד עושים בהם: בודקין מי שיש לו נכסים שיש להם אחריות ויהיו עידיה, ויהיה איש נאמן ושומע דברי תורה ומעולם לא קבל עליו נידוי, נותנים אותם לו בבית דין קרוב לשכר ורחוק מהפסד (כב) (וע' זזה צ"ד סימן קס), ואם אין לו קרקע ונתן להם משכון זהב משובר שאין בו סימן (כג), נותנין לו המעות קרוב לשכר ורחוק להפסד, ויפסקו בשכר כפי מה שיראו הדיינים או שליש השכר או חציו (כד), אפילו רביע השכר ליתומים אם ראו שזה תקנה להם עושים, לא מצאו אדם שיתנו לו המעות קרוב לשכר ורחוק להפסד, הרי אלו מוציאים למזונות מעט מעט עד שיקנו להם במעות קרקע וימסרו אותה ביד אפוטרופוס שיעמידו להם. הגה: ויך אומרים כמו שהאפוטרופוס יכול ליתנם לאחרים כך יכול לקבל המעות לעצמו (כה), וכלכל שיעשה צדית דין מקום לזות שפתיס:

(כז) שיותר ישתדל הוא בהן מבית דין - פירוש, ישתדל לבקש אדם נאמן שראוי ליתנם לו, אלא שאותו אפוטרופוס יתנו להנאמן בב"ד כי יש להב"ד כח להפקיר נכסי המקבל אצל היתומים להתנות עמו שיקבלם קרוב לשכר ורחוק להפסד (סמ"ע).

(כח) קרוב לשכר ורחוק להפסד - פירוש, דאם יהיה להמקבל הפסד לא יפסידו היתומים בקרנם כלום, ואם יהיה שכר בהעסק אזי יטלו ממנו ריוח שליש או מחצה, ובכה"ג אינו ריבית דאורייתא, אלא מדרבנן הוא דאסור עד שיקבל עליו הנותן פלגא בהפסד ויתן לו עוד שכר טירחא, וביתומים לא אסרו זה וכל ריבית דרבנן (סמ"ע).

(כט) שאין בו סימן - ולמה לא יקחו משכון של כלים (שהוא) של זהב, שמא של אחרים הוא ויתנו סימן ויטלוהו לאחר מותו אם ידע הדיין שאין זה אמיד (סמ"ע).

(ל) ויפסקו בשכר או שליש או חציו - נראה דכל הני איפסקו שכר קאי, דהיינו יפסקו שכר להמקבל ליתן לו שליש הריוח ויהיה ליתומים ב' שלישים, או חציו ולהיתומים ג"כ חציו, או אפילו רביעית הריוח ליתומים ולהמקבל ג' רביעיות בהריוח, והשתא יהיה שלשתן כסדר (סמ"ע).

(לא) כך יכול לקבל המעות לעצמו - פירוש, יתעסק בהן לשליש או למחצה ריוח (סמ"ע).

(לב) כל המטלטלין של יתומים שמים אותם ומוכרים אותם בבית דין. הגה: ודוקא שלא נתמנה עליהן אפוטרופוס (כו), חבל אפוטרופוס עושה כלל צדית דין כל מה שנתנה צעניו טובת היתומים, ומי שהיה צדו מעות היתומים והלוה אותן על משכונות של עכו"ם, ואחר כך צל אפוטרופוס של יתומים ואמר להולכי (כו) למקום שרצו היתומים כי יוכל למכרן עס ציוקה, והמלוה אומר שמתיראל מעלילות מן העכו"ם ורואה ליתן בהם מה שזוין במקומו (כח), הדין עס היתומים (כט), ואם היה השוק קרוב למדינה (ל) מוליכים אותם לשוק ומוכרים אותם, ויצטרפו דמיהם עם המעות של יתומים (לא). מי שהיה בידו יין או שכר של יתומים, אם יניחנו כאן עד שימכור שמא יחמיץ, ואם יוליכנו לשוק שמא יארעו אונס בדרך (לב), הרי זה עושה בו כדרך שהוא עושה בשלו וכן כל כיוצא בזה:

(לז) ודוקא שלא נתמנה - נכסי יתומים אין רשות למוכרם כי אם בעצת ב"ד, ולכן מי שיש

בידו מנכסי יתומים סחורה שיש לחוש שאם ישהה אותה עד שתתיקר שמא תפסיד או אם יוליכה לשוקות שמא תאנס בדרך לא יאמר אעשה בהם כמו שהייתי עושה בשלי אלא לא יעשה בהם דבר כי אם על פי ב"ד וכן מכירת מטלטלי דיתמי הכל לפי ראות עיני הב"ד לפי שיראה להם תועלת יעשה בהם, ולא התירו להוליך מטלטלין של יתומים לשוק אלא א"כ הוא קרוב למדינה כו' ואין שולחין מטלטלין או סחורה של יתומים בדרך ים ולא בדרך שיש בה ספק אונס אלא שכר וכיוצא בו, מעות של יתומים אין עוסקי' בהם בסחורה שבים שהים נותן בשפע ונוט' בשפע, ואם עשה שלא כהוגן חייב לשלם העורות לפחות כל מה שהיו שוים בעיר באותה שעה (ש"ך בשם הרשד"ם) ¹¹⁷, בכל מקום מוציאים ממקום שרובם גוים למקו' שרובם ישראל על אח' כו' ממקום שרובם גוים אויבי ה' ומקום שאין שם תורה כנו' למקום שרובם ישראל ויכול ללמוד תורה כרצונו באופן שהנפש עם הגוף גם הנכסים בטוחים יותר ויותר לאין שיעור (ש"ך בשם הרשד"ם), שותפין שא' נפטר, יש ביד הבית דין כח לבטל השותפות אפי' שעדיין לא נגמר זמן הקביעות שקבעו משותפות, דכבר

¹¹⁷ ועי' לקמן רצג ס"ג בש"ך בשם רשד"ם שמובא כאן בש"ך, אבל הדברים נכפלים (רק סי' מ"ו).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

בטלה השותפות אחר שמת ואין השותפים יכולים לומר לא נחלוק עד תשלום קביעות זמן השותפות, כיון שכבר יצאו הנכסים מרשות שותפם, ואין לב"ד כפי הדין יכולת להמשיך השותפות אלא להשתדל לחלוק ולהביא נכסי היתומות במקום שהן שם (ש"ך בשם הרשד"ם¹¹⁸), כל מי שיש בידו מעות של יתומים שיעשה במאמר ב"ד ולא שיאמר מדעת עצמו אעשה כמו בשלי כי לא יצא בזה ידי חובתו ליפטר מן האונס וכאשר נמנו ב' אנשים כאפטרופסים על אותם יתומים, כותבין ב' שטרות אות באות א' לאפטרופא וא' לקרובים, ואם א' מהאפטרופסים לא קיים צואת המת [לעשות חשבון הנכסים של המת שנמצאים אצלו, אפילו אם כתוב בצואה שהוא נאמן על מה שיש אצלו] ומנע לאפטרופוס אחיו מלטפל בנכסים, נמצא שכל זמן שאחיו של מת לא היה אפטרופוס ולא היה מתעסק בנכסים גם הוא לא היה יכול להתעסק בהם כדין אפטרופא שהרי לשניהם השליט על נכסיו כאחד, אחר שראינו בפ"י שלא רצה הנפטר שיהיה לוי לבדו האפטרופוס רק בשותפות אחיו עצמו ובשרו ולוי לא קיים מאמר מצות המת [שהרי לא נתן חשבון], גלה דעתו שלעשוק אהב כ"ש כאשר גם גזרו עליו ב"ד שיתן לה חשבון בפני אחי המת ודחה אותם ימים רבים הורה בלי ספק פנייתו להרע ולא להטיב ולא יקרא לזה אפטרופ' כלל וגרע טפי מאיניש אחרינא דעלמא וא"כ הדין עם ש' אחי המת שאין לוי נאמן כלל שודאי לא האמינו הנפטר רק בשחשב שלוי יקיים דבריו ולא ישנה מה שהוא לא עשה כן ע"כ אינו נאמן כלל ואני אומר שאם אין הדבר ידוע מה שהניח הנפטר מנכסיו ביד לוי אז צריך שבועה חמורה בכל אלות התורה שיגיד האמת ממה שנשאר בידו מנכסי המת ואם ימצא שאבד ונתמעטו הנכסים שהיו באותה שעה שנפטר אם פחתו פחתו לו שכיון שלא היה אפטרופוס באותם הימים כאשר לא קיים מצות המת אם נודע לנו כמה היו נכסי עזבונו הנפטר הדין הוא כמו שאמרנו שאם חסרו חסרו לאחיותו וחייב לשלם כל ההפסד (ש"ך בשם הרשד"ם), ועי' סי"א בש"ך בשם הרשד"ם, ראובן מת והניח בן ומנה לו אפטרופוס ואחר זמן מת הבן ובא אפטרופוס ואמר ליורשי הבן אעפ"י שאיני חייב לתת לכם חשבון מהנכסים שנכנסו בידי אעפ"י כדי להיות נקי מה' ומישראל אני רוצה לתת חשבון בפני ב"ד מיום פטירת ר' עד יום מיתת הבן וכן עשה שבפני ב"ד, ואחר זמן אמר שטענה בחשבון, אינו נאמן בפעם השני (ש"ך בשם הרשד"ם), [תשובה לשאלה איך להיות אפטרופוס למהדרין] מי שיש בידו מעות יתומים שיעשה במאמר ב"ד ולא שיאמר מדעת עצמו אעשה כמו בשלי כי לא יצא בזה ידי חובתו ליפטר מן האונס וכן מכירת מטלטלי דיתמי הכל לפי ראות עיני ב"ד מה שיראה להם תועלת ותקנת היתומים להשהותם עד יום השוק או למכור לאלתר יעשו וכו' דצריך ב"ד משום דתהוי ללוה אימתא דב"ד ולפי טעם זה אין רשות לאפטרופא להלוות ממון היתומים לאחרים בלא רשות ב"ד (ש"ך בשם הבאר שבע).

⁽¹¹⁸⁾ ואמר להוליכן כו' – המקור להלכה זו היה במעשה שכבר עברו ג' שנים להלואתן (סמ"ע).

⁽¹¹⁹⁾ ורוצה ליתן בהם מה ששוין במקומו - פירוש, במקומו לא היו שוין כ"כ ביוקר, ורוצה זה שהלוה על המשכונות לסלק היתומים במעות שלו ולהניח בידו המשכונות עד שיבואו בעליהם ויפדון (סמ"ע), ודוקא שאינו רוצה ליתן כל מה שמגיע להיורשים קרן וריבית, רק שרוצה ליתן שוין שבמקומם שהוא פחות מזה שמגיע להן, אבל אם רוצה ליתן כל מה שמגיע להן, ודאי דיכול, דמה בכך שפשע כיון שרוצה לסלק כל המגיע הרי מתקן הזיקו. ואם אין המשכון שוה נגד כל ריבית שמגיע להן עד עכשיו, אף שפשע במה שהלוה לאלמים, מ"מ כיון ששוין הקרן פטור מהריבית דלא הוי רק כמבטל כיסו דפטור (נתה"מ).

⁽¹²⁰⁾ הדין עם היתומים - דחוששין לתקנתן של היתומים ומוכרין אותן ביותר. ועוד, דמאחר ופשע זה שהלוה מעותיהן לאלמים ולא נפדה, הרי קנוי להן המשכון (סמ"ע).

⁽¹²¹⁾ ואם היה השוק קרוב למדינה - פירוש, קרוב למקום זה שהמטלטלין של היתומים שם, שאין סכנה בהליכתן שמה, אמנם יש שלא תולים את זה בסכנה (סמ"ע).

⁽¹²²⁾ ויצטרפו דמיהם עם המעות של יתומים - זה קאי אכל מה שכתב בסעיף זה, וקאמר דימכרו המטלטלין במעות, ואותן מעות יצטרפו עם שאר מעות של יתומים ויתנום ביד נאמן לעסוק בהן לריוח (סמ"ע).

¹¹⁸ ועי' לקמן ס"כ אם לא בטלו את השותפות.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(לב) ואם יוליכנו לשוק שמא יארעו אונס כו' - נראה דוקא כאן דאיכא חשש הפסד משני הצדדים, משו"ה התירו לו לעשות כבשלו, אבל אם אין לפנינו כי אם חשש צד אחד, בזה לא יאמר אעשה כבשלי אלא יעשה על פי בית דין, אם לא שהוא אפוטרופוס (סמ"ע), וי"א דגם בכאן שהוא הפסד משני צדדים צריך רשות ב"ד (ש"ך).

(י) אין שולחים מטלטלים או סחורה של יתומים בדרך ים ולא בדרך שיש בה ספק אונס, אלא שבר שיש בו חשש שמא יחמיץ (לג) כמו שנתבאר וכן כל כיוצא בזה:

(לב) שמא יחמיץ כו' - דאל"ה אסור לו להכניס בספק סכנה אף שהוא עושה ג"כ בשלו (ש"ך).

(יא) יש לאפוטרופוס (לד) למכור בהמה ועבדים שדות וכרמים להאכיל ליתומים, ומוכרים בהמה קודם לעבדים (לה) ועבדים קודם לנתיבות (לו) והכל לפי ראות האפוטרופוס שהוא תועלת היתומים. אבל אין מוכרין ומניחים המעות (לז), ואין מוכרים שדות ליקח עבדים ולא עבדים ליקח שדות שמא לא יצליח (לח), ויש מתייב למכור עבדים ולקנות שדות, אבל מוכרים שדה ליקח שוורים לעבודת שדות אחרות שהשוורים הם עיקר כל נכסי שדות, ואינו רשאי למכור אפילו שדה רעה ורחוקה כדי לקנות בדמיה שדה טובה וקרובה, שמא לא יצליח זה שקנה. אין אפוטרופוס יכול להקנות מעות יתומים צמעמד שלקטלו, אבל אם אחר מקנה ליתומים צמעמד אפוטרופוס קנו:

(לד) יש לאפוטרופוס כו' - ראובן היה אפוטרופוס על בניו של שמעון וכל נכסיהם היו בידו והיה נושא ונותן בממונם ויהי היום והעלילו על היתומים מצד מלכות שאביהם היה ערב בעד אחיו שהיה חייב סך גדול למלכות והיו רוצים לשלוח יד בכל נכסי היתומים לקחת אותם כדי לפרוע חובות שהיה חייב אותו האיש אחיו של אביהם והוצרך ראובן האפוטרופוס לתת שוחדות ממון הרבה להציל הממון ההוא. מאחר וראובן האפוטרופוס חייב להציל ממון היתומים מיד המלכות, ואפילו גדולה מזאת הרשות ביד האפוטרופוס שאם רואה ממון היתום ביד איש אלם דלא ציית דינא או ביד אדם שמבקש טענות ועלילות דברים להכחיש ממון היתומים, יש לו לעשות פשרה ולא מקרי פושע. ואפילו היה בא אדם מן השוק והיה מציל ממון היתומים האלה מיד המלכות והיה מפזר דבר ידוע היה חייב האפוטרופוס לפרוע לו מה שפזר, ואף על גב דפורע חובו של חברו אין צריך לשלם לו, אבל אם הדבר ברור וקרוב לודאי שיבא לידי הפסד אף על גב דהוי מדעתו לא הוי מבריה ארי מנכסיו וחייב לשלם לו ופורע חובו של חברו לא הוי (ש"ך בשם מהר"י בן לב), אפוטרופוס אינו יכול להשכיר הבית של היתומים לאחר זמן שהגדילו, ואם עשה שלא להאכיל בטל השכירות, אמנם אם יש ספק אם עשה להאכיל או עם רשות ב"ד יש ספק ואין מוציאין מרשות יתומים¹¹⁹ (ש"ך בשם מהר"י בן לב), ראובן נפטר בעיר א' והניח אשה ויתום והניח נכסים ועל הנכסים ועל היתום הניח ארבעה אפוטרופוסים ואחד מהם היה בעיר אחרת, והנה האפוטרופוס אשר בעיר א' שלחו מורשה לגבות הנכסים אשר בעיר השני, מקום הנער ואמו. כל ב"ד וב"ד הוא אביהם של יתומים, ולכן אע"ג שאבי היתום הניח אפוטרופוס אם יראה לב"ד שזה אינו נוהג כשורה יש להם לסלקו ולמנות אחר תחתיו, כי הב"ד אביהם של יתומים האמיתי וכו' כל מי שיש בידו ממון של יתומים שיעשה במאמר ב"ד ולא שיאמר בדעת עצמו אעשה כמו בשלי כי לא יצא בזה ידי חובתו להפטר מן האונס וכן מכירת מטלטלי דיתמי הכל לפי ראות עיני ב"ד וזה שיראה להם תועלת ותקנת היתומים להשהות עד יום השוק או למכור לאלתר יעשו, וא"כ צריכים אנו לראות תועלת היתום הזה והנאתו מה הוא יותר, ראוי זה הענין לשאול עצה מאנשים חשובים היודעים בטיב ענייני המקום גם הכירו וידעו ענייני המלכות ולראות זכות היתום אם הוא לעמוד שם עם נכסיו או להביאו פה למקום הנכסים הללו. (ש"ך בשם רשד"ם) (ש"ך).

(לה) בהמה קודם לעבדים - דבהמה מצויה לקנות טפי מעבד (סמ"ע).

(לו) ועבדים קודם לבתים - דאחריות דבתים עדיף, דעבד יש לחוש למיתה (סמ"ע).

(לז) אין מוכרין ומניחים - דשמא יגנבו המעות, א"נ משום שבח בית אביהן שהוא נוי וכבוד להן (סמ"ע), דוקא כי האי גוונא שהיא ספק תועלת ליתומים אבל היכי דאיכא ברור

¹¹⁹ עי' דבריו לקמן בסעיף י"ד.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

תועלת ליתומים מוכרים בלא רשות ב"ד ומכש"כ היכי דיש הפסד בקרקע אם לא ימכרוהו ומ"מ טוב יותר לאפוטרופוס להתייעץ עם ב"ד שבעיר (רע"א).
(ל^ה) ולא עבדים ליקח שדות שמא לא יצליחו - או שמא יצא עליהן ערעור ויטרפו אותן מהן (סמ"ע).

(ט^ו) להקנות מעות יתומים במעמד ג' כו' - כיון דקנין במעמד שלשתן ליכא טעם מספיק למה יועיל בו הקנין, משו"ה דוקא אדם בממוץ עצמו ולא שאפוטרופוס יפקיע ע"י זה ממוץ של היתומים, ואף על פי שהאפוטרופוס נתנו לזה לטובת היתומים, כיון דסתם הפקעה רעה היא לא חילקו ואוקמוה אדינא, משא"כ כשאחרים מקנים ליתומים דזכות יתומים הוא בזה, משו"ה מהני בהו זכיה ע"י אפוטרופוס שלהן דידו כידן (סמ"ע).
(יב) היה לאדם תביעה אצל היתומים (מ), אין לאפוטרופוס לטעון בשבילם לדון עמו שמא יתחייב בדין, אבל אם ירד עמו לדון וטען בשבילם וזכה הדין קיים (מא). הנה: והאפוטרופוס נאמן אם ידוע שהמעות של יתומים (מג) שהרי אינו נוגע בדבר ולכן יוכל להעיד (מד) כללעיל סימן נו סעיף ח(מה), אע"ג דאין בית דין טוענין ליתומים מילתא דלא כתיחא(מו) אע"ג דאזכרון הוי מצי למטען, מכל מקום אם טען אפוטרופוס טענתיה טענה(מז), והא דאמרינן טוענים ליוצא הני מילי כשמה, אזל אם הוא טוען כזי אין נזון אלא על פי טענותיו, ולכן אין טוענין ליה עד שטוענין טענותיו תחילה:

(כ^ב) היה לאדם תביעה כו' - אפוטרופוס אינו רשאי להשיב על תביעתו לא לזכות ולא לחייב ואפילו אם הב"ד מרשים לו, אינו מחייב להשיב כי אינו יכול להזקק על תביעה ואפילו אם דנו ונתחייבו היתומים לא עשו כלום, ואפילו אם זכו היתומים לבסוף לא עשו כלום, ולכן יכול האפוטרופוס למכור קרקע לפרוע חוב אבי היתומים בעודם קטנים בשביל שהמלוה ויתר מחובו קצת ואפילו אם היתומים רוצים לבטל המכיר כשיגדלו, אינם יכולים דכיון שהרויחו היתומים במה שויתר המלוה מהחוב מכירת הקרקע שמכר האפוטרופוס קיימת¹²⁰, ולא לבד מה שעשה האפוטרופוס קיים בדיעבד אלא אפילו לכתחילה יכול לעשות האפוטרופוס דבר כזה כיון שהוא תועלת ליתומים בודאי דזיל בתר טעמא הוא מ"ל שטר של רבית אוכלת בהם מה לי לנכו' ולוותר מהחוב, וכשלא ירצו ראוי לבית דין להכריחם על כך מפני תועלת היתומים (ש"ך בשם הרלב"ח), אח המורשה מאחיו לקבל ולא הרשהו לשלם לחייב לאחים בשביל שחייבו לאח הגדול שאפי' נניח שהאח הגדול יודה שגשתעבד בשביל כלם הא ודאי אין זה מחייב לאחים דאי איהו נשתעבד הוא דאפסיד אנפשיה ואפי' עשאוהו מורשה שלהם לא מהני לחייבם דלא עדיף מורשה מאפוטרופוס, ואין האח או השותף מתחייב במה שירד לדון שותפו ויצא מחוייב מב"ד שיכול האח או השותף לחזור ולדון ולכפור הטענה שהודה אחיו או שותפו או להביא ראיה מה שלא ידע אחיו או שותפו להביא, אלו האחים שלא עמדו הם בדין לא חל עליהם חובות אחיהם כלל (ש"ך בשם הרשד"ם¹²¹).

(כ^ג) וזכה הדין קיים - לכתחילה אין לו לירד לדון אדעתא דהכי דאם יזכה יהיה קיים ואם יתחייב יחזור בדין, דא"כ לקתה מידת הדין דהתובע (סמ"ע), בתביעת חובות שיש לאחרים עליהם, אין רשאי, דשמא לא יתבעום כשהן גדולים (ש"ך בשם תוס'), סתם אפוטרופוס אין לו רשות לדון לחוב על מנת לזכות כיון דאיכא צד חובה עד שיטול רשות מבית דין, והכא אמרינן שיש רשות לבית דין להעמיד אפוטרופוס על היתומים לחוב על מנת לזכות בין לחלוקה בין לתביעה, ולא דרך כלל אלא כשבא ענין פרטי שרואין שצריך לעשות כן עושיין (ש"ך בשם הריטב"א)¹²².

(כ^ד) והאפוטרופוס נאמן אם ידוע כו' - אם הלוח מעות לאחר, אם הלוח אומר פרעתי והאפוטרופוס אומר שלא פרעו, אם הלוח מודה שהמעות של יתומים נאמן אפוטרופוס בלא שבועה, אבל אם אינו מאמינו שהוא של יתומים ישבע, דנהי דאין נשבעין על טענת שמא, מ"מ נשבע על שלא פרע (סמ"ע), איירי שהיה אפוטרופוס במשכון או בשום ד"א של הלוח, ולפ"ז כשאין לו משכון, צריך הלוח שבועה דאורייתא להכחישו, וע"ל סי' ק"ח ס"ו ודוק (ש"ך), אם טוען איני מאמין שהמעות של יתומים וגם טוען שפרעתי יותר ממה

¹²⁰ צ"ע אם צריך רשות בית דין עבור זה, ועי' לקמן ס"ו בש"ך ??
¹²¹ בדפוסים הישונים זה מופיע בסוף סעיף יא, אבל בכת"י מקומו כאן.
¹²² עי' לקמן ס"ק (נד).

מאיר המשפט על הלכות נחלות

שהייתי חייב, נהי שא"צ לישיבע שזה של יתומים דטענת שמא היא, ואין נשבעין על טענת שמא, מ"מ ישבע האפוטרופוס שלא פרע אלא כמה שהוא היה חייב, שזה טענת ודאי (ט"ז), אפוטרופוס שהלוה לראובן בשטר שכתוב בו הודה פלוני שחייב לפלוני סך מעות שלוה ממנו בחשבון יתמי פלוני ונתחייב לפורעם וכו' ובא היתום ושאל מהלוה השטר הנ"ז והשיב הלוה ליתום הנה יש לי טענות על השטר הזה שאין אתה יכול להשיב לי עליהם רק האפוטרופוס ואני רוצה לטעון טענותי בפניך ובפניו בפני ב"ד. חייב הלוה לפרוע ליתומים, שהרי האפוטרופוס הוא דינו כשליש, וכל שלישי שהושלש משתי הכיתות מסרו והתפיסו כל זכויותיהן בידו מסתמא המנוהו לכל מה שיאמר אף במה שאיפשר שעיקב לעצמו דהא הימנוה, ומיהו היכא דלא מודה ליה לוח דאוקמיה שלישי אלא שהם תחת ידו נהי דלמלתא דלא שייך בגוה ושניהם מסולקין מאיליו נאמן עליהם אף על פי שזה טוען שלא עשאו שלישי דחזקה אין אדם חוטא ולא לו, ולכן היכן שנתן האפוטרופוס השטר סתם ביד הבעלים ולא אמר לו שהוא פרוע מסתמא הרי הוא בחזקתו הואיל והוא יוצא מתחת ידו שלם ואין כתוב ע"ג שובר ולכן אפילו אין האפוטרופוס נאמן לומר עכשיו נתפרעתי ממנו כלו או מקצתו (רע"א בשם המהרי"ט). ראובן שתבע לדין את שמעון והוציא עליו שטר שכתוב בו איך נתחייב שמעון בכ"כ מעות שהלוה לו לוי מנכסי ראובן ושמעון השיב אני לא לקחתי ממך המעות אלא מלוי שהוא היה אפוטרופוס שלך ולא בעל דברים דידי את. אינו יכול לטעון כך, שהרי מפורש בשטר שהנכסים של ראובן בעל דינו. ואין נאמן האפוטרופוס לומר שנתפרע כבר מדין שלישי, דאדרבא נאמן האפוטרופוס לחוד ללוה לקיים את השטר שלא תפרע בלא שבועה בין שהשטר יוצא מתחת ידו בין שאין שטר יוצא מתחת ידו אלא מתחת היורש דלגבי לוח הוה שלישי ומהימן כבי תרי דלגבי לוח עדיין שלישותו בידו מיקרי אף על פי שיצא השטר מתחת ידו הרי נכנס לידי בעל הדבר עצמו ומהימן להעמידו (רע"א בשם המהרי"ט), ומיירי, אפילו אם לא היה אומר האפוטרופוס שמגיע על המשכון, לא היו היתומים יכולין לתבוע לאפוטרופוס, מחמת שאינם יודעים כלל המעות מה שהוציא עליהם ומה שהרויח במעותיהם, ומיגו דיכול לומר שפרע והוציא על היתומים, כי אמר נמי שלא פרע נאמן דלאו נוגע הוא (נתה"מ).

⁽¹²¹⁾ שם - אם הלוה מודה שמעות של יתומים הלוהו וכו' ומשמע לי דר"ל שהאפוטרופוס הלוהו מעות יתומים נמצא שהלוה עצמו עשאו שלישי הא לאו הכי אפי' ידוע שהוא מעות של יתומים מאן לימא לן שהאמין לו הלוה את האפוטרופוס (ש"ך).

⁽¹²²⁾ ולכן יוכל להעיד. עיין לעיל סי' קח ס"ו אם יש לקטן אפוטרופוס שמנהו אביו ומבקשחובותיו של קטן צריך לישיבע שלא צוהו אבי היתומים וכו', ויש מקשים, מה ענין לשבועת אפוטרופוס הרי הוא נאמן מטעם עדות, ועד א' פוטר משבועה. ויש לחלק שבסי' ר"צ איירי באפוטרופוס שאינו נושא ואונתן בנכסי יתומים רק באפוטרופוס שנתמנה לטעון בנכסי יתומים, שבזה ודאי הוא נוגע וסי' ק"ח איירי באפוטרופוס הנושא ונותן בנכסי יתומים, ויש מחלקים בין אפוטרופוס קרוב או פסול (פ"ת).

⁽¹²³⁾ כדלעיל סימן ל"ז עי' עוד לעיל סימן קכ"ג סעיף י"א וי"ב דומה לזה (סמ"ע).

⁽¹²⁴⁾ מילתא דלא שכיחא - דוקא במידי דשכיח ולא שכיח טענת אפוטרופוס טענה, אבל במידי דלא שכיח לגמרי אף אפוטרופוס אינו יכול לטעון (נתה"מ).

⁽¹²⁵⁾ מכל מקום אם טען אפוטרופוס טענתו טענה - אלא שימתינו עד שתגדלו היתומים [אמנם כל היכא דלא שייך למיחש לפרעון ולצררי נזקקין כן נזקקין לדין], שאין כח ביד האפוטרופוסים לעמוד לדין לחוב היתומות קטנות, ואף אם עצמו האפוטרופוסים לדין ונתחייבו היתומות אין דיניהם דין, אמנם האפוטרופוס מצי טעין הכל זולת בדבר רחוק מאד שנראה לו שהוא שקר גמור ובית דין לא טענינן ליתומים מילתא דלא שכיח אף על גב דאבוהון מצי טעין, משום דדוקא אביהם שבא בטענת בריא מצי טעין, אבל בטענת שמא ובספק לא טענינן מילתא דלא שכיח, אבל בנדון דלאו ספק הוא אלא קרוב לודאי והוכחה גמורה טענינן להם (רע"א בשם התורת חיים), עיין מ"ש בסימן ק"ח סק"ה דכל שכן אם היתומים גדולים וטוענין מלתא דלא שכיחא דטענתן טענה דלא גריעי מאפוטרופוס (קצה"ח).

(יג) אין האפוטרופוסין רשאים להוציא עבדים לחירות(מח) אפילו לוקח מהעבד דמים שיצא לחירות(מט), אבל מוכרים אותם לאחרים(נ) ולוקחים מהם הדמים על מנת

מאיר המשפט על הלכות נחלות

שיוציאוהו להירות ואותם האחרים הם שמשחררים אותם(נא). וכל זה מיימי אלף בלל קטות בית דין, אלף אלף נטלו קטות מצית דין(נב) מותר לעשות כל מה שיראה(נג)¹²³:

^(ח) רשאים להוציא כו' - משום דאין גופם דעבדים קנוי לאפוטרופוס (סמ"ע), והא דיכולין למוכרן, הוא משום דקנוי להן לדמיהן היינו למוכרן (נתה"מ).

^(ט) אפילו לוקח מהעבד דמים - פירוש, דמים שנותנין לו אחרים על מנת שלא יהא לרבו רשות בהן, ואפילו א"ת שכסף גומר השחרור, מכל מקום יש לגזור, שקצת בני אדם לא ידעו שקיבלו מעות ויסברו שמשחררין בלא כסף (סמ"ע).

^(י) אבל מוכרים אותם לאחרים - פירוש, לצורך היתומים, כגון להאכילן או לקנות בדמיהן בתים וכו', וכנ"ל סעיף י"א (סמ"ע).

^(יא) על מנת שיוציאוהו להירות - פירוש, אף על פי שאין אותם אחרים קונין אותן אלא כדי לשחררן, והו"א קבלת דמים מהן ה"ל כאילו קיבלום לשחררן, קמ"ל דזהו אינו, אלא כיון דהן אינן משחררין אותן אלא אותן האחרים, משו"ה שחרורן הוי שחרור (סמ"ע).

^(יב) אם נטל רשות מבית דין - כשיש ריוח להיתומים יכול האפוטרופוס למכור אפילו קרקעות, כגון שמכר קרקע לפרוע להבע"ח שנתפטר עצמו בפחות (נתה"מ).

^(יג) כל מה שירצה - משמע דאף להוציא עבדים להירות, וי"א דהיינו היכא דליכא עשה דלעולם בהם תעבודו כגון לדבר מצוה [כמבואר ביו"ד סימן רס"ז סעיף ע"ט], אבל בלא"ה אסור אפילו לתקנת יתומים, ויש חולקים (פ"ת).

(יד) האפוטרופוסין תורמין ומעשרין נכסי יתומים כדי להאכילן(נד) שאין מאכילין את היתומים דבר האסור, אבל לא יעשרו ולא יתורמו כדי להניח פירות מתוקנים, אלא ימכרו אותם טבל(נה):

^(טז) האפוטרופוסין כו' - אפוטרופוס המוכר קרקע של יתומים, כל שמוכר לאיזו תועלת מבורר, מותר. ולא אסרה הברייתא אלא במוכרו כדי להניח, דאז אינו משום הכרח, וגם תועלת ליכא דאז אסור משום שבח בית אביהן, וגם מטעם דשמא יגנובו. ולטעמא דשמא יגנובו לא חיישינן, כיון דמוכר משום תועלת מבורר מסתמא לא נניח ריוח ותועלת הברור משום חשש גניבה, דספיקא הוא דבריא ושמא בריא עדיף. ולכן אפוטרופוס שמכר קרקע היתומים כדי לפרוע חובותיהם כאשר נתפשו בפחות, חלה המכירה. אבל היכן שמכר אפוטרופוס ואמר המוכר דמכר עבור תועלת היכא דאינו מבורר התועלת אסור למכור, שהרי יהיה ספיקא וספיקא דשמא יגנובו, וספיקא דשמא יהיה תועלת, וא"כ לא הותר אלא בתועלת מבורר. ולכן יתומים שגרו אצלם אמם, והיא מכרה קרקע, אף על גב דיש לה דין אפטרופא מכח סמיכת היתומים אצלה כדאיתא בטור חשן המשפט בס"ר ר"צ. מ"מ לגבי מכירת קרקע אין לה דין אפטרופא גמור. דעד כאן לא קאמר בסימן רל"ה בטור חשן המשפט דהמכר מכר אלא שהב"ד עצמן מכרו או האפטרופין בעצמן, אבל אם הבית דין לא מכרו בעצמן, אלא אמרו לה למכור והמכירה היתה על ידה, דהיא אם הבנים, ועוד הרי אפילו הב"ד לא אמרו לה בפירוש שתמכור הקרקע, רק אמרו לה שתמכור מה שתרצה, ושמא לא על הקרקע היתה אז כוונתם. ובנ"ד דלא הוה תועלת מכח דהוה שאר דברים למכור דהוה תועלת במ יותר מצי למוכרם ולא למכור הקרקע, א"כ הוה ליה טעו בדבר משנה וחזר הדין (ש"ך בשם המהרש"ך), ועי' מהרי"ט לקמן בסט"ו (ש"ך).

^(טז) כדי להניח אלא ימכרו אותם טבל - אפילו כדי למוכרן מתוקנים אסור, אלא ימכרו אותן בטבלן והלוקחין יתרמו בעצמן. וי"א אסור לעשר להניחו לאוצר, אלא כשיגדלו יעשרו הן עצמן, דאז יהיה טובת הנאה שלהן (סמ"ע), תורמין ומעשרין להאכיל אבל לא להניח, פי' רש"י: להניח תבואה באוצר עד שייגדלו למה לי עשורי לכשיגדלו יעשרו הם. פי' דבריו, טוב להמתין עד שייגדלו ויתחייבו מן התורה ואז יעשו המצוה בעצמם כי גדול המצוה ועושה¹²⁴ (ש"ך בשם מהר"י מינץ), אפוטרופוס שמכר קרקע ואינו לפנינו אם נאמר שבודאי להאכיל מכר ולא להניח וממכרו וממכר ואת"ל שמכר להניח שמא נטל רשות מבית דין. מכירתו מכירה דמעמידין האפוטרופוס בחזקת שלא עבר על דברי חכמים שסתם אנשים אין מחזיקים אותם כפושעים, ויש חולקים, אבל בחזקת קרקע [שיש להם

¹²³ עי' ש"ך סט"ו בשם המהר"ט.

¹²⁴ עי' קצה"ח רמג ס"ח, שיש מח' אם פדיון בכור הוא זכות כאשר האב מת או לא.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

זכות בקרקע זו לכך וכך זמן, ומכרו את החזקה, בזאת המדינה, אין לו דין קרקע לזה הענין כמו שלא נתנו להם דינא דבר מצרא (ש"ך בשם מהר"י בן לב), אם עבר על דברי חכמים ומכר מה שלא היה לו למכור כגון שמכר קרקע או כיוצא בזה מה שעשה אינו עשוי וזאת אינה צריכה לפנים, ואין מקום לספק שמכר שלא כהוכן דיש לנו להעמיד האפטרופוס בחזקת נאמן וכשר. ואפילו אם היתומים טוענים שהוא לא אפטרופוס שלהם, קנה, דודאי העדים אכולי שטרא קמסהדי ועוד בנדון דידן דלאו קרקע גמור אלא תקנת החכמים הקדומים קדושים אשר בארץ המה שבאו בזאת העיר משלוניק ותקנו שכל יהודי שישכור בית או חנות שלא יוכל שום יהודי להכנס באותו החצר בהיות היהודי שמה או אפילו כשיצא בתוך שלשה שנים ועוד בזמן הזה היה יכול האפטרופוס למכור קרקעות לפי שבזמנים האלו עיקר נכסי האדם הם המעות לשאת ולתת ואנו נעים ונדיים בשמדות ובגרושים ואין נאות וחפץ בקרקעות ואמר שלא היה סומך על דעתו בזה כיון שלא מצא דבר זה מפורש בשום אחד מהפוסקים ועל זה אני אומר בנדון דידן דלאו קרקע גמור הוא אלא שיש לאדם זכות באלו החצרות מכח ההסכמה אפשר לסמוך עליו (ש"ך בשם מהר"י בן לב), ראובן היה אפטרופוס שמנהו אבי יתומים, ובא אחד מקרובי היתומים והיה איש אלם דסנו שמעניה והיה משתדל בערכאות שלהם להוציא הממון מיד האפטרופוס אבי היתומים ולהיות הוא אפטרופוס והיה קרוב לודאי שאם יכנסו הנכסים בידו שילכו כלם לטמיון ולפיכך השתדל האפטרופוס והוציא הוצאות ושתדליות בערכאות שלהם לבטל את עצמו, בנדון דידן שהוא קרוב לודאי והדבר ברור שיבוא לידי הפסד וגם שהוא ודאי או קרוב לודאי שזה האלם ינצח בדין בערכאות שלהם דלא פשע אפטרופוס, והיתומים משלמים לו על ההשתדלות שלו, ונראה לומר דאפילו איניש דעלמא שהיה בא ומציל היו חייבים לפרוע לו (ש"ך בשם מהר"י בן לב), ראובן מת ולא צוה לביתו והניח אשה ובנים וב"ד לא חשו למנות אפטרופוס על היתומים כשראו שאשת ראובן היתה מפקחת על הנכסים וטורחת ומעסקת בתועלתם, יש לה דין אפטרופא גם כי לא מינה אותה בעלה וגם ב"ד לא היו יכולים למנותה והוא כבעל הבית שסמכו יתומים אצלו שיש לו דין אפטרופוס לכל דבר, ואפילו למכור שדות ברשות בית דין וכו' (ש"ך בשם המבי"ט).

(טו) האפטרופוסין(נו) עושים לקטנים לולב וסוכה וציצית ושופר וספר תורה ותפילין ומזוזות ומגילה, כללו של דבר: כל מצות עשה שיש לה קצבה בין שהיא מדברי תורה בין שהיא מדברי סופרים עושים להם, אע"פ שאינם חייבים במצוה מכל אלו המצות אלא כדי לחנכן, אבל אין פוסקים עליהם צדקה(נו) אפילו לפדיון שבויים(נח) מפני שמצות אלו אין להם קצבה, מיהו אם פסק עליהם צדקה לאחשובינהו כדי שיצא עליהם שם טוב והם אמודים לכך שפיר דמי, ומי שגשתטה או נתהרש בית דין פוסקין עליו צדקה אם היה ראוי(נט) (ועיין לעיל סימן קסג סעיף 7):

(12) האפטרופוסין כו' - חלה יתום ונפל למטה כשראה האפטרופוס הצער הגדול הזה רחם עליו והקדיש לגבוה סך מה לצדקות ואולי בזכות זה ירפאהו ה' מחלייו וגם נשאר ממון הרבה כזה וכזה יותר ויותר ליתום ועשו הכל לאהבת הנער, ומת הנער, ועכשיו נפל הירושה לדודו כל מה שעשו לזכות היתום בעד רפואתו רשאיין הם בכך לפי שצורך שעה הוא להם דבכל שעתא לא שכיח חולי ומקרי דבר שיש לו קצבה. ולא אמרו אין פוסקין עליהם צדקה ואין פודין עליהם שבויין אלא בשכוונת האפטרופוסין בשביל המצוה כיון דיתמי לאו בני מעבד מצוה ניהו אבל כשאין עיקר כוונתן לצורך העניים אלא לצורך היתומים כי היכי דנהוי להו כפרה וזכות בכל מידי דהוי הנאה וזכות ליתמי רשאיין. ועוד מטעמא אחרינא יש לאפטרופין רשות בכי האי גוונא משום דאומדנא דמוכח היא שאם היה היתום גדול בעת חולייו זאת היה נותן לצדקה יותר על כן דכל אשר לאיש יתן בעד נפשו ואם יגרו' החטא יחפוץ יותר שיהנו עניים מנכסיו ולא שיעזב לאחרים חילו אי נמי אמדינין דעתיה דאב שאם היה בחיים היה מבזבז יותר ויותר בשביל שיחיה בנו דומיא. ועוד יש לקיים מעשה אפטרופוסין אלו מאותה ששינינו בתוספת' והביאה הר"ן ז"ל בהניזקין דבשנטלו רשות מב"ד הכל מותר דהכי תניא בתוספתא וכולן אם נטלו רשות מב"ד מותר שאין לך בדברים אלא מקומן ושעתן. ויש להסתפק בממנה שלשה אפטרופין על נכסיו אף על פי שלא היו בפניו אם יש להם תורת בית דין דאיכא למימר דכיון דמינה

מאיר המשפט על הלכות נחלות

אותם על בניו ונכסיו לעשות ככל הנראה בעיניהם הוי ליה כקבלינהו עליה. ומיהו אין הדברים אמורים אלא בשנתנו האטרופוסים כבר המעות לעניים או לגבאי צדקה אבל אם עדיין לא נתנו דבר אלא שהתנדבו לתת ולא הספיקו לתתם עד שמת הבן הרי אלו לא יתנו חדא דנהי דאם מסרו ביד עניים קודם מיתת הבן זכו אבל בדיבורא לבד שהקדישו המעות לאו כלום הוא דאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו. ואם אחר מיתת הבן נתנום לעניים ישלמו האטרופוסין משלהם דפשיעה עשו דמשמת הבן פסק כח אפטרופין. ואם האפטרופסי' עצמן הם גזברי צדקה אם שזכו הם בעדן אם זכו העניי' ובני ארץ ישראל על ידיהם או לאו (ש"ך בשם המהרי"ט).

(12) אבל אין פוסקין עליהן צדקה כו' - ה"מ כשלא נטלו רשות מב"ד, אבל אם נטלו רשות מב"ד רשאין (סמ"ע), וי"א דאפילו ברשות ב"ד אין פוסקין (ט"ז). אם מינה האב שני אפטרופוסים ומת אחד מהם, אין המינוי בטל אלא הנשארים ינהגו במינויים כו' אבל מונים עוד א' (ט"ז).

(13) אפילו לפדיון שבויים - נקט פדיון שבויים לרבותא, משום דאין מצוה גדולה כפדיון שבויים עי' יו"ד סימן רנ"ב סעיף א' (סמ"ע).

(14) ב"ד פוסקין עליו צדקה אם היה ראוי - כיון דמצוה הוא וכופין אותו בשוטים לקיים המצוה, גם זה הוא כפייתו להוריד לנכסיו, דממונו של אדם משועבד לעשות ממנו צדקה, ושעבוד נכסי בצדקה כמו בשאר חוב, דלא גרע מצות צדקה ממצות פדיון הבן דשעבודא דאורייתא. עכ"ז בנודר לעניים כיון דנודר לעניים אינו עושה קנין, דלא אמרו אמירה לגבוה¹²⁵ כמסירה אלא בהקדש ולא לעניים ואינו אלא משום נדר, וכיון דכתיבה בתורה מצות צדקה הרי הוא כמו מצות הענקה דיש בו משום שעבוד נכסי וממונו משועבד ליתן לעניים, וא"כ ממון עניים גביה הוא כאילו חייב להם חוב ממש, א"כ זה שאנו כופין אותו היינו להחזיר לעניי עולם מה שחייב להם ובוזה ודאי אפילו מתן שכרה בצדו נמי מוטל על הב"ד להחזיר מה שחייב כיון דנכסוהי נשתעבדו, ועיין מ"ש בסימן כ"ו סק"א (קצה"ח), וי"א דליכא שעבוד נכסים רק במקום שדין ב"ד לכופו על הצדקה, כגון לפרנס קרובו או ליתן לקופה ולתמחוי של העיר שבאו החיובים עליו שלא מכח דיבור פיו, אבל צדקה שבא עליו מכח דיבור פיו הוי כנדר וליכא שעבוד נכסי (נתה"מ).

(טז) כשיגדילו היתומים (ס) נותן להם ממון מורישן, ואינו צריך לעשות להם השבונות שהכנים והוציא, אלא אומר להם, זה הנשאר, ונשבע בנקיטת חפץ שלא גזלם כלום. במה דברים אמורים: בשמינהו בית דין (סא), אבל אפטרופוס שמינהו אבי היתומים וכן שאר המורישין אין נשבע על טענת ספק. הגה: ויש אומרים להואיל ואינו נשבע ליתן חשבון צמינהו אבי יתומים (סב), והכי יש לנהוג, ומחוייב חרס סתם על מי שלקח משל יתומים. ראונו שאומר שיש לו זיו מעות של שמעון ואומר שזוהו לתת לצניוסג), אם רוצה לתת לכל בניו צדקה אינו יכולין להשציעו דהוה ליה כאפטרופוס שמינהו אבי יתומים, אבל אם רוצה ליתן לקאתוסד) ולל לכולו, אם כן לפי דבריו אינו אפטרופוס עליהן, ויכולין להשציעו שלא עכב כלום לעצמו, ואם הם קטנים בית דין מעמידין להם אפטרופוס ומשציעין אותו. אבל נשבע על טענת ודאי (סה), וכן אם אבד שום דבר מנכסי היתומים נשבע שבועה השומרים (סו) (סז), ואם יש לאפטרופוס חלק בריוח (סה), אפילו מינהו אבי היתומים נשבע אפילו על טענת ספק:

(ס) כשיגדלו היתומים כו' - יכול האפטרופוס לומר קים לי כמחבר ולא צריך לתת חשבון או לישבע, ואפילו תפסו היתומים (ש"ך בשם מהר"י לבית לוי), אפטרופוס שרוצה למסור הנכסים ליתומים שגדלו אין היתומים חייבים לעשות לו שטר מחיל' אלא שיוודו בפני עדים שקבלו מן האפטרופוס את נכסי אביהם סך כך ואינם חייבים להודות שקבלו כל נכסי אביהם שהרי אין האפטרופו' חייב לתת להם חשבון ממה שהכניס והוציא אלא שאומר להם זהו מה שנשאר מנכסי אביכם (ש"ך בשם המבי"ט).

(סג) במה דברים אמורים כשמינהו בית דין כו' - דכשמינהו ב"ד ליכא למיחש שימנע מלהיות אפטרופוס כשישביעהו, כיון דיש לו הנאה גדולה באפטרופוסות זה דיצא עליו קול שהוא מהימן לב"ד, משא"כ כשמינהו אבי יתומים (סמ"ע).

¹²⁵ עי' פ"ת רג"ק סק"ד שהביא שו"ת החת"ס שהראב"ה חולק על זה, אמנם עי"ש במהרי"ל שאין לסמוך על הראב"ה אפילו בתור קים לי.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(כ) וי"א דהואיל ואינו נשבע כו' - אין צריך לחשב עמהן באחרונה דדוקא באחרונה אין מחשבין עמהם אבל לכתחלה צריכין בית דין לחשב עמהן ולכתוב חשבון המטלטלין והקרקעות וחובות וכל דבר שיתנו בידם דאע"ג דאמרינן דאין נשבעין ה"מ בטענת שמא אבל בטענת בריא משבעינן להו והלכך צריך שידעו מה שיקבלו ומה שיחזירו. וכל אלו הדברים הם לומר שהב"ד כשהם ממנים אפוטרופוס בנכסי יתומים ראוי להם שיעשו כך לתועלתם של יתומים אבל האפוטרופוס עצמו אינו מוטל עליו לעשות כך בין שמנוהו ב"ד בין שמנוהו אבי יתומים. ועם כל זה, כדי שיעשה לפנים משורת הדין ועשה שטר משמוש על כל פנים (ש"ך בשם הבאר שבע). ראובן שהפקידו לו פקדון שמעון ולוי להוליך אותו הפקדון דרך אניה בלב ים והאניה נטבעה באופן שהפסיד ראובן חלק גדול מהסחורה שלו וחלק מהפקדון אשר הפקד אתו וכשחזר לעירו לתת חשבון מהפקדון למפקידים מצא שאחד מן המפקידים הלך לבית עולמו ועשה חשבונותיו עם המפקיד אשר היה בחיים חיותו שגם הוא היה אפוטרופוס מהיתומים אשר הניח המפקיד שותפו וזה האיש ראובן ישב באותה העיר כמה שנים ומעולם לא ערערו עליו ועקר דירתו מאותה העיר כמה שנים ואחר כמה ימים ושנים עבר דרך אותה העיר וקמו היורשים וערערו כנגדו שיתן להם חשבון מאותו הפקדון והוא השיב להם שיש כמה שנים והוא אינו זוכר כלל מאותו החשבון אך שנתאמת אצלו שאמרו לו בית דין שאותו פלוני המפקיד שהיה בחיים חיותו היה אפוטרופוס מאותם היתומים ונתפטר עמו על חלקו ועל חלק היתומים ועשה לו שטר מחילה והוא אינו מחוייב לתת יותר חשבון על זה ואינו זוכר כלל מאותם החשבונות לאורך הזמן, נאמן במיגו, וגם לא היה לו לזכור אחרי הרבה זמן (ש"ך בשם מהר"י בן לב), ולכל הפחות ראוי לתקן להבא שיעשה חשבון כי מי יודע מה ילד יום אולי האפוטרופוס ימות ויורשיו יחטפו ח"ו לכן ראוי לעשות חשבון, ולכתוב זמן החשבון באופן שידע היתום כשיגדל לראות חשבוננו לפחות משעת החשבון ואילך (ש"ך בשם המהר"ם פדוואה).

(כ) ראובן שאומר שיש בידו מעות של שמעון ואומר שצויהו וכו' - מיירי שהודה בפני עדים שיש בידו מעות יתומים כך וכך ואביהם מינה אותו לאפוטרופוס לעסוק בצרכיהם ולהוציא על הצטרכותם עד שיגדלו, וכן עשה, דאז אינם יכולים להשביעו כיון דבשעה שהודה שיש לו ממון אביהם היה כמשיב אבידה שהוא אפוטרופוס שמינהו אבי יתומים שא"צ לישבע, אבל אם אמר אחר שהודה כשתבעוהו ואמר להם שמהמעות שהודה לפני העדים לא צויה ליתן על צרכיהם רק לקצתן, ולכך האחרים שלא נעשה אפוטרופוס נגדם יכולין להשביעו אם לא נשאר תחת ידו, דנהי שהיה נאמן על זה מחמת שאמר בשעה שהודה שאביהן צויה ליתן לקצתם מזונות עד שיגדלו, מ"מ שמא נשאר תחת ידו וזה המותר שייך גם להם. אבל אם אמר בשעה שהודה בפני עדים שלא צויה ליתן המעות רק לקצתן ולהנשארים לא יתן אף פרוטה אחת, אינם יכולים להשביעו כמו בסימן רנ"ה סעיף ח' בראה אביו שהטמין (נתה"מ).

(כ) רוצה ליתן לקצתן - דמגו דהחזרתי לאפוטרופוס לא אמרינן (ש"ך).

(כ) אבל נשבע על טענת ודאי - גם טענת היתומים וגם אם טענו הב"ד בטענת ודאי והוא כפר בהו, דאם הטוענים שנים נאמנין נגדו, אבל אם הוא אחד נשבע כנגד האחד שהוא כעד נגדו (סמ"ע).

(כ) וכן אם אבד שום דבר - פירוש, שטוען שאבדו (סמ"ע), וי"א שלא נשבע, ובמינוהו ב"ד לא ישבע שלא פשע אלא בידוע שנאבד (רע"א).

(כ) נשבע שבועת השומרים - דכל שבועת שומרים על ספק באה, שהשומר טוען שאבדו או נגנב מידו, והמפקיד אינו יודע אם כדבריו כן הוא או עדיין בידו הוא, וחייבתו התורה לכל אדם לישבע מספיקו (סמ"ע).

(כ) חלק בריוח כו' - דהא ודאי לא מימנע דהא יש לו הנאת ריוח מזה (סמ"ע).

(יז) אע"פ שאין האפוטרופוס צריך לעשות חשבון כמו שנתבאר, צריך לחשוב בינו לבין עצמו לדקדק ולהזהר הרבה מאביהם של אלו היתומים שהוא רוכב ערבות, שנאמר (תהלים סה, ה-ו) סולו לרוכב בערבות וגו' אבי יתומים אפוטרופוס שנתמנה על פי ערכאות של עכו"ם צריך ליתן חשבון כי הכי הוא צדיקה:

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(יה) אין בית דין יכולים למנות אפוטרופוס להאמינו בלא שבועה, אלא אם כן אינם מוצאים אדם הגון שירצה להיות אפוטרופוס אם לא יאמינוהו בלא שבועה:

(יט) כשמשיבועין אפוטרופוס שבועת המשנה, צריך שימענוהו בית דין או היתומים אפילו בטענת שמא שתי כסף ופרוטה(סט) וכפור בשתי כסף ויודה בפרוטה, אבל אם לא היתה טענה או כפירה והודאה כשיעור זה, אם טוענין אותו טענת ודאי(ע), נשבע היסת ומגלגל עליו שלא עיכב בידו משלו כלום:

(טו) שתי כסף ופרוטה - כדין שבועת התורה, ועיין לעיל ריש סימן פ"ח וצ"ג שם נתבאר דינים הללו. וע"ש בסימן צ"ג סוף סעיף א' דכתב המחבר ז"ל, ואין כל אחד מאלו נשבע בטענת ספק (וקאי שם גם אאפוטרופוס) עד שיחשוד המשביע אותן בב' מעין כסף. צ"ל דכונתו היא דהחשד והכפירה יהיו שתי מעין כסף, זולת ההודאה שצריכין שתהיה לפחות פרוטה (סמ"ע), ויש חולקים דאין צריך הודאה כלל (ש"ך).

(טז) אם טוען אותו טענת ודאי כו' - פירוש, אם יש לו עליו טענת ודאי שתופס משלו והוא כופר, והרי יש מכח זה על האפוטרופוס שבועת היסת שתיקנו על כופר הכל בטענת ברי, ואז מגלגל עליו ג"כ שבועת האפוטרופוסים זו שהיא בפחות מטענת שתי כסף ופרוטה (סמ"ע), אמנם יכול להשביעו שבועת היסת, דשבועת היסת אין לו שיעור (רע"א).

(כ) אפוטרופוס, בין מנוהו בית דין בין מנוהו אבי יתומים, פטור מגניבה ואבידה(עא) וחייב בפשיעה(עב). אפוטרופוס שטען צדית דין מה שלא היה לו לטעון, ועל ידי זה לא שפסקה היתומים השבועה, ואילו טען כהוגן, היה מגיע ליתומים השבועה, לא מקרי פשיעה, דמי יימר למשכנע, ולא מקרי פשיעה אלא אם נטל זה כלל שבועה(עג) ואלו טען כהוגן היו נוטלים היתומים כלל שבועה:

(כא) פטור מגניבה ואבדה כו' - ויש חולקים ובמינהו ב"ד פשיטא דהוי ש"ש וחייב בגניבה ואבידה, ואפי' במינהו אבי יתומים נמי לרוב הפוסקים חייב, ולמעשה הוי ספיקא דינא ואי תפסי יתמי לא מפקינן מיניהו (ש"ך), ועיין מה שכתבתי לעיל בסימן ע"ב ס"ק י"ט בזה [דדווקא ביתומים הדין כך, שאין יכולים לפקח בעסקיהם וכל אדם מחויב להציל נכסיהם מהזיק משום השבת אבידה וחושב משיב אבידה ממש] (נתה"מ).

(כב) וחייב בפשיעה - אף על פי שחייב בפשיעה אין לחייבו שבועה שלא פשע בה כל כמה דלא ידעינן בה אם נאבד ליתומים דבר, דנהי דמשבעינן ליה דלא עיכב משלהן כלום, לגניבה ואבידה לא חיישינן ולא משבעינן ליה בלא טענה, ואם טוען האפוטרופוס דנאבד או נגנב משבעינן ליה שלא פשע בגניבתו, דהרי כבר נתבאר בסעיף ט"ז דאפוטרופוס צריך לישבע שבועת שומרים היכא דטען דאיתנס מידו מידי והיינו גניבה, וכל שבועת שומרים צריך לישבע נמי שלא פשע בגניבתו עי' רצ"ד ס"ב¹²⁶ (סמ"ע), ב' שותפין שמת א' מהם, והשני לא הודיע לבית דין למנות אפוטרופוס, כיון שלא שאל את פי בית דין כדת מה לעשות בנכסי היתום הקטן אחרי מות אביו שנתבטל השותפות, חייב לשלם כל אי זה הפסד שיארע בנכסים, ואפי' הפסד דממילא שלא בא מחמת פשיעותו, שזה האיש שמעון הנז' לא הוי אפוטרופוס בשום גוונא, לא שמינהו ב"ד ולא שמינהו אבי יתומים, אפילו אם נרצה לומר שיהיה לו דין שותף גמור עם היתום, דמ"מ כל אנפין שוין דשותף יש לו דין שומר שכר וחייב אפילו בגניבה ואבדה, כל דלא שייך לפוטרו מטעם עמו במלאכתו. ובודאי דשותף זה לא שייך דינא דעמו במלאכתו, כיון שהוא בעצמו הלך ונתעסק בנכסים בלי שום הודעה לב"ד ולא לקרובי היתום, לאו דינא ולא דינא דיד היתום על העליונה, ונוטל חלק בשבח שהשביחו הנכסים, ואפילו בשבח שבא מחמת טורח השותף שמעון זה הנז'. וכל שכן בשבח שהשביחו הנכסים מעצמם כמו שבא בשאלה, והפסדים שהפסיד שמעון הנזכר כמו שבא בשאלה, מלתא דפשיטא שעל שמעון מוטל להתחייב כל ההפסד (ש"ך בשם המהרש"ך). י"א דהיכי דעשה מעשה בידיים מה שלא התירו חכמים לעשותו, כגון לשלוח נכסי יתומים דרך אניה בלב ים, מקרי מזיק בידיים, ולכו"ע חייב. וי"א דאין זה מוכרח שיהיה בכלל מזיק ממש (רע"א).

(כג) דמי יימר דמשתבע ולא מיקרי פשיעה - אם טוען ראובן אם היית טוען כדברי הוה משתבענא ושקילנא או משתבענא ולא משלמנא והשתא לפי דבריך נשבע שכנגדו או

¹²⁶ ועי' ס"א מש"כ בשם הש"ך בשם המב"ט.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

שקיל בלא שבועה, כל כה"ג לאו פשיעה, ואפילו דינא דגרמי לא הוי אלא גורם לממון, אבל היכא דלפי דברי ראובן הוה נשבע ונפטר והשתא לפי טענת האפוטרופוס שקיל אידך בלא שבועה, בזה לא אמרו מי יימר דנשבע הנתבע, הו"ל ממון ממש מדחייב הכופר אף על גב דכבר נתחייב הנתבע שבועה על פי עד אחד ומי יימר דמשתבע, וא"כ ה"ה גבי אפוטרופוס כה"ג מיקרי מזיק ממון ממש, ואכתי צ"ע (קצה"ח), ויש חולקים דהכא באפוטרופוס לא הוי מזיק רק מטעם דינא דגרמי, דהא אפילו עדים שהעידו שקר לא חשיב רק דינא דגרמי כמבואר בסימן ל"ח ודינא דגרמי הוא מדרבנן, ובאפוטרופוס שלפי טענתו עדיין נשאר ספק ממון משום דמי יימר דמשתבע, פטור דהא לא הוי ברי הזיקא (נתה"מ). (כא) אפוטרופוס של יתומים(עד) שקנה להם שור ולא היו לו שינים ונתנו הרועה עם השוורים ולא ידע שלא היה אוכל ומת, אינה פשיעה לאפוטרופוס ופטור(עה), וממי משתלמים היתומים נתבאר בסימן רלב סעיף יח:

(עד) אפוטרופוס כו' - אפי' אפוטרופוס שמינהו אבי יתומים חייב לישבע אם היו טוענים עליו שפשע באי זה דבר שמחייבים אותו או אם היו טוענים הם עליו אי זו טענת ברי דלכ"ע חייב שבועה או אם היה לו כח בנכסי היתומים דחייב שבועה כשותף או אם נאנס ממנו שום דבר דחייב שבועת השומרים, ומגלגלין עליו ג"כ שבועת אפוטרופוס אפי' מינהו אבי יתומי' דפטור ממנו חייב ע"י גלגול (ש"ך בשם המבי"ט), אפי' היה מוליך אותו לביתו לא היה בשביל זה אפוטרופו' כיון שלא הזכירתו היא לאפוטרופוס ואפי' היתה היא ממנה אותו לאפוטרופוס אם הוא לא היה רוצה להיות אפוטרופוס לא היה מחוייב להיות ואפי' נתרצה לה להיות אפוטרופוס יכול לחזור בו אפי' אחר מיתת המצוה כל שלא החזיק בנכסים (ש"ך בשם המבי"ט).

(עה) אינה פשיעה - דוקא היכי דהמוכר היה כאן בתחלה. ואם היה הבקרא מודיעו היה אפשר להחזיר על המוכר. בזה לא הוי פשיעה דיאמר האפוטרופוס סמכתי על הבקרא שיודיעני ואחזור על המוכר אבל היכי דא"א לחזור על המוכר הוי פשיעה במה שלא עיין בו מיד (רע"א)¹²⁷.

(כב) דין אפוטרופוס שלוה לצורך היתומים נתבאר בסימן קי:
(כג) אפוטרופוס, בין מינהו אבי היתומים בין מינהו בית דין, עד שלא החזיק בנכסי היתומים¹²⁸ ולא נתעסק עדיין בצרכיהם יכול לחזור בו(עו), משהחזיק בנכסי היתומים או התחיל להתעסק בצרכיהם אינו יכול לחזור בו(עז), וזווקא חס נשאר צעיר, אצל חס הולך מן העיר מציא הנכסים לזית דין והם ממנין אחר:

(עו) יכול לחזור בו - ומטעם נדר לא מיחייב, דבטרחא בגופו לא שייך נדר אפילו בעני כמבואר בש"ך סימן רמ"ג סק"א (נתה"מ).

(עז) התחיל להתעסק בצרכיהם אינו יכול לחזור בו - שונה מפועל שיכול לחזור וטעמא דפועל חוזר היינו משום דכתיב (ויקרא כה מב) כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים, וכיון דאפוטרופוס מצוה קא עביד הו"ל עבד ה' (קצה"ח).

(כד) יתומים קטנים(עה) שסמכו אצל בעל הבית(עט) הם מעצמם ונשתדל בשלהם יש לו דין אפוטרופוס לכל דבר, ואפילו סמכו אצל אשה ויש אומרים שאין משביעין אותם(פ), ויש אומרים שמשיביעים אותם. הגדה: וקטן קטן אצל אמו וראו בית דין להחמיר עליה שתתן חשבון או שאר חיזוקים, מותר לזכא למיחש דמימנע ולא עבדא, זולתי אמו דעתה קרובה אצל זנה ולא תמנע משום זה.

(עח) יתומים קטנים - דין אפוטרופא היינו דוקא כשהקטן בן תשע, אבל פחות מבן תשע לא ואפי' בבן תשע אין לו רשות לבעל הבית זה למכור אלא מטלטלים כי היכי דקטן גופיה מצי לזבוני אבל מקרקעי לא (ש"ך בשם המהרש"ך, והמהר"י בן לב ח"ד סי' לא), וה"ה שכירות קרקע (ש"ך בשם המהר"י בן לב). אפילו שלא נתמנה מעולם לאפוטרופוס לא מאביהן ולא מבית דין, אפילו הכי כל היכא שהן סומכין להתנהג על פיו, הרי הוא כאפוטרופוס לכל דבריו (ש"ך בשם מהר"י לבית לוי), וה"ה סמכו אצל אשה, וכן אמם,

¹²⁷ עי' רלב ס"ח ונתה"מ שם.

¹²⁸ עי' סכ"א מש"כ בשם הש"ך בשם המבי"ט ויתכן שעיקר מקומו הוא כאן.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

והוא אפוטרופוס לכל דבר (ש"ך בשם אלשיך), מפרנס סתם אדם אבד מעותיו, ולמ"ד שלא איבד מעותיו, היינו כשהוא ידוע שהיה לו נכסים כשפרנסו, דאדעתא שישלם לו פרנסתו. אבל אם לא היו לו נכסים, הדבר ידוע כי דרך גמילות חסד וצדקה פרנסו ואינו יכול לתובעו אח"כ כשיהיו לו מעות. אם היה בידו משל היתום פשוט שינכה ממנו מה שהוציא עליו, דלא אמרינן כפי הא דלגמילות חסדים פרנסו. ואם יש בתים שהם בחזקת הדוד והיתום, אז מאחר ואינו ברשות הדוד, אם הדוד פרנסו נוקטים שזה דרך גמילות חסדים, אמנם אם היו לו ליתום נכסים אפי"ה היו ביד אחר, חייב לשלם (ש"ך בשם המבי"ט)¹²⁹, עי' יו"ד סי' רנג ס"ה: מי שפרנס יתום, והיה מכוין למצוה, וכשהגדיל תבע ממנו מה שפרנסו, פטור, ואין סתירה שכאן מדובר בסמכו אצלו, דהוי כאפוטרופוס שזן את היתומים, ושם מדובר שנתנם סתם, ואפילו בקביעות (רע"א).

(ט) קטנים שסמכו – אפילו קטן ממש (דלא כב"ח המחייב או בן ט' או בן ו' וחר"ף), וי"א שכל המח' שלהם היא דווקא ביתומים קטנים שסמכו אצל מי שאינו ראוי למנותו אפוטרופוס, אבל בשסמכו אצל מי שראוי למנות אפוטרופוס, כו"ע מודו דדין אפוטרופוס יש לו (פ"ת).

(ד) שאין משביעין אותו - ק"ו מאפוטרופוס שמינהו אבי יתומים דאיכא למימר אי לאו דה"ל הנאה מיניה לא עבד, אמרת לא ישבע משום דילמא מימנע, כ"ש כשסמכו מאליהן, ויש חולקים דאיכא למיחש לאדם שאינו הגון שימשיך אליו היתומים ויכלה ממנו מאחר שלא ישבע לבסוף (סמ"ע), וכן עיקר, ודלא כ"א (פ"ת).
(כה) יתומים שסמכו (פא) אצל בעל הבית וזן אותם משלו, לא הניח מעותיו על קרן הצבי (ועצ"ד סימן רנג ס"ה), והוא הדין אחד שאמר שכלוה ליתומים, אבל אם פרנס צתורת גמילות חסדים פטורים:

(כז) יתומים שסמכו – עי' לעיל סי' קכ"ח בב"י [מחודש ב'] [מי שפרנס יתום בתוך ביתו וכשהגדיל היתום תבע מה שהוציא עליו כי אמר שבתורת הלואה הוציא והיתום טוען לא כי אלא בתורת מתנה והשיב שאין לו על היתום כלום לפי שלא אמר אוציא עליך משלי בתורת הלואה וכיון שלא אמר לו כן לא נתן לו אלא לגמילות חסדים] ועיין בא"ע סי' ע' ס"ח [עמד אחד מדעת עצמו וזנה משלו [אשה שהלך בעלה], אין הבעל חייב לשלם לו והרי זה איבד מעותיו]¹³⁰ (ש"ך). אם זר מפרנס, אז צריך לשלם לו, או מטעם שא"א ליתומים בלי מזונות ופרנסה, והם אינם בני מלאכה כלל להתפרנס, או אפילו אם הם בני מלאכה אין הקומץ משביע כו'. גם מטעם שאין אדם יכול לראות בעוני וחוסר של יתומים והוציא עליהם על מנת ליטול. אבל אין לומר זה במי שהוא קרוב כי איככה יכול לראות באבדן מולדתו, כי בראות האדם אחיו או אחותו או קרוב אליו בצער הרי הוא עצמו בצער. ולכן קרוב שהוציא מעות למזונות היתומים לא יכול לתבוע תשלום הוצאותיו. ובפרט אם יש בידו נכסי היתומים בתור אפוטרופוס (ש"ך בשם הרשד"ם). כל מי שמהני לחברו סתם לאו אדעתא דמתנה יחייב, ולכן אח שפרנס אחיו ואחיין שלו סתם, יכול לתבוע כספו בחזרה, אפילו הוי ראובן איש עשיר ואין דרכו להאכיל בני אדם בשכר מ"מ דמיא לחצר דלא קיימא לאגרא דצריך הדר בו לעלות בו שכר אי גברא דעביד למיגר הוא זה נהנה וזה חסר, וכל זה בתנאי שיקבל חרם סתם ראובן שמעולם לא מחל על זה, ורק ביתומים כי כל יתום אפילו עשיר הרי חשוב כעני, או אשת חבירו, שנחית אדעתא דבעלה, והוא כפורע חובו של חבירו (ש"ך בשם רשד"ם), המפרנס יתום שהוא בן אחיו אין שום אומד דעת שהוא עשה בחנם בגלל הזלזול אם לא היה עושה, ומה גם אם איש עשיר הוא. וכן אפילו אם לא הלך הנער מעצמו לביתו אלא הוא לקחו אליו ג"כ אין טעם לומר שזה גמ"ח אלא הלואה, אמנם בקטן, אז אומרים שזה משום גמ"ח דמצוה לאספו הביתה כי יתום הוא ובתורת חסד יאספיהו אליו המקרב אותו. אבל אין לו זכות לתבוע אלא מה שחייב לשלם הוא מה שהוא צורך הכרחי ולא הוצאות של בזבוז (ש"ך בשם האלשיך¹³¹). עיין מה שכתבתי לעיל סוף סימן רמ"ו ס"ק ג' ?? (פ"ת).

¹²⁹ ועי' לקמן רצג ס"ג בש"ך בשם רשד"ם שמובא כאן בש"ך, אבל הדברים נכפלים.

¹³⁰ עי' רמ"ו ס"ז.

¹³¹ עי' רע"א לעיל ס"ה שחולק על האלשיך, ומסיק לחלק בין סמכו אצלו ללא.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

(כו) קטן שהגדיל, אפילו היה אוכל ושותה יותר מדאי ומפסיד והולך בדרך רעה אין בית דין מונעים ממנו ממונו, ואין מעמידים לו אפוטרופוס, אלא אם כן צוה מורישו שלא יתנו אלא אם יהיה כשר ומצליח או שלא יתנו לו עד זמן מרובה(פב)(פג), ואע"פ כן מוכיחים אותו ומלמדין אותו ללכת בדרך ישרה ואורחות צדיקים. הגה: מי שמינה אפוטרופוס לזנו הגדולים יכולים לומר אין אנו כריכין אפוטרופוס, אלא אם כן יש בו משום מלוא לקיים דברי המת(פד) וע"ל סימן רנב):

(טז) או שלא יתנו לו עד זמן מרובה כו' - ואם בתוך זה הזמן שיעבד היתום נכסיו לאחר אינו כלום אפילו לאחר הזמן (סמ"ע), בדיעבד אם מכר הבן וקדם הלוקח להוציא מיד האפוטרופוס, זכה שאע"פ שאינו רשאי לתתם לו היינו משום מצוה לקיים דברי המת, וכיון שאי אפשר לו לקיים מה יש לו לעשות וב"ד ג"כ אין להם לכוף הלוקח להחזיר הנכסים ביד האפוטרופוס שכיון שלא צוה לוקח כלום אין עליו מצוה לקיים דברי המת שאין המצוה אלא למי שנצטוה בכך משמע דמי שאפשר לו לקיים מצוה היא, אמנם אסור לבן לעשות כך משום מצוה לקיים דברי המת, ועכ"ז מקחו מקחו וממכרו ממכר כאלו אין לו אפוטרופוס אלא שאין מוציאין הנכסי מיד האפוטרופוס למוסרן ליורש כל אותו זמן שצוה המוריש (ש"ך בשם המבי"ט). "אל תתנו" אינו יכול להפקיע ירושתו, דהוי מתנה על מה שכתוב בתורה, דכמו דאם אומר אל תתנו לו ירושה כלל אינו כלום דהוי מתנה על מה שכתוב בתורה ה"נ אם אומר אל תתנו לו ירושה תיכף הוי מתנה על מה שכתוב בתורה, דהתורה אמרה שיהיה יורש תיכף כשימות האב, אמנם יש בו משום מצוה לקיים דברי המת, ואז בעינן דוקא שהושלש מתחילה לכך, כמבואר בסימן רנ"ב סעיף ב' ור"נ סעיף כ"ג, וגם אפילו הושלש מתחילה לכך מ"מ אם מכר מכירתו מכירה כמבואר בסימן רנ"ב שם ברמ"א, א"כ אמאי לא יהיה ממש בשעבוד, הא שעבוד כמכר ועדיף מיניה, ועיין בסימן רל"ה בסמ"ע ס"ק כ', ועיין מה שכתבתי שם [סק"ו] (נתה"מ), וי"א שאם בצוה היה מפורש להדיא שתוך הזמן לא יוכל היורש לעשות שום דבר, וא"כ אפשר לומר דלא סתרי אהדדי (פ"ח).

(טז) שם - ואם העמיד אפוטרופוס לבן אחד שהיה לו והניח אשתו מעוברת וילדה בן אחר מיתתו והבן הראשון נפטר, אותו אפוטרופוס משתדל גם לאותו בן שנולד, דדעת אביו קרובה אצל בנו והוא ידע שהיא מעוברת (סמ"ע)

(טז) אלא אם כן יש בו משום מצוה לקיים כו' - והיינו כשהוציא המעות מידו, ע"ש [בסימן רנ"ב], והכא נמי דוקא כגון שנתן הממון בחייו לידו דאפוטרופוס או ליד שליח אחר (סמ"ע).

(כו) היטותה והחרש, דינם כקטנים ומעמידים להם אפוטרופוס:
(כה) אפוטרופוס שמת והוציא בנו פנקס אביו שכתוב בו שהוציא בפרנסת היתומים מנה, אין מוציאין מהיתומים בכך דשמא נתפרע ולא נמחק(פה), אצל צעודו חי נאמן על מה שאומר שהלוא להן, ונוטל בצבועה.

(טז) אין מוציאין מהיתומים כו' - ר"ל דנכסים בחזקת יתמי קיימי ואף על פי שהם תחת יד בן אפוטרופוס אין מוציאין מן היתומים נכסים שהן בחזקתן, וכן אינו נאמן להחזיק מה שבידו כפי מה שכתוב בפנקס (ש"ך), כיון שאביהם אינו נאמן רק בשבועה ועדיין לא נשבע אינו יכול להוציא מידם (נתה"מ), וי"א דהא דצריך שבועה היינו דוקא במינהו בית דין אבל במינהו אבי יתומים נאמן לומר שהלוא להן אף בלא שבועה להוציא מן היתומים, וכ"ז דוקא כשעדיין לא נסתלק מאפוטרופוסות אבל לאחר שסלקוהו אינו נאמן (פ"ת בשם שעה"מ).

^א ב"ז קטו ע"א.

^ב קס ע"ב.

^ג ב"ז קטז ע"ב.

^ד ב"ז קח ע"א וקי ע"ב.

^ה תרומת הלשן סימן קנב

^ו ב"ז קיד ע"ב.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

- ז נדה מג ע"ב, ב"ב קמב ע"א.
ח יבמות כב ע"א.
ט מרדכי ב"ב סי' תרעא.
י תהרי"ק שורש קסא.
יא ב"ב קכב ע"ב.
יב ב"ב קמב ע"ב ונדה מד ע"ב.
יג בכורות מו ע"ב ורמב"ם נחלות פ"ב ה"ב.
יד נ"י ב"ב סו ע"א ד"ה גרסינן בגמ'.
טו ב"ב קכו ע"ב.
טז ב"ב קכז ע"א.
יז ב"ב קמב ע"ב.
יח בכורות מו ע"א.
יט רמב"ם נחלות פ"ב ה"י.
כ בכורות מז ע"ב.
כא בכורות מו ע"א.
כב בכורות מז ע"א.
כג יבמות סב ע"א.
כד יבמות כב ע"א.
כה ב"ב קכז ע"א.
כו יבמות ק ע"ב.
כז קידושין עד ע"א.
כח ב"ב קכח ע"ב, ורא"ש סם.
כט ב"ב קלד ע"א.
ל רמב"ן ב"ב קכז ע"א, היו מוחזקין.
לא ב"ב קכו ע"ב.
לב מהרי"ק שורש קמה.
לג גיטין עא ע"א.
לד ב"ב קטז ע"ב.
לה בכורות נא ע"ב.
לו שו"ת הרא"ש נ סי' יא.
לז בכורות נאע"ב וב"ב קכה ע"ב.
לח ב"ב קכד ע"ב.
לט ב"ב קכג ע"ב, רמב"ם נחלות פ"ג ה"ב.
מ רא"ש הובא בטור, וכן הראב"ד סם.
מא ב"ב קכג ע"ב.
מב בכורות נא ע"ב, ב"ב קכג ע"ב קכד ע"א.
מג ב"ב קה ע"ב וב"מ קי ע"ב.
מד ב"ב קכו ע"א.
מה ב"ב קכה ע"ב.
מו מהרי"ק שורש קמה.
מז רשב"ם ב"ב סם.
מח מהרי"ק שורש קמה.
מט ב"מ סז ע"ב.
נ ר"י מנא"ש ב"ב קכה ע"ב.
נא ב"ב קכו ע"א.
נב רמב"ם נחלות פ"ג ה"ו.
נז ב"ב קכד ע"א.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

- נד ראב"ד הובא בצעל התרומות פער סימן ס סעיף ג.
נה נ"י ב"ב כט ע"ב ד"ה כרגא.
נו מרדכי ב"ב סי' תקעד ונ"י ב"ב דף נג ע"ב ד"ה אמר המחבר.
נז ב"ב קלד ע"א.
נח רא"ש ב"ב פרק יש נוחלין סי' לט.
נט ב"ב קכז ע"ב ורמב"ם נחלו פ"ד ה"ב.
ס ה"ה נחלות פ"ד ה"א.
סא ב"ב קכז ע"ב.
סב ב"ב קכז ע"ב.
סג ברכות טז ע"ב.
סד רמב"ם נחלות פ"ד ה"ו.
סה טור, רי"ף יבמות ה ע"א.
סו רמב"ם נחלות פ"ד ה"ז.
סז ב"ב קלד ע"א.
סח יד רמ"ה ב"ב פ"י סי' ט'.
סט ב"ב קלה ע"ב.
ע רמב"ם נחלות פ"ד ה"ח.
עא פס.
עב רא"ש ב"מ פ"ג סי' יד.
עג הרמב"ם נחלות פ"ה ה"א, יבמות לז ע"ב, ב"ב קמ ע"ב.
עד יבמות פס.
עה תרה"ד פ"ט.
עו רמב"ם פס.
עז ב"ב קמ ע"ב.
עח טור.
עט קנח ע"ב.
פ ה"ה נחלות פ"ה ה"ו.
פא ב"ב קנט ע"ב, רמב"ם נחלות פ"ה ה"ז-ז, שו"ת הרא"ש כלל פ"ד סי' ג'.
פב טור בשם ר' ישעיה ושו"ת הרשב"א תשכ"ו.
פג ב"ב קנז ע"א.
פד מרדכי ב"ב תרל"ח ותרל"ט.
פה ב"ב קכו ע"ב.
פו ב"ב קל ע"א.
פז ב"ב קל ע"א ורמב"ם נחלות פ"ו ה"ב.
פח יד רמ"ה ב"ב פ"ח סי' ו' קמד ע"א.
פט הרב המגיד נחלות פ"ו ה"ב.
פז ב"ב קל ע"א, רמב"ם נחלות פ"ו ה"ג.
כא רי"ף ב"ב נח ע"ב רא"ש ב"ב פרק ח' סי' ל'.
כב ר"י מייג"ש ב"ב קל ע"א.
כג רא"ש ב"ב פ"ח סי' כ"ח, רשב"ם קל ע"א ד"ה הלכה.
כד ב"ב קכו ע"ב קכט ע"א.
כה נ"י ב"ב נח ע"א ד"ה ומה שהעלינו.
כו מרדכי ב"ב תקפ"ה.
כז מרדכי ב"ב תקל"ט.
כח מרדכי ב"ב תקפ"ד.
כט תרומה הדשן ש"ן.
ק מהר"י וייל בתשובה קט.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

- הא שו"ת הרא"ש כלל פ"ד.
הב שו"ת הרא"ש כלל פ"ג סימן ה'.
הג שו"ת רשב"א ח"ד סי' כ"ב.
הד שו"ת הרא"ש כלל פ"ג סימן ד'
הה ז"ב קלג ע"ב.
הו מרדכי ז"ב סי' תרכ"ה.
הז קידושין יז ע"ב.
הח מרדכי קידושין סי' תל"א.
הט רמב"ם נחלות פ"ו הי"ב, רא"ש קדושין פ"א סי' כ"ב וכ"ג.
הי שו"ת הרא"ש כלל י"ז סימן י'.
היא מרדכי קידושין סי' תל"ב.
היב תרוה"ד סי' שמט.
היד שו"ת מהר"ם מרוטנברג תתקכ"ט.
היג שו"ת הרא"ש כלל ל"ב סימן ו'.
הידו רמב"ם נחלות פ"ד ה"ז, קידושין פ ע"א.
היוו שו"ת הרא"ש כלל פ"ז סי' טו'.
היז שו"ת ריב"ש סי' מ"ו.
היח רמב"ם נחלות פ"ז ה"א-ב.
היט יבמות קיז ע"א.
הכ יבמות קיז ע"א רמב"ם, שם ה"ב.
הכא רמב"ם נחלות פ"ז ה"ג.
הכב רמב"ם נחלות פ"ז ה"ד-ה.
הכג רמב"ם נחלות פ"ז ה,ה-ו.
הכד ז"מ לח ע"ב.
הכה
הכו ז"מ לט ע"א.
הכז תוס' ז"מ לט ע"א ד"ה וכולם.
הכח
הכט רמב"ם נחלות פ"ז ה"ה.
הל רשב"א ז"מ לח ע"ב.
הלח טור בשם הרא"ש.
הלכ שו"ת הרשב"א (המיוחס לרמב"ן סי' ס"ו).
הלג ז"מ לט ע"א ורמב"ם נחלות פ"ז ה"ה-ו.
הלד ז"מ לט ע"א, הרמב"ם נחלות פ"ז ה"ח.
הלה רמב"ם שם ה"ח-י.
הלז נ"י ז"מ כא ע"ב ד"ה ואינו ידוע.
המז ז"מ לט ע"א.
המח ז"מ לט ע"א.
המט נ"י ז"מ כב ע"א ד"א מר, ושו"ת ריב"ן שסי' תל"ה.
המ קו"ת הרשב"א ח"ב סי' קמו.
המא ר' ירוחם נתיב כ"ו ח"א ע"א סוף ע"ד.
המב רי"ף ז"מ כב ע"א.
המג מרדכי ז"מ סי' תמז.
המד שו"ת ריב"ש סי' שכ"ד.
המה שו"ת הריטב"א סי' קסב.
המו שו"ת זכרון יהודא סי' לה.
המז ז"מ לט ע"ב.

מאיר המשפט על הלכות נחלות

- המח שו"ת הרא"ש כלל לב סימן ד'.
המט ב"ב קלט ע"א.
הנ רשז"ם ב"ב קלט ע"א ד"ה מחני'.
הנא פיסקוי הרי"ד ב"ב קטז, ותוס' רי"ד ב"ב קלט ע"א ד"ה מאי.
הנב ב"ב קלט ע"א.
הנג שו"ת מהר"י וייל סימן קד.
הנד שם סימן ק"י.
הנה ב"ב קמד ע"ב ורמב"ם נחלות פ"י ה"ג.
הנו ב"ב שם, ורמב"ם נחלות פ"ט ה"ד.
הנז ב"ב קמג ע"ב, ורמב"ם נחלות פ"ט ה"ב וה"ג.
הנח רא"ש ב"ב פ"ט סי' ט', ורמב"ן ב"ב קמג ע"ב ורשז"א שם.
הנט ב"ב קמג ע"ב.
הס מרדכי ב"ב סי' תר"ח?
הסא סא"ג, רא"ש ב"ב פ"ט סי' ט'.
הסב רא"ש ב"מ פ"ג סי' יד.
הסג ה"ה נחלות פ"י ה"ג.
הסד נ"י ב"ק דף ה ע"א.
הסה ב"ב קמד ע"א.
הסו ב"מ לטו ע"ב.
הסז בבא קמא יא ע"ב, ורא"ש שם סי' יג.
הסה כתובות קטו ע"ב, ורא"ש שם סי' יד.
הסט מקור?
הע קידושין מב ע"א, ורא"ש שם סי' ח.
העא רא"ש כתובות פ"ק אלמנה ניונית (סי' יח) וכתשובה (כלל פה סי' ד).
העב מרדכי ריש האיש מקדש (סי' תקח).
העג מקור?
העד מקור?
העה ???
העו רמב"ם נחלות פ"י ה"ה, גיטין נב ע"א.
העז שו"ת הרשב"א סימן תתקעל.
העח ר"ן קידושין יז ע"א ד"ה יתומים.
העט נ"י ב"ק יח ע"ב ד"ה דבור ראשון.
הפ שו"ת הרא"ש כלל פה סי' ה'.
הפא רמב"ם נחלות פ"י ה"ו, גיטין נב ע"א.
הפב ריב"ש סי' ע'.
הפג שו"ת הרא"ש כלל סב.
הפד מרדכי גיטין סי' ס"א.
הפה רמב"ם פ"י נחלות ה"ו, גיטין נב ע"א.
הפו שו"ת הרשב"א ח"ב סי' קמו.
הפז גיטין נב ע"א, ורשז"א שם ור"ן שם (כה: ד"ה רשז"ג).
הפח גיטין נב ע"ב.
הפט שם בר"ף (כו ע"ב), ורא"ש סי' ז.
הק רמב"ם נחלות פ"י ה"ז.
הקא מהרי"ק כג.
הקב רמב"ם נחלות פ"י ה"ז.
הקג רמב"ם נחלות פי"א ה"ד.
הקד